De geschiedenis van Caliste

Belle van Zuylen

Uit het Fransch vertaald en ingeleid door Victor E. van Vriesland onder pseudoniem van Mr. J.C. Bloem

bron
Belle van Zuylen, *De geschiedenis van Caliste* (ed. Victor E. van Vriesland onder pseudoniem J.C. Bloem). L.J. Veen, Amsterdam 1942

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/zuyl002gesc01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

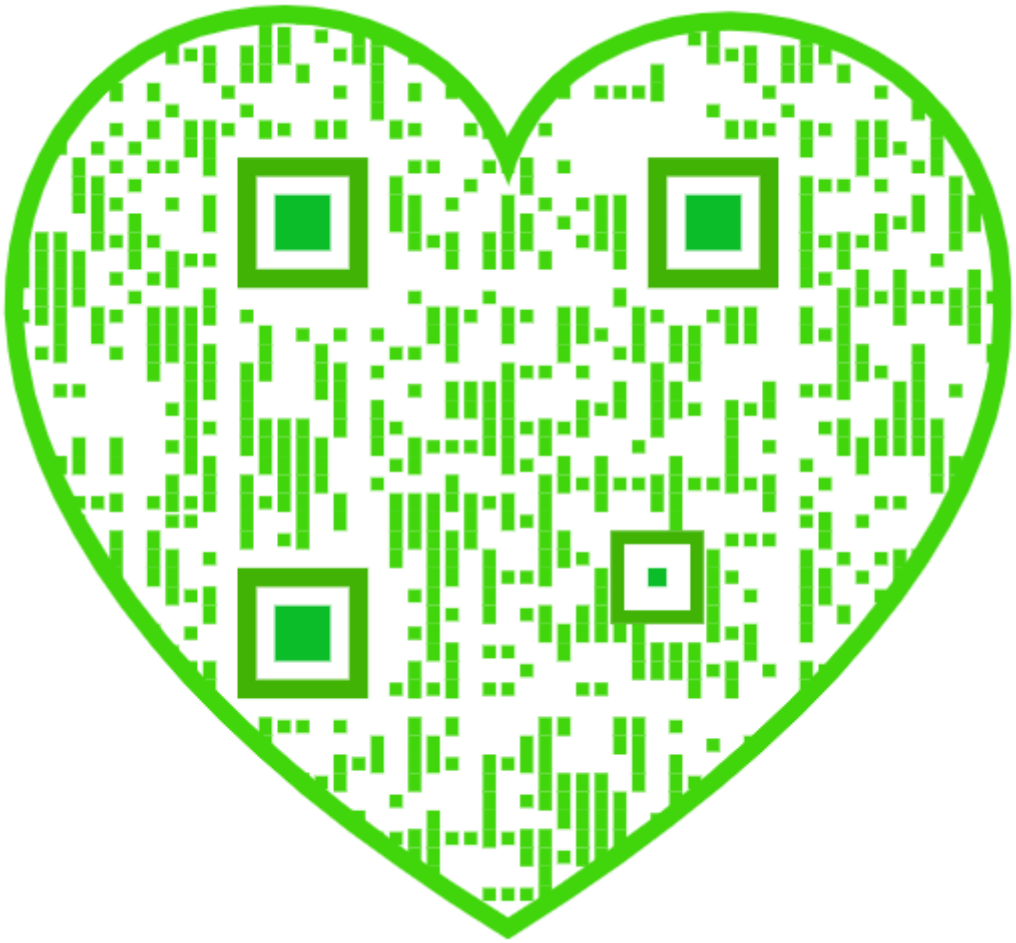

Inleiding

Kinderjaren

Ter gelegenheid van haar veertienden verjaardag, in 1754, ontving Isabella Agneta Elisabeth van Tuyll van Serooskerken van Zuylen een brief van mejuffrouw Prevost, haar gewezen gouvernante, uit Zwitserland. Daarin schreef deze haar o.a.: ‘Wat ge me zegt over uw gevoeligheid doet me verdriet. Hoe is het mogelijk dat, terwijl ge zoo velerlei dingen vóór hebt - ik zal ze u niet opnoemen, gij kent ze maar al te goed, en laat ik erbij zeggen, zonder u een compliment te willen maken, dat ge u beter op uw verstand kunt verlaten dan de meeste meisjes van uw leeftijd, - hoe is het dus mogelijk dat ge zoo sombere dagen doorbrengt als die waarover ge uw hart bij mij hebt uitgestort?’

Deze onvrede, dien mejuffrouw Prevost in haar geliefde oudleerlinge bespeurde, is haar, nu eens sterker dan weer minder, haar gansche leven bijgebleven. Het antwoord op de hierboven aangehaalde vraag vinden wij in een uiting van een der weinige goede vrienden, die haar tot in de laatste dagen van haar ouderdom waren bijgebleven, baron de Chambrier d'Oleyres. Ongeveer vijf maanden voor haar dood, den zevenden Augustus 1805, noteert deze in zijn dagboek: ‘Bij mevrouw de Charrière geweest, die gesproken heeft over het genoegen en de tevredenheid, naar

aanleiding van mevrouw de Staël, die heel het leven, dat haar nog rest, zou geven voor zes maanden geluk. Mevrouw de Charrière kende en kent nog oogenblikken van heel groot genoegen maar, evenals mevrouw de Staël, is zij geenszins tevreden, en heeft nooit, evenmin als haar man, geweten wat tevredenheid was... Dat komt doordat ondanks veel geest haar situatie, haar omgeving, haar wenschen nooit in overeenstemming zijn geweest met haar karakter; zoozeer was zij meester van haar wil, dat zij geen duidelijk blijkenden wil meer gehad heeft; haar geest heeft om zich heen voedsel gezocht en was blasé; geen regel, geen enkele methode; zoodoende was het heel moeilijk tot tevredenheid te geraken.'

Belle van Zuylen - aldus onderteekende freule van Tuyll in haar meisjesjaren haar brieven - was een echt kind van haar eeuw, welke de eeuw was van de rede. D'Oleyres heeft het in zijn scherpzinnige samenvatting wel onbarmhartig gezien; voor het geluk of zelfs maar de tevredenheid heeft het haar altijd teveel ontbroken aan een vertrouwen en spontaneïteit, die stand zouden hebben gehouden tegenover de hardnekkige waakzaamheid van haar kritischen aard. Toch zou men verkeerd doen, wanneer men zich Belle voorstelde als een door pessimisme versomberd, zwartgallig wezen. Zij had een bewegelijken geest en een aangeboren zin voor vroolijkheid, al verloor het gewone vertier van haar kringen reeds spoedig alle aantrekkelijkheid voor iemand, wier superieure aanleg en doordringend verstand slechts in het verkeer met geestverwanten en gelijkgezinden bevrediging vonden. In de beslotenheid van het gezin van Tuyll op het huis te Zuylen

ging het vroolijk toe, en het jongemeisje, hoewel erg nerveus van aard, viel daarbij stellig niet uit den toon; ook haar temperament was zoozeer tot vroolijkheid geneigd dat zij, blijkens een brief van mejuffrouw Prevost, zelfs in haar slaap lachte.

De van Tuyll's behoorden tot de meest geziene regentenfamilies der Zeven Provinciën; hun adel ging terug tot de twaalfde eeuw. Te midden van vier broers en een zuster ontving Belle een uitstekende, zij het dan ietwat puriteinsch-strenge opvoeding, welke naar het gebruik dier dagen op zijn minst evenzeer in het Fransch als in het Hollandsch plaatsvond. Des winters hield de familie voornamelijk verblijf in haar woning aan de Kromme Nieuwe Gracht te Utrecht. Op haar negende en tiende jaar bracht Belle geruimen tijd te Genève door; wij weten o.a. dat ze meespeelde in de *Ecole des Femmes* en deelnam aan de genoegens van een wijnoogst. De terugreis in gezelschap van mejuffrouw Prevost[1)] bracht haar in Versailles en Parijs, en het is kenschetsend voor het kritisch en eigenzinnig karakter van het kind, dat niets in deze nieuwe wereld haar verbaasde. Minder door methodisch onderwijs dan door lectuur en nadenken werd haar jonge geest gevormd. Het eigenlijke leeren was op haar elfde jaar afgeloopen;

1) Voor deze en vele andere gegevens in deze Inleiding heb ik een dankbaar gebruik gemaakt van *Philippe Godet. Madame de Charrière et ses amis*. Godet, hoogleeraar te Neuchâtel, heeft aan deze meesterlijke biografie twintig jaar arbeid besteed. Zij verscheen in 1905 te Genève, en werd in - door de zorgen van des schrijvers dochter - eenigszins verkorten vorm in 1927 te Lausanne herdrukt. Alle latere publicaties over mevrouw de Charrière zijn eerst mogelijk geworden door het pionierswerk van Philippe Godet. Ik zal daarnaar slechts verwijzen waar ik het letterlijk aanhaal.

naar zij zelf meedeelt deed de behoefte, een ander Fransch te spreken dan zij te Genève gehoord had en in Holland hoorde, haar de klassieke Fransche litteratuur bestudeeren. Daarbij kwamen het Engelsch en het Italiaansch. Met haar gouvernante, die in 1753 om gezondheidsredenen naar Zwitserland moest terugkeeren, bleef zij een levendige correspondentie onderhouden.

Uit deze briefwisseling zien wij het beeld voor ons oprijzen van een kind, dat bizonder ontvankelijk was voor indrukken, maar niet gemakkelijk te imponeeren; dat door haar snelle reacties wel eens veranderlijk leek, maar trouw was in haar genegenheden, en hulpvaardig om het genoegen van te helpen. Men liet het excentrieke en uitzonderlijke meisje een groote vrijheid bij haar studie, zoodat deze wel zeer afweek van hetgeen bij meisjes van haar leeftijd gewoonte was. Een koortsachtige activiteit wisselt af met buien van neerslachtigheid, maar ze blijft een eigen voorkeur volgen, en staat b.v. des morgens om zes uur op om in de stad wiskunde-les te gaan nemen.

Daarbij moet men niet uit het oog verliezen dat een meisje op haar vijftiende jaar beschouwd werd als iemand wier opvoeding voltooid is en die thans in de uitgaande wereld moet optreden. Belle begint op dezen leeftijd de salons van Utrecht en Den Haag te bezoeken. Het societyleven schijnt haar aanvankelijk te vermaken, al is zij geen oogenblik dupe van den schijn. Tegenover haar nieuwe ervaringen is haar houding onkinderlijk, spottend en wantrouwig; ze houdt echter van dansen, en van comediespelen, zooals dat toen voor meisjes van goede familie gebruikelijk was. Maar des zomers werkt ze in den tuin,

en verklaart dat de genoegens van Zuylen op zijn minst die van Utrecht waard zijn; heel haar leven zal ze een zwak behouden voor het buitenzijn en de brave landlieden. Ook doet het lezen van den *Spectator* en *L'Esprit des Lois* haar de charme der vrouwelijke handwerken niet vergeten, en haar veelzijdigheid vindt niet minder behagen in het beoefenen der teekenkunst dan in het spel op het clavecimbel; ook heeft ze een bevlieging om de bouwkunst te bestudeeren.

Ongetwijfeld voert dit rusteloos zoeken in allerlei richtingen tot een zekere versnippering van haar talenten, een neiging waarvan zij zich ook later nooit heeft kunnen vrijmaken. Maar een door arbeid, belangstelling en gevoel overvol leven leek haar altijd van grooter beteekenis dan de vaste richting, waartoe meer door ijdelheid en eerzucht beheerschte lieden gedreven werden. Zij leest Pascal, Montaigne, Madame de Sévigné; en op dezen leeftijd verliest zij ook reeds den steun van het traditioneele geloof.

De huwbare jaren

Als jong meisje wekte Belle van Zuylen vaak de afkeuring en verontwaardiging op van haar omgeving en kringen, door de onafhankelijke wijze, waarop zij te werk ging. Zoowel de door haar geuite meeningen als haar gedragingen weken af van de conventioneel gangbare. Haar spotzieke geest, vrij van elk vooroordeel, koos menigmaal hen tot mikpunt, die haar door geboorte of rang na hadden moeten staan; geen wonder, dat zulks herhaaldelijk ongenoegen wekte. In 1763 verschijnt te Amsterdam zonder auteursnaam een geschriftje van haar hand, *Le Noble*, waarin zij in den vorm van een luchtige boutade te velde trekt

tegen den hoogmoed van den adel. Het boekje verwekte natuurlijk schandaal, en dit te meer toen als verbazingwekkende bizonderheid de geruchten vermeldden dat een jonkvrouw van den oudsten Hollandschen adel aldus haar eigen standgenooten in hun bekrompen opvattingen belachelijk had gemaakt. In den Haag vraagt men haar van alle kanten, of zij *Le Noble* heeft geschreven. Ze antwoordt ja noch neen, want ze heeft er plezier in, het vermoeden te laten bestaan zonder dat op dit punt zekerheid wordt verkregen.

Haar meest geliefde schrijvers zijn in dezen tijd Racine, Molière, La Fontaine, die ze vrijwel van buiten kent. Ook van Voltaire heeft ze alles gelezen, maar tegenover hem is ze niet geheel vrij van kritiek. Op het gebied van de romans stelt ze *La Princesse de Clèves, Gil Blas* en *Manon Lescaut* bovenaan.

Wil men van Belle van Zuylen een voortreffelijk jeugdzelfportret hebben, dan leze men haar brief van 25 Juli 1764 aan Constant d'Hermenches[1)]. Beter dan een ander het zou kunnen beschrijven schetst zij daar de directheid en ongestadigheid van haar opwellingen, haar neiging tot rechtvaardigheid, haar oprechtheid en vergevingsgezindheid. Haar zeldzaam talent niet alleen, vooral stylistisch schier onovertroffen, maar ook haar niet minder zeldzame persoonlijkheid maakten haar tot een der begaafdste en belangrijkste vrouwen van haar eeuw.

Toch is ze alles eerder dan een pedante, zelfingenomen

1) *Lettres de Belle de Zuylen (Madame de Charrière) à Constant d'Hermenches* 1760-1775 *publiées par Philippe Godet*. Paris, Genève, 1909. Brief van 25 Juli 1764 (Lettre 23).

blauwkous. ‘Een soort van heel nederig en vrij rustig skepticisme,’ schrijft zij op haar vierentwintigste jaar[1)], ‘daarbij ben ik blijven staan; wanneer mij meer inzicht gegeven zal zijn en meer gezondheid, zal ik misschien zekerheden zien; thans zie ik op zijn hoogst slechts waarschijnlijkheden en ik gevoel slechts twijfel. Maar als ik een hartstocht zou hebben voor metaphysica, zou niemand daar last van hebben... Geestig willen zijn is ook iets van den kindertijd dat, naar ik meen, bij mij vrijwel voorbij is. Ik denk er heelemaal niet meer aan, iets te vertoonen dat zich vanzelf vertoont wanneer het bestaat, en dat altijd de helft van zijn aantrekkingskracht verliest wanneer het aan de groote klok wordt gehangen, den luisteraars met voordacht en ijver voorgehouden. Soms kan men mij druk en levendig met een man van geest zien spreken, men meent dat ik vol verlangen ben een schitterenden indruk op hem te maken, terwijl ik alleen maar denk aan mijn genoegen en uitsluitend het belang van het gesprek, de vroolijkheid of de woordentwist mijn gebaar en gezichtskleur verlevendigt. Wat mij een groote vriendschap geeft voor mijn geest, is, dat hij uitstekend is voor het gewone gebruik, dat hij me tot de ziel van dit huis maakt, dat hij met een kleinigheid zichzelf amuseert en anderen amuseert, dat hij de genegenheid heeft van mijn broers, mijn zuster, mijn zwager, kortom van allen met wie hij door het leven gaat; dat pleit stellig voor hem. Ik verzoek u, in uw herinnering na te gaan of ik u in mijn brieven ooit aardige dingen heb gezegd, die niets met het onderwerp te maken hadden, paradegedachten, speciaal te berde gebracht om u te laten

1) O.c. Brief van 27 Juli 1764 (Lettre 25).

zien hoe geestig ik ben. Toen ik een klein meisje was, kwam dat vaak voor; waar ik maar kon, plaatste ik gauw een fraaien inval, doodsbang dat de gelegenheid om hem te uiten nooit terug zou komen... Als men mij maar mijn gangetje laat gaan met mijn lessen, boeken-lezen en schrijverij zooals ik dat hier doe, nog wat vrijer, ben ik tevreden... Voor geen geld ter wereld zou ik afstand doen van mijn bezigheden binnenskamers. Als ik niets meer zou leeren zou ik temidden van de pretjes en de deftigheid sterven van verveling. Bedenk dat mijn liefhebberijen hebben stand gehouden tegen het vooroordeel, tegen het feit dat men mij ontelbare malen getracht heeft belachelijk te maken, tegen het voorbeeld van luiheid en stomheid, dat driekwart van mijn landgenooten mij geeft, tegen de zware lucht van dit land, dan zult ge moeten toegeven dat ze onverbrekelijk verbonden zijn aan mijn wezen.'

Ja, aanstellerij en snobisme waren vreemd aan deze jonge vrouw, wier enorm omvangrijke epistolaire geschriften, voor zoover zij ons bewaard zijn gebleven, ons doen zien hoe zij, meer misschien dan eenige andere vrouw in haar eeuw, haar intiemste gevoelens met volkomen eerlijkheid en openhartigheid ontleedde. 'Al stak Belle op haar zesentwintigste jaar boven haar omgeving uit door een verblindenden geest, een mannelijk oordeel, uitgebreide kennis, een buitengewoon talent als correspondente en schrijfster, toch was zij daarom niet minder een hartstochtelijke en verbeeldingrijke vrouw.'[1)]

1) *Les mariages Manqués de Belle de Tuyll (Mme de Charrière). Lettres de Constant d'Hermenches puhliees par la Baronne Constant de Rebecque en collaboration avec Madame Dorette Bertbold*. Lausanne, 1940.

Maar zij was, minder door de ervaringen dan van nature, gedesillusionneerd, en leed aan die kwaal van het moderne tijdvak, waardoor de persoonlijkheid, als in een verdubbeling, in koele zelfbeschouwing afstand neemt tot zichzelf; een kwaal welke Paul Bourget eens zoo treffend in *Le Disciple* zou karakteriseeren als 'se sentir sentir'. Haar toekomstige echtgenoot zou haar later, ietwat huiverig voor de trouwplannen, in den oudsten brief die ons van hem bewaard is gebleven, voorhouden: 'u observeerde, u dacht na, en onze gevoelens waren voor u nooit iets anders dan verschijnselen.'

Maar deze tragische, en menschelijk gesproken gerechtvaardigde klacht had betrekking op Belle tegen het einde van de jaren harer huwbaarheid. Voordat de verschillende pretendenten de revue passeeren, moet hier gesproken worden over de 'amitié amoureuse' met een man, aan wien haar jong gemoed en haar skeptische, zelfstandige geest zich het diepst verwant gevoelden.

D'Hermenches

Tijdens een van haar logeerpartijen in den Haag in den winter van 1760 ontmoette Belle van Zuylen, op een bal van den hertog van Brunswijk, baron de Constant Rebecque, heer van Hermenches en Villars Mendraz, geboren in 1722 te Lausanne. Zijn vrouw was kort geleden voor de opvoeding der kinderen naar Lausanne teruggekeerd, zoodat hij, als commandant der geallieerde troepen, in de Nederlanden achterbleef. Met de haar eigen spontane geringschatting voor maatschappelijke conventie loopt freule van Tuyll toe op den in galakleedij prijkenden, brillanten

officier met de voor vrouwen gevaarlijke reputatie, en vraagt: ‘mijnheer, danst u niet?’ Zij dansen de menuet; na twee minuten hebben ze ruzie; na drie minuten is een vriendschap gesloten, die vijftien jaar zou duren.

Wie was deze d'Hermenches? Hij had, zegt Godet[1)], noch den zieleadel noch de fijnheid van gevoel noch zelfs de intellectueele draagkracht, welke zijn jeugdige vriendin hem toeschreef. Dit oordeel is ongetwijfeld te streng. Ondanks zijn wetenschappelijke objectiviteit was Godet hier wat vooringenomen: ‘het is nu al twintig jaar dat ik mevrouw de Charrière liefheb’, erkent hij zelf[2)]. Bovendien had hij voor het vormen van deze meening slechts de beschikking over tweeëndertig brieven van d'Hermenches, tegenover honderdachtendertig van diens correspondente, zoodat hij geen kennis heeft kunnen nemen van de zesenzeventig overige brieven van d'Hermenches, welke barones Constant de Rebecque in 1940 voor het eerst geheel of gedeeltelijk gepubliceerd heeft.

Een van zijn voornaamste grieven tegen d'Hermenches is diens hardnekkige weigering om de jonge vrouw na haar huwelijk, ondanks haar herhaald verzoek, haar brieven terug te geven. Inplaats van opgeblazenheid en egoïsme kan men echter in de koppige vasthoudendheid, waarmede d'Hermenches deze brieven wenschte te bewaren, ook een blijk zien van de groote waarde, welke hij hechtte aan deze meesterstukjes van stijl en natuurlijkheid, die hij met de beroemdste voorbeelden op één lijn stelde, en die hem

1) *Lettres de Belle de Zuylen*, t.a.p.
2) Voorbericht tot de eerste uitgave van *Madame de Charrière et ses amis*.

hun omgang in herinnering brachten[1]. - Het is, of Belle er een voorgevoel van gehad heeft, dat vroeg of laat haar vertrouwelijke ontboezemingen aan de openbaarheid prijsgegeven zouden worden. Reeds zes jaar vóór haar huwelijk begint zij zich ongerust te maken over het lot van haar talrijke en omvangrijke epistels. ‘Wees in geen enkel opzicht ongerust over uw brieven’, schrijft d'Hermenches haar 18 Mei 1765. ‘Verscheidene bestaan niet meer. De andere zijn in twee verzegelde enveloppen gesloten, waarvan de eene aan uw adres, onder den titel Manuscripten.’ Veel later, in 1772, wanneer Belle mevrouw de Charrière is en er geruchten gaan dat d'Hermenches, zoojuist van zijn vrouw gescheiden, aan een nieuw huwelijk denkt, verlangt zij opnieuw dringend haar brieven terug: ‘Als ge trouwt moet ge me, voordat uw contract is geteekend, al mijn brieven terugzenden; *alle*. Een jonge nieuwe vrouw is de verleidelijkste gebiedster die men kan hebben; met haar vergeleken is een oude vriendin niets... Kortom, ik *eisch* het, en iemand die u zoo lang vriendschap bewezen heeft met zooveel openhartigheid, ijver en standvastigheid, ondanks afwezigheid en afstand, ondanks zooveel moeilijkheden en zooveel praatjes, mag niet tevergeefs iets eischen dat noodig is voor haar rust.’ (30 Sept.). Onderaan den brief schrijft ze nog deze toevoeging: ‘Wij vragen u die brieven alleen zoo nadrukkelijk voor het geval dat ge trouwt, want we zijn ervan overtuigd dat gij in het andere geval de noodige zorg draagt en altijd zult dragen dat ze nooit door iemand gelezen worden. Ge weet, hoe dwaas en belachelijk ze zouden lijken.’ - ‘De heer d'Hermen-

1) *Les Mariages manqués*, t.a.p.

ches', schrijft barones Constant[1)], 'was stellig besloten ze niet terug te geven. Hij stelde hun waarde te zeer op prijs. Reeds bij den aanvang der correspondentie had hij Belle geschreven: "Ik zal u gehoorzamen, ik zal uw brieven verbranden, maar ik verheel u niet dat ik alles zal overschrijven wat het kenmerk van uw geest draagt. Het zijn te zeldzame stukken om ze te vernietigen. Uw brieven verdienen in handen te komen van het nageslacht." Hij verzuimde trouwens ze te verbranden, behalve, naar het schijnt, die welke een bizonder intiem karakter hadden. Dat verzekerde hij tenminste aan mevrouw de Charrière. Het is inderdaadze er goed mogelijk, dat Belle hem teederder en compromitteerender brieven heeft geschreven dan die, welke ons bewaard zijn gebleven. Men kan heden ten dage den heer d'Hermenches zijn blijkbare onfijngevoeligheid niet te erg nahouden, aangezien wij het daaraan te danken hebben dat Philippe Godet voor mevrouw de Charrière een gedenkteeken heeft kunnen oprichten, onvergankelijker zelfs dan haar werken. Wij moeten daaraan toevoegen dat de vrouwe van "Pontet" aan d'Hermenches evenmin zijn brieven teruggaf, hetgeen ons op onze beurt in staat stelt die thans te publiceeren.' - Nog in een brief van 2 December 1772 komt d'Hermenches eenigszins gepiqueerd op de zaak terug: 'Bent u dan zoo onbillijk, te denken dat uw brieven, die altijd mijn geluk en mijn bewondering zullen beteekenen, ooit een voorwerp van ongerustheid voor u kunnen worden? Ik heb er geen enkele van bewaard, dien ge niet in druk zoudt kunnen geven. Alle andere, even waard gedrukt te worden, maar

1) *Les Mariages manqués*, t.a.p.

welke niet voor andere oogenblikken bestemd zijn dan die waarop ze zijn geschreven, heb ik volgens onze vroegere afspraak verbrand. Toch zal alles wat ik van uw handschrift bezit altijd tot uw beschikking zijn, lieve vriendin, geloof dat vrij! De redenen, de motieven, de halve dreigementen doen mij verdriet, maar ik zal u daarvoor niet minder steeds met aanbidding onderworpen zijn. Ik heb meer reden om u mijn schamele geschriften terug te vragen! De wanorde die daarin heerscht, die uitstorting van vertrouwelijkheden waartoe gij me hadt geïnspireerd en die me vaak onvoordeelig doet uitkomen, de inkeer in mezelf waartoe ze me zouden nopen, zouden voor mij nuttig maken wat voor u volmaakt nutteloos is.'

Wij weten nu dat Constant d'Hermenches in dezen brief niet de volle waarheid sprak, maar wij hebben geen reden om eraan te twijfelen, dat de aanhankelijkheid aan hun gewezen vriendschap zijn beweegreden was, en evenmin behoeven wij de oprechtheid in twijfel te trekken van wat hij over zijn eigen brieven zegt. De vriendschap van Belle voor den achttien jaar ouderen man, wat ook van weerskanten het erotisch element daarin geweest mag zijn, heeft voornamelijk berust op een onmiddellijke en sterke geestverwantschap tusschen twee oorspronkelijke, veelzijdig begaafde, scherpzinnige en van huis uit agnostische persoonlijkheden, die op schitterende wijze het geestelijk leven van hun tijd weerspiegelen en vertegenwoordigen. Men mag aannemen dat ook hun gevoelens in sterke mate aandeel hebben gehad in hetgeen hen verbond. De invloed, dien zij op elkander hebben uitgeoefend in de lange jaren van hun verkeer heeft diepe en onuitwischbare sporen op

hun geest en gemoed achtergelaten. Dit alles is stellig van grooter belang dan de door de geschiedschrijvers ietwat opgeblazen kwestie van het teruggeven van Belle's brieven. Men mag als waarschijnlijk aannemen, dat heel het leven van Belle van Tuyll een gelukkiger wending genomen zou hebben, ondanks het leeftijdsverschil, indien een huwelijk met d'Hermenches niet van meet af aan onmogelijk was geweest. Zooals de zaken nu stonden, deed een zonderlinge mengeling van eigenbelang en onbaatzuchtigheid dezen laatste jarenlang ernstige pogingen ondernemen, zijn jonge en diepvereerde vriendin uit te huwelijken aan zijn besten vriend.

Bellegarde

Zijn naam was graaf de Bellegarde, markies des Marches en de Cursinge; hij liep tegen de vijftig en voerde een regiment aan in dienst van de Staten Generaal. Ruim vier jaar lang was hij een geregeld terugkeerend onderwerp in de overvloedige briefwisseling tusschen d'Hermenches en Belle. Zij ontmoetten elkander vluchtig te Spa. In den aanvang scheen hij niet erg onder haar bekoring, en het initiatief ging, gelijk bijna steeds, van Belle van Zuylen uit.

Vele anderen hadden reeds naar de hand van de Hollandsche jonkvrouw aanzoek gedaan. Een zekere graaf von Anhalt, die nooit anders dan een beeltenis van haar had gezien en secretaris was van Frederik den Groote, deed het op aandringen van dien vorst, tot wien de faam der intelligente, vroolijke, spotzieke en origineele freule van Tuyll was doorgedrongen. Deze echter voelde niets voor de afhankelijkheid, welke haar aan het Pruisische hof zou

wachten. Tegen een anderen Duitschen candidaat, baron Holstein, verzette zij zich nog sterker. Zij werd geheel in beslag genomen door haar briefwisseling met haar vriend Constant d'Hermenches, dien zij slechts enkele malen, meest nog onder de argwanende oogen van haar terughoudende ouders, kon ontmoeten. Deze correspondentie, ondanks de vele moeilijkheden en tegenwerking met allerlei voorzorgen in het verborgen en langs verschillende geheime wegen en tusschenpersonen gevoerd, placht ook haar nachten tot het aanbreken van den ochtend op te eischen, zoodat haar toch reeds niet sterke gezondheid daar soms onder leed. Voor twee andere huwelijkspretendenten, van Pallandt en van Wassenaer van Obdam, deze laatste nog verwant met de van Tuyll's, toonde zij ook niet veel belangstelling. Met Bellegarde was het een ander geval, daar hier d'Hermenches het denkbeeld van een huwelijk met geestdrift had begroet en warm aanbeval. Misschien werkte ook een romantische trek in het jongemeisje mee om de voorkeur te geven aan de partij, waarmee de meeste moeilijkheden verbonden waren.

Want de moeilijkheden waren inderdaad vele. Meer nog dan tegen het leeftijdsverschil maakte baron van Tuyll bezwaar tegen de gedachte, zijn dochter aan een Katholiek te geven. Er ontspon zich een eindelooze correspondentie over de vraag, of het huwelijk in Savoye als geldig beschouwd zou worden en of de paus, al dan niet door bemiddeling van den nuntius, dispensatie zou verleenen. Intusschen werd de stemming op het kasteel Zuylen slechter. Om haar Verdriet te vergeten nam Belle van Tuyll les in het Latijn, en las Tacitus, Sallustius en Cicero. Maar

hoewel Belle in haar brieven aan d'Hermenches ten aanzien van Bellegarde haar verbeelding als steeds op de meest openhartige wijze den vrijen loop laat, schiet het met de werkelijkheid niet hard op. Er ontstaat een weinig verheugend gepingel over den bruidsschat, die aanvankelijk op ƒ100.000 was gesteld, maar later weer minder belooft te worden, hetgeen den ijver van den heer de Bellegarde zichtbaar verkoelt; hij zat zwaar in de schulden. Belle is daarover echter niet gebelgd, maar valt hem bij, met haar gebruikelijke nuchtere verstandelijkheid, welke overigens een zekere sensueele dweepzucht van haar meisjesfantasie niet uitsloot. Dat d'Hermenches haar aanraadt, aan Bellegarde kortere brieven te schrijven, daar hij een slecht lezer is, valt evenwel in minder goede aarde. In deze geheele affaire vertoont zij overigens een soort van koelbloedig doorzettingsvermogen om haar zin te krijgen: dit is reeds begonnen toen zij d'Hermenches een uitvoerig en met veel overleg opgesteld concept zond van een brief, dien deze aan haar vader zou moeten richten om de zaak op gang te brengen. Wel schaamde zij zich een weinig voor deze list, maar haar vermaak in dit fijn psychologisch spelletje behield de overhand.

Ten einde haar langdurige tribulatiën te vergeten, accepteert Belle in December 1766 een uitnoodiging van kennissen te Londen. Om haar schitterende geestesgaven wordt zij er in de uitgaande kringen zeer gevierd, en aanvankelijk bevalt het verblijf haar goed; vooral haar contact met den wijsgeer David Hume valt in haar smaak. Maar bij een nadere kennismaking komt al spoedig de kritiek los op de Londensche wereld en de slechte omgangsvormen der

Engelschen, en deze is niet malsch. Alleen de Italiaansche gezant maakt eigenlijk een onverdeeld gunstigen indruk op haar.

Alles welbeschouwd, en hoewel zij vier jaren lang koppig aan haar huwelijksplannen met Bellegarde, tegen den wensch harer ouders, bleef vasthouden, was haar bevlieging voor deze meer een aangelegenheid van het hoofd dan van het hart. In 1765 bracht Bellegarde evenals het vorige jaar een bezoek aan Holland. Op dit bezoek had het meisje haar hoop gebouwd; zij werd echter teleurgesteld. Zij Verkilde onder de stijve beleefdheid van den markies, en was zoo ontmoedigd dat zij zich dood wenschte. Eerst in 1768 komt evenwel de definitieve breuk, veroorzaakt door een schriftelijke uiting van Bellegarde tegenover zijn vriend, waaruit duidelijk bleek dat hij niet al te zeer meer op een huwelijk was gesteld. Waarschijnlijk op instigatie van Bellegarde speelde zijn vriend haar dit briefje, schijnbaar per ongeluk, in handen. ‘Spreek mij nooit meer over een echtgenoot’, schrijft zij aan d'Hermenches, ‘als ik er een wil, zal ik hem zelf weten te vinden.’ Enkele maanden later bericht Bellegarde dat hij het plan opgeeft, omdat hij zich Belle niet waardig oordeelt. Zij reageert verontwaardigd op deze hypocrisie en schrijft aan d'Hermenches: ‘*Hij is mij niet waardig!* - Wat ben ik voor zoo bizonders en wat moet ik dan wel hebben? Het ontbrak hem slechts aan wat handigheid in zijn doen en zijn trouwplannen. Ik zou, geloof ik, van hem hebben gehouden en hem met oprechtheid hebben geliefkoosd.’ (7 Juli). Aldus eindigde deze vierjarige armzalige illusie, waaraan het meisje zich uit verlangen naar een andere omgeving, en omdat zich

niets beters voordeed, te goeder trouw had vastgeklampt.

Ondertusschen waren in datzelfde tijdvak andere mogelijke huwelijkscandidaten niet geheel uitgeschakeld geweest. Enkele van de minder belangrijke heb ik reeds genoemd. Over een van de meest curieuze moet hier nog wat gezegd worden.

Boswell

James Boswell, een jonge Schot, vriend en levensbeschrijver van Johnson, die in den laten zomer van 1763 te Utrecht kwam om rechten te studeeren, bezat dat soort van naïveteit, dat freule van Tuyll in een man altijd zoo ontwapende. Hij kende haar nog maar kort, toen hij reeds in een brief van zeventien kantjes zijn gemoed bij haar uitstortte en haar de les las omdat zij niet voldoende beantwoordde aan zijn conventioneel ideaal van een goede echtgenoote. Hij beklaagt zich erover dat hij eerst dacht, dat zij verliefd op hem was, maar zich vergist heeft. ‘Ge hebt geen zelfbeheersching. Ge kunt niets verbergen. Ge scheent niet op uw gemak. Ge hadt een geforceerde vroolijkheid... Geef toe, Zélide[1)], dat uw onbeheerschte levendigheid u een slechten dienst zou kunnen bewijzen. Zij doet u minder achten door den man wiens achting gij op prijs stelt... Ik zou niet met u getrouwd willen zijn al kon ik er koning mee worden.’ Deze laatste verzekering lijkt niet zeer ernstig gemeend, want in den verderen brief

1) Dezen naam placht Boswell aan Belle te geven naar den titel van een anonym geschriftje van haar hand uit 1763, dat niet in druk verscheen, en waar al spoedig een *Addition au portret de Zélide* aan werd toegevoegd, waarin zij een soort van jeugdzelfportret trachtte te geven.

tracht hij haar op denzelfden huichelachtigen schoolmeestertoon te vermurwen tot beloften van beterschap. Met typisch mannelijk egoïsme roept hij uit: ‘Het ergert mij te bedenken, welk een groot aantal vrienden u heeft. Ik weet, Zélide, van verscheiden menschen met wie ge correspondeert... Vergeef mij, met zulk een air van gezag tot je te spreken. Ik heb de rol van Mentor op mij genomen... Zeg mij, dat je een zeer goede vrouw zult zijn... Laat mij de vraag stellen, Zélide: zou je je neigingen ondergeschikt kunnen maken aan de meening, misschien de gril van een echtgenoot?... Zou je rustig zes maanden van het jaar buiten kunnen wonen? Zou je een vriendelijken indruk willen maken op rondborstige, fatsoenlijke buren? Zou je net als iedere andere vrouw kunnen spreken en je verbeelding evenzeer beheerschen als je spinet?... Zou je je echtgenoot kunnen opvroolijken wanneer hij neerslachtig is? Ik heb zulke vrouwen gekend, Zélide. Wat denk je?’

Het wonderlijke is, dat de anders toch lang niet op haar mondje gevallen Belle van Zuylen Boswell niet in zijn gezicht uitlacht, maar zijn hofmakerij in sympathieke overweging neemt. Zij had nu eenmaal een zwak voor argelooze, kinderlijke mannen; dat was misschien het mannelijk element in haar. Zij laat zich dan ook rustig kapittelen door den Schot over haar vermeende lichtzinnige levensopvatting en ongodsdienstige denkwijze. ‘Op haar veertigste jaar’, schrijft hij aan zijn vriend Temple over de vrouw wie hij het hof maakte, zij het dan tegen het einde van hun relatie, ‘op haar veertigste jaar zal zij zeker een feeks zijn en zij is nu reeds bijna dertig.’ - D'Hermenches, die waarschijnlijk jaloersch was, noemde hem een

‘fripon’, en naar het schijnt niet ten onrechte. ‘Belle, die eens van Boswell had getuigd, dat hij eigenlijk te braaf was voor deze slechte wereld, zoude er zeker vreemd van hebben opgehoord indien zij had geweten, dat toen Boswell haar ten huwelijk wilde gaan vragen, zijne gezondheid ten gevolge van zijn losbandig leven zoo zeer geknakt was, dat naar hij vreesde, zijn geneesheer hem de reis naar Holland niet zoude hebben durven toestaan.’[1)]

Onder zijn gepreek en zelfvoldane aanmerkingen komt freule van Tuyll eindelijk tot inzicht. ‘Ik zou niets waard zijn als uw vrouw’, voegt zij hem toe, ‘mijn talenten zijn niet van subalternen aard.’ Door haar weifelachtigheid met betrekking tot de haar geboden huwelijksmogelijkheden, blijven zij echter nog langen tijd met elkander in contact. Bijna kluchtig en zeer typeerend is de aanleiding tot het definitieve congé. Bedroefd over de breuk met Bellegarde, in den aanvang van 1768, grijpt Belle van Tuyll elke gelegenheid aan om afleiding te vinden voor haar sombere gedachten. Op dit geschikte oogenblik verschijnt een boek van James Boswell waarin deze geestdriftig de zaak verdedigt van de Corsicanen en hun held Pascal Paoli, den leider van den opstand tegen de heerschappij van Genua. Een boek, tusschen twee haakjes, dat wemelde van onjuiste voorstellingen, overdrijvingen en eenzijdigheden, gelijk d'Hermenches later tevergeefs zou trachten haar aan te toonen; hij was op dit gebied zeer deskundig, sinds Juni van dat jaar had hij voorlangen tijd deelgenomen aan de expeditie op Corsica. Belle wil het boek van Boswell

1) *Mr. W.H. de Beaufort. Belle van Zuylen en Constant d'Hermenches*. De Gids, LXXIII, 8.

in het Fransch vertalen en dit is voor den egocentrischen auteur voldoende om opnieuw op haar verliefd te worden en zijn trouwplannen weer op te vatten. Maar zij wilde het boek, om het van misvattingen te zuiveren, tevens eenigszins bewerken en verkorten. Het resultaat heeft zij zelf meegedeeld. ‘De auteur’, schrijft ze, ‘hoewel hij op dat oogenblik bijna besloten was met mij te trouwen als ik het wilde, heeft aan mijn smaak geen syllabe van zijn boek willen opofferen. Ik heb hem geschreven dat ik vastbesloten was nooit met hem te trouwen en ik heb de vertaling opgegeven.’ En daarmee was ook deze tragi-comedie geëindigd.

Men stelle zich inmiddels niet voor, dat de diverse tegenslagen bij huwelijksvoorstellen of huwelijksvoornemens in den grond freule van Tuyll zoo diep deerden, dat zij een zwaarmoedige, levensmoede vrouw werd. Behalve te 's-Gravenhage ging zij veel uit logeeren bij haar familie, de Bentinck's op Middachten, en haar nicht op het kasteel Amerongen. Schilderen, muziek, beoefening der natuurkunde en litteratuur hielpen haar den tijd korten, en niet het minst de stroom van brieven, tintelend van geest, welke zij over verwanten en vrienden uitstortte. Het leven op het slot Zuylen speelde zich af in een sfeer van opgewektheid; er was telkens aanleiding tot reeksen feestelijkheden; de koning van Denemarken kwam er op bezoek, later prins Hendrik van Pruisen.

De eerste werkelijk zware rouw, die het meisje trof, was de dood van haar moeder in December 1768 ten gevolge van een inenting, welke bewerking toen nog een nieuwigheid in een zeer experimenteel stadium was. In het gezin

heerschte diepe verslagenheid. Het was gedaan met het mondaine en gezellige leven op Zuylen; het bestaan werd voor Belle eentonig en droefgeestig. Behalve de correspondentie met Constant d'Hermenches was de eenige troost de teedere band met haar geliefden broer Dirk, die voor zijn dienst echter meestal op zee was, en met haar nicht lady Athlone-van Tuyll. Gezien deze versombering van haar omstandigheden; gezien de relatie met den veel ouderen en als débaucheur bekenden d'Hermenches, welke natuurlijk niet onopgemerkt had kunnen blijven; gezien ook de praatjes, waartoe de vrijpostige meeningsuitingen en onafhankelijke gedragingen van de freule aanleiding hadden gegeven, de vele mislukte bruidswervingen en tenslotte het feit, dat zij nu reeds haar een-en-dertigste levensjaar bereikt had, was het niet verwonderlijk, dat Belle van Tuyll thans, aan het einde van haar bewogen en moeilijke jeugd, ernstiger dan ooit aan een huwelijk begon te denken. Zij snakte ernaar, land en omgeving te verlaten. Twee nieuwe pretendenten deden zich voor, graaf Wittgenstein en lord Wemyss. Getrouw aan haar boven aangehaald woord tot d'Hermenches: ‘als ik er een wil, zal ik hem zelf weten te vinden’, koos zij een derde.

Huwelijk

Charles Emmanuel de Charrière, heer de Penthaz, behoorde tot een uit Waadland afkomstige familie van kleinen en verarmden adel, woonachtig te Colombier in het vorstendom Neuchâtel. Hij was vijf jaar ouder dan Belle, die hem reeds heel lang kende, daar hij, toen zij ongeveer achttien jaar oud was, op Zuylen vertoefd had als huis-

onderwijzer van haar broers. Dit is de man, dien zij welbewust tot een huwelijk tracht te brengen. De rustige, stille, stijve Zwitser, een fatsoenlijke, ingetogen man met behoorlijke, doch niet meer dan middelmatige kwaliteiten van gemoed en geest, zag vol angst en schroomvalligheid op tegen een verbintenis met een vrouw, die niet alleen maatschappelijk maar ook door karakter en intellect zijn aard en zijn gaven, alsook zijn gezichtskring, zoozeer te boven ging. Een gewoon, braaf, rustig man - een onberekenbare, weinig evenwichtige, schitterend getalenteerde vrouw. Niet zonder humor schrijft de Charrière aan een familielid over de trouwplannen: ‘Ik zal in mijn vrouw veel beminnelijke eigenschappen vinden, een beproefde aanhankelijkheid, kortom het voorwerp mijner keuze; weliswaar heeft ze voor mij teveel geest, een te hooge geboorte, teveel fortuin, maar men moet nu eenmaal over het een en ander kunnen heenstappen...’ (4 Januari 1771).

Zoo werd de jonkvrouw van Zuylen eens te meer een voorwerp van verbazing voor de Republiek en de hofkringen van Europa; zij, die met de aanzienlijkste en luisterrijkste mannen van haar tijd had kunnen huwen, verkoos een leven met den oud-gouverneur van haar broers, een leven waarin de zoo vaak verwenschte saaiheid van Holland vervangen zou worden door die van een oud, doodsch buitentje bij Neuchâtel, met een hoogbejaarden schoonvader en twee oude vrijsters als schoonzusters tot huisgenooten. ‘Wie had dat kunnen denken?’ riep de stadhouder verbluft uit, en de koning van Pruisen liet zich een dergelijke opmerking ontvallen. Maar d'Hermenches, die haar het beste kende, verwonderde zich niet:

‘Dat is nu net een inval voor een kop als den uwe’, schrijft hij verbitterd (3 Juli 1770). Twaalf jaar had zij hem met koele zelfontleding een inzicht gegeven in de verwikkelingen van haar zieleleven; hij kon dus beoordeelen hoeveel meer, dan zij meende, het verstand vóór het gevoel in deze beslissing had meegesproken. De Charrière was goed, beschaafd, intelligent, eenvoudig, niet-mondain; hij was verlegen in hooge mate, zoodat hij stotterde; hij cijferde zichzelf weg. Een huwelijk met hem was de poort naar de lang verlangde vrijheid. Maar waar waren hier voor deze vurige vrouw de mogelijkheden tot geluk? En wat won zij erbij, de lijdelijke van Tuyll's te verwisselen voor een ernstigen, zwaarwichtigen, ordelijken echtgenoot?

Het spreekt vanzelf dat de heer Van Zuylen tegen deze mésalliance gekant was. Belle erkent dat Wittgenstein een uitmuntende partij zou zijn in elk opzicht, maar wellicht juist daarom doet de bitterheid harer langjarige teleurstellingen haar met zonderlinge eigenzinnigheid de Charrière boven hem verkiezen. En zij dreigt, wanneer zij haar zin niet krijgt, niet Wittgenstein maar den slecht befaamden lord Wemyss te nemen. Die mist verdienste en gevoeligheid; tegenover hem heeft zij geen scrupules: ‘want’, schrijft ze, ‘om mij een kans op meer geluk te geven, laat ik den man met wien ik zou trouwen de kans loopen, zeer ongelukkig te zijn.’ Zij zelf noemt deze overweging ‘het vreemdst mogelijke motief voor een beslissing.’ Maar Belle verbeeldt zich, of wil zich verbeelden, verliefd te zijn op de Charrière. ‘Had zij werkelijk van hem gehouden, dan zou ze niet aldus, openlijk en zonder

iets te verbergen, de voor- en nadeelen van de andere aanzoekers besproken hebben.'[1)]

D'Hermenches is inwendig woedend, al houdt hij zich galant en gereserveerd. 'Het is, geloof ik, een vlaag van waanzin', schrijft hij. 'Charrière is een uitstekend mensch, maar welk genoegen, welke baat kunt ge er ooit van hebben?' (8 Augustus 1770). En in denzelfden brief: 'Voor u, Agnès[2)], zooals ik u ken, zou na enkele jaren uw grootste geluk zijn, wederom een meisje te wezen zooals ge het thans zijt. De echtgenoot, wie het ook zij, zal zeer weinig te maken hebben met uw tevredenheid. Die zal afhangen van de plaats waar gij zult wonen en van de relaties die ge zult aanknoopen, denk daar toch aan!' Zij antwoordt 12 October d.o.v.: 'Waartoe trachten aan te toonen dat de meest begeerenswaardige en begeerde dingen, eenmaal verkregen, ons geluk niet uitmaken? Als dat zoo is, wil ik het niet weten, wil ik hoop koesteren.'

Godet, uiteraard mild in zijn oordeel over zijn landgenoot, ziet de aangelegenheid eenigszins van een anderen kant: 'De heer de Charrière, een zeer ontwikkeld man, een zeer belangstellende geest, een karakter vol verhevenheid, was geenszins het middelmatige wezen van het tweede plan dat men vaak in hem gezien heeft. Hij aarzelde, met Belle te trouwen, omdat hij, ofschoon hij van haar hield, haar genoeg kende om bij voorbaat zeker te zijn dat zij met hem niet gelukkig zou wezen, noch met iemand anders. Zijn doorzicht misleidde hem niet. Men moet aan het geluk ge-

1) *Les mariages manqués*, t.a.p.
2) Dit was de naam waarmee d'Hermenches Isabella Agneta Elisabeth van Tuyll altijd aansprak.

looven om het te vinden. Belle geloofde er niet aan; zij had er nooit aan geloofd.'[1)]

Het huwelijk vond plaats op 17 Februari 1771 in het kerkje te Zuylen. Belle had kiespijn en zenuwpijn; de Charrière had veel last van de punch die aan het diner rijkelijk was geschonken. 'Het afscheid van haren vader viel beiden zwaar. Voor den ouden heer van Zuylen, wiens beide dochters thans getrouwd waren en wiens ongehuwde zoons bij de landmacht en de zeemacht dienden, braken nu de jaren van eenzaamheid aan... In het voorjaar van 1773 werd hij door een zwaar verlies getroffen, zijn zoon Dirk... overleed te Napels. Den zomer na zijn overlijden waren alle kinderen van den heer van Zuylen in het ouderlijke slot vereenigd, ook mevrouw de Charrière met haren echtgenoot. In 1775 kwam zij nogmaals uit Zwitserland over om haren vader te zien. Het was de laatste maal, dat vader en dochter elkander ontmoetten, den 1en September 1776 overleed de heer van Zuylen in den ouderdom van 69 jaren.'[2)]

Het huwelijk van de veelbesproken Belle, schijnbaar romantisch maar in werkelijkheid veeleer een daad van redelijkheid - had zij niet gezegd, dat zij noch door, noch zonder liefde gelukkig zou kunnen zijn? - dit huwelijk zou spoedig ook het einde beteekenen van den 'briefroman', waartoe zij lang geleden het initiatief had genomen en die, mede door zijn geheimzinnigheid, zelfbewustzijn, geest en hart van Constant d'Hermenches had

1) *Lettres de Belle de Zuylen*, Avant-propos.
2) *Mr. W.H. de Beaufort. De meisjesjaren van mevrouw de Charrière*. De Gids, LXXII, 4.

gestreeld. Toen de plannen met markies de Bellegarde, welke hij stellig mede in de hoop, dat hij bij het echtpaar veelvuldig zou kunnen vertoeven, (terwijl hij thans zijn ‘adorable Agnès’ bijna nooit kon zien), had gesteund, - toen deze en dergelijke plannen van de baan waren en Belle's leeftijd langzamerhand de allerschitterendste partijen niet meer in aanmerking liet komen, had d'Hermenches eraan gedacht dat hem, tegen alle afspraak, mogelijkerwijs zelf nog een kans geboden zou kunnen worden: na zevenentwintig jaar huwelijk zette hij een echtscheiding door. Toen had Belle's rustelooze verbeelding zich echter reeds op de Charrière gericht, al trachtte zij, in haar beschrijvingen, zijn naam, uit een soort gêne, zoo lang mogelijk voor haar sarcastischen aanbidder verborgen te houden. En diens verstandige waarschuwingen op dit punt nam zij slecht op. Omgekeerd sloeg zij, ook wel uit vrees voor nieuwe praatjes, naar aanleiding van zijn scheidingsplannen een, voor haar ongewonen, moraliseerenden toon aan. Het dépit van d'Hermenches over haar huwelijk zal wel mede oorzaak zijn geweest van zijn lijdelijk verzet tegen het teruggeven van haar brieven. Toen Ditie (zoo werd haar broer Dirk in den familiekring genoemd) zijn zuster kort na haar aankomst op huize Pontet te Colombier een bezoek kwam brengen, vertelde hij haar dat te Genève en Lausanne praatjes liepen over haar gewezen vriendschap met d'Hermenches, dien zij, naar deze zou hebben verbreid, zelf tot echtgenoot had willen hebben. Het is de vraag of d'Hermenches zich inderdaad onvoorzichtig uitgelaten heeft. Belle intusschen, zeer onder den indruk van deze Zwitsersche kwaadsprekerij, besloot voor-

loopig naar buiten op denzelfden voet met hem bevriend te blijven, ook weer uit den ouden angst dat hij misbruik van haar brieven zou kunnen maken als hij, gelijk zij het uitdrukte, het recht meende te hebben kwaadaardig te worden. - Maar d'Hermenches meende dat niet. Het behouden der brieven is misschien weinig verdedigbaar, die welke hijzelf haar van haar huwelijk af nog tot 1775 schreef, getuigen slechts van bezorgdheid, eerbied en bewondering. Ook bezocht hij nog in 1772 het echtpaar te Colombier, al kon hij zich niet opschroeven tot waardeering voor de landelijke bevlieging tot idyllischen tuinarbeid, huishoudelijkheden e.d. waarvoor Belle in geestdrift ontstoken was. 'De twee oude vrienden, die bijna minnaars of gehuwden waren geweest, begrepen elkander niet meer met een half woord. De betoovering was gebroken. In de tot wijsheid gekomen vrouw van den heer de Charrière bleef niets meer over van het onstuimige en stoutmoedige meisje dat zich, den avond van een bal, in de armen had geworpen van een mooien onbekenden officier. En de grijsharige don Juan brak een briefwisseling af welker verrukkelijk geheim, zonder schuldig te zijn, zoo vele zijner jaren had verzaligd. Hij hertrouwde voor het overige kort daarna, in 1776...'[1)] Waarom zouden zij elkaar ook verder nog geschreven hebben? Zij had geen vertrouwen meer in hem, de oude intimiteit was geëindigd. Anderzijds had d'Hermenches weinig geestbedwelmenden stimulans meer te wachten van de echtgenoote van een braven, gelijkmoedigen man, nu de 'incomparable Agnès' was afgedaald naar het proza van een redelijk huwelijk en voor-

1) *Les mariages manqués*, t.a.p.

loopig tevredengesteld. ‘Wijs geworden door de ervaring, beproefd door een diepen rouw, vroeg zij slechts rust in haar afzondering. Ze had voor haar vroegeren aanbidder niets meer van de ietwat verwarrende heldin van vroeger; zag ze er niet zoozeer van af, die te zijn, dat ze hem voorzichtig de brieven terugvroeg welke zij betreurde geschreven te hebben? D'Hermenches vond dat kleingeestig, en keerde zich af van deze vrouw waarvan hij meer verwacht had.’[1)] Het wilde, ontembare meisje was de echtgenoote van een bedaarden, vreedzamen man geworden.

Dit huwelijk was niet gelukkig. Was de oorzaak daarvan uitsluitend psychologisch, of was die misschien tevens gelegen in een constitutioneele frigiditeit van deze vrouw? Wij weten het niet. Maar we mogen wel aannemen dat de uitmuntende en brave heer de Charrière ook niet de geschikte werkelijkheid was, om zelfs maar een deel der zoo lang gekoesterde droomen van het verbeeldingrijke meisje in vervulling te doen gaan. Haar ongeluk was, dat zij den levenshonger van een Emma Bovary vereenigde met den onbarmhartig kritischen, scherp ontledenden en nuchter ontgoochelden blik van haar meest bewonderden schrijver, Blaise Pascal. Van de eerste huwelijksjaren is ons weinig bekend. Haar *Lettres neuchâteloises* choqueerden en kwetsten de Zwitsersche society niet minder dan *Le Noble* het in haar jongemeisjesjaren die van Holland gedaan had. Kenschetsend voor dezen begintijd is een opmerking in een brief aan Ditie, waarin zij veelbeteekenend verzekert dat haar verandering van staat haar minder veranderd

1) *Madame de Charrière et ses amis*, t.a.p.

heeft, dan bij een ander het geval zou zijn. ‘Noch in gedachten, noch in woorden noch in handelingen voel ik mij gehinderd; ik ben van naam veranderd en ik slaap niet altijd alleen, dat is het heele verschil.’

Met haar gezondheid is mevrouw de Charrière blijven sukkelen. Reeds voor haar huwelijk had zij altijd veel last van haar zenuwen gehad; ook nu gevoelde zij telkens allerlei ongesteldheden, welke zij naar de mode van dien tijd, die daar nog geen nauwkeuriger benaming voor had, haar ‘vapeurs’ noemde. Na haar dood zal het blijken, dat zij sedert haar zestiende jaar aan een inwendige ziekte heeft geleden; deze is het misschien ook, die haar de vreugden van het moederschap ontzegd heeft. Jaar na jaar, overal, zoekt zij bij nieuwe bronwaterkuren en nieuwe geneesheeren tevergeefs verlichting. In 1783 consulteert zij zelfs te Straatsburg den beroemden Cagliostro, die haar zekere gele druppels voorschrijft waarbij zij veel baat vindt. Later, wanneer zijn zon taant, bij zijn processen en gevangenschap, kiest ze met overtuiging zijn partij.

In den roman *Mistress Henley* heeft mevrouw de Charrière een beeld van haar huwelijk gegeven. Zij bedoelde dit boekje als een soort van tegenhanger tot *Le Mari Sentimental* van Samuel de Constant, waarin een echtgenoot zelfmoord pleegt omdat zijn jonge vrouw hem teveel in zijn levensgewoonten hindert. *Mistress Henley* had aanstonds veel succes, temeer daar de uitgaande wereld van Neuchâtel de hoofdpersonen meende te herkennen. Men koos levendig partij, hetzij voor den man of voor de vrouw.

Eerste huwelijksmoeilijkheden; het Geneefsche avontuur

Mistress Henlej, hoewel natuurlijk niet volkomen autobiografisch, geeft toch den sleutel tot de psychologische moeilijkheden in het huwelijk van mevrouw de Charrière. De vrouwelijke hoofdpersoon ontleedt in een brief aan een vriendin, hoe zij haar man ziet: onaantastbaar en goed en... wanhopig redelijk; het is hoogst irriteerend dat hij niet eens jaloersch is. ‘Lieve vriendin, vuistslagen zou ik minder hinderlijk vinden dan al die redelijkheid. Ik ben ongelukkig, ik verveel me, ik heb hier geen geluk gebracht, ik heb er geen gevonden; ik ben alleen, niemand voelt met mij mee, ik ben des te ongelukkiger omdat ik niets heb om me aan vast te houden, geen enkele verandering heb te wenschen, geen enkel verwijt te doen, omdat ik mij misprijs en veracht wijl ik ongelukkig ben.’ - ‘Gelukkig ben ik niet jaloersch, heeft de heer Henley met een scheeven glimlach gezegd. - Gelukkig voor u, heb ik geantwoord, niet gelukkig voor mij; want als ge jaloersch waart zou ik u tenminste iets zien voelen; ik zou gevleid zijn; ik zou denken dat ge mij zeer op prijs stelde; ik zou denken dat ge me vreest te verliezen, dat ik u nog beval; dat ge althans denkt, dat ik nog iemand bevallen kan. Ja! heb ik nog gezegd, zoowel door mijn eigen levendigheid als door zijn onverstoorbare kalmte geprikkeld, de onrechtvaardigheid van een jaloersch, de drift van een ruw man zouden minder hinderlijk zijn dan het flegma en de droogheid van een wijze!... Ach! zei ik bij mezelf, niets van wat er in mij omgaat zal men begrijpen! Geen van mijn gevoelens zal men deelen! Al wat ik voel is dus bespottelijk, ofwel de heer Henley is gevoelloos en hard. Ik moet

mijn heele leven doorbrengen met een man, in wien ik slechts een volmaakte onverschilligheid opwek, en wiens hart voor mij gesloten is...'

Deze sentimenten en de eenigszins neurasthenische inslag van de jonge vrouw hebben geleid tot een min of meer tragisch liefdesavontuur, waarvan ons slechts weinig concrete bizonderheden bekend zijn geworden. In dit verband heeft een passage in het onuitgegeven vervolg van haar posthuum verschenen roman *Sir Walter Finch* eveneens onthullende beteekenis: 'Soms was ik geneigd geweest, minachting te koesteren voor de verblinding, welke mijn echtgenoot ervan had weerhouden jaloersch te worden; nu achtte ik er des te meer een man om die, terwijl hij zichzelf recht deed wedervaren en in de meening verkeerde dat ik hem zulks ook deed, geen vermoeden had gehad van mijn bevlieging, en niet had gedacht dat hij of ik iets te vreezen hadden, hij voor zijn eer, ik voor mijn rust, van een man die, tot mijn eeuwige schaamte, zoo gevaarlijk was geweest voor die beide.'

Het voorval moet hebben plaats gevonden in den te Genève doorgebrachten winter van 1783-'84. Direct daarna trekt zij zich, zonder haar man, in een oud huis te Chexbres gedurende drie maanden in de eenzaamheid terug. Na een bezoek aan zijn vrouw schrijft de heer de Charrière haar, te Colombier weergekeerd, in een navranten brief: 'Ik ben zelden zoo bedroefd geweest als toen ik uit Chexbres vertrok; de vriendschap die ge me bij het ontbijt betoonde, verschillende woorden van vriendschap die ge me tijdens mijn verblijf hebt gezegd, tegenovergestelde gevoelens welke gij mij hebt laten blijken, het

medelijden dat ge bij me hebt opgewekt, de wensch u spoedig weer in Colombier te zien en de vrees dat zulks niet tot ons gemeenschappelijk geluk zou zijn, dat alles gistte in mijn hart en gaf me een zwaar gevoel, een neiging om te huilen, die ik moeilijk kon beheerschen; mijn ziel was ten diepste verward en bewogen...' Aandoenlijk is zijn bekentenis, dat hij nu heel goed begrijpt, hoe zijn systematische en pedante koelheid haar moet ergeren en humeurig maken, daar hij diezelfde fouten in zijn oudste zuster Henriette ontdekt, in wie hij, naar hij schrijft, zijn eigen caricatuur ziet, zoodat hij Belle's ongeduld billijkt. Hij eindigt met deze smartelijke verklaring: 'Ik heb mijzelf den regel opgelegd, u niet over mijn gevoelens te spreken; toch kan ik niet nalaten u eens en voor al te zeggen dat, ondanks alles wat ik sinds eenigen tijd door u heb geleden, uw heengaan bij mij een gevoel van droeve eenzaamheid heeft achtergelaten, dat niet wijken wil... Adieu. Ge kunt u niet voorstellen hoe weinig ge uit mijn gedachten bent. Adieu...' (Resp. 2 Augustus 1784 en zomer 1785).

De Chaillet, de jonge dominee te Colombier en huisvriend van de familie, een scherpzinnig en geletterd man, tevens opmerkelijk publicist, noteert in 1783, in zijn geheim dagboek, over mevrouw de Charrière: 'Zij is ongelukkig door de behoefte, hartstochtelijk bemind te worden, door de onbevredigdheid die zij vindt in alledaagsche vriendschappen; behoorlijke lieden beschuldigt zij, te wijs, te redelijk lief te hebben, hun vriendschappen te veel op het peil te houden van hun andere genegenheden, en zij heeft groot gelijk... Ze heeft net zoo lief niets, zegt ze, als dat

ze niet dusdanig bemind wordt dat men, om haar te plezieren, doet wat noch rechtvaardig noch redelijk is. Wat zijn ze te beklagen, die geëxalteerde wezens, die door de wereld zwerven zonder er de hulp van een gelijkgezinde te vinden... Ze is nog eerder veeleischend dan liefhebbend, naar het mij schijnt: dat is het noodlot van hen, die deze behoefte hebben; er is vaak in hun karakter een hevigheid waardoor ze geen bevrediging kunnen vinden, en die belet dat men zich aan ze hecht... Hoeveel lieden kunnen zich niet méér dan zij op deugdzaamheid beroemen, en spreken daar toch goed van, omdat het netjes staat of uit domheid.'

Over het raadselachtige drama in kwestie vernemen we nog het meest door Benjamin Constant, bij wien mevrouw de Charrière haar hart uitstortte tijdens haar verblijf te Parijs in 1786 en '87. In zijn dagboek, het *Cahier Rouge*, noteert hij: 'Omstreeks dezen tijd maakte ik kennis met de eerste vrouw met een superieuren geest, die ik gekend heb... Toen ze de dertig gepasseerd was had ze, na veel hartstochtelijke liefdes waarvan enkele vrij ongelukkig waren geweest, tegen den wensch van haar familie den onderwijzer van haar broers gehuwd, een man van geest met een fijngevoelig en edel karakter, maar de koudste en meest flegmatische, dien men zich denken kan. In de eerste jaren van haar huwelijk had zijn vrouw hem erg gekweld om hem een levendigheid, gelijk aan de hare, op te leggen, en het verdriet, dat zij daar slechts bij oogenblikken in slaagde, had al spoedig het geluk verwoest, dat zij zich had voorgesteld van deze, in sommige opzichten ongelijke, vereeniging. Een veel jonger man dan zij, met een heel mid-

delmatigen geest, maar met een knap gezicht, was zeer sterk in haar smaak gevallen. Ik heb nooit alle bizonderheden van deze passie geweten; maar wat ze er mij van verteld heeft en wat er mij elders over is meegedeeld, volstond om mij te doen begrijpen dat zij er zeer rusteloos en zeer ongelukkig door was geweest; dat het misnoegen van haar man haar innerlijk leven had verstoord en dat, toen de jonge man, die er het voorwerp van geweest was, haar in den steek had gelaten voor een andere vrouw met wie hij getrouwd is, zij eenigen tijd in de afschuwelijkste vertwijfeling had doorgebracht. Die vertwijfeling heeft zich ten goede gekeerd voor haar letterkundige faam, want zij heeft haar het mooiste van haar boeken ingegeven. Het heet *Caliste* en maakt deel uit van een roman die uitgegeven is onder den titel *Lettres écrites de Lausanne*.'

Zoo is het. 'Drie-en-veertig is Mme. de Charrière en eigenlijk heeft zij nooit liefgehad. Zij heeft met de liefde gespeeld, zij heeft over de liefde getheoretiseerd, zij houdt van haar echtgenoot, maar een alles overheerschend gevoel, een werkelijke liefde, die haar meesleurt, haar verstand doet zwijgen en haar alles doet vergeten, heeft zij nooit gekend. Nu is zij drie en veertig en nu is het te laat. Zij weet voor het eerst en tot haar diepe ellende, wat het leven tot dusver voor haar verborgen heeft gehouden. Zij heeft lief, brandend lief, en de jonge man, die dat gevoel heeft gewekt, trouwt met een jong meisje.' Aldus Marie Anne Tellegen[1)]. De schrijfster is van meening dat het nooit tot een werkelijke verhouding tusschen de twee ge-

1) *Brieven van Belle van Zuylen aan Constant d'Hermenches*. Groot-Nederland, December 1933.

komen is, maar er is geen enkele grond waarop wij dat zouden aannemen; het tegendeel is waarschijnlijk.

Gelijk Benjamin Constant in zijn boven aangehaald dagboekfragment opmerkt, heeft mevrouw de Charrière haar tragische ervaringen uit Genève getransponeerd tot een fictieve geschiedenis in den kleinen roman *Caliste*. Over dit boekje schreef zij veel later, waarschijnlijk omstreeks 1800, in een in 1904 ontdekten brief aan den heer Taets van Amerongen het volgende zinnetje; het Verraadt hoeveel van haar eigen harteleed zij had overgedragen op de hoofdfiguur van het werkje, waarvan de vertaling hier achter volgt, en waarop wij straks nog terugkomen: ‘Ik deed het te Parijs drukken, en sindsdien heb ik niet meer den moed gehad, het over te lezen: ik had te veel gehuild terwijl ik het schreef.’

Wezenlijke karaktertrekken

Dat in het huwelijk van mevrouw de Charrière niet haar echtgenoot de meest te beklagen partij was, al was ook zijn leven weinig benijdenswaardig, wordt begrijpelijk door een van die fijne, zinrijke opmerkingen, welke haar brieven een zoo bizondere waarde geven: ‘... het is slechts een zeer onvolmaakt genot, te zien dat men het voorwerp is van een gevoel dat men niet deelt, en van twee menschen die van elkaar houden lijkt mij degeen, die meer liefheeft, gelukkiger dan degeen die meer wordt liefgehad.’ (20 Juni 1795, aan haar jonge vriendin Henriette L'Hardy). Aldus de late levenswijsheid van Belle, toen zij na een bewogen leven op enkele maanden na vijfenvijftig jaar oud was.

De opmerking getuigt van onbaatzuchtigheid, en deze

eigenschap trad zeer bij haar op den voorgrond. Echter heeft uit het voorafgaande de lezer haar ook reeds voldoende leeren kennen, om in te zien hoe weinig, in het algemeen, een karakter als het hare geschikt was om gelukkig te worden. Zij was door en door onconventioneel, en kwam daardoor telkens in botsing met haar omgeving; de ongekende vrijmoedigheid in haar zelfonthulling tegenover anderen is er een ander uitvloeisel van. Bij al haar spontane behoefte aan vrijheid, vroolijke extravagantie e.d. was zij echter in den grond zeer ernstig, en geneigd tot voortdurend streng gewetensonderzoek. Godet weet geen ander voorbeeld in de Fransche litteratuur ‘van een vrouw die zich met een zoo verwonderlijke helderziendheid heeft ontleed.’ ‘Zij doet zichzelf volledig recht wedervaren, ten goede of ten kwade, met de onpartijdigheid van iemand, die gewoon is, zich te verdubbelen om zich te zien leven.’ Haar brieven zijn, ‘zoo al niet oprechter, dan toch waarheidlievender dan de *Confessions* van Rousseau.’ ‘Dit psychologisch doordringingsvermogen is niet minder opmerkelijk, wanneer zij het op anderen toepast.’[1)]

Een relatie uit haar latere jaren, mevrouw Thérèse Huber, voor wie de oprechtheid en het scherpe inzicht van mevrouw de Charrière in den omgang lang niet altijd aangenaam waren geweest, oordeelt in een brief, enkele weken na het overlijden van deze laatste geschreven, aldus over haar: ‘... toen ik haar leerde kennen had zij genoeg van het mondaine leven; de bangelijke middelmatigheid der menschen om haar heen, de weerstand waar overal, en zelfs in haar naaste omgeving, haar smaak, haar gewoonten,

1) *Lettres de Belle de Zuylen*.

haar meeningen op stuitten; de teleurstelling, welke haar hart onophoudelijk ondergaan had, het naderen van den ouderdom, dat alles had haar lastig gemaakt. Zij was zoo stoutmoedig mogelijk in al haar meeningen, maar zonder zekere nauwe grenzen, door de Fransche conventie gesteld, te buiten te gaan; intens levend, heerschzuchtig, grootmoedig, altijd nobel, tot in de grootste onbillijkheid, nobel zooals ik niemand gekend heb, met een rustelooze activiteit; snijdend in haar oordeel, vaak cynisch in haar wijze van uiteenzetten, maar onweerstaanbaar verleidelijk wanneer ze een verovering wilde maken...'

Inderdaad, deze zeldzame vrouw, eenerzijds skeptisch en verdraagzaam, maar aan den anderen kant vol respect voor elke onverdraagzame meening waar een vurige en eerlijke overtuiging achter zat, beschouwde de waarachtigheid als een plicht, en voor bekrompen maatschappelijkheid gevoelde zij slechts weerzin. Haar kamenier Henriette had eenige jaren geleden een buitenechtelijk kind gekregen, en mevrouw de Charrière had haar beschermd tegen de haatdragende, kwaadaardige, praatzieke en wraakzuchtige geborneerdheid van het hypocriet provinciale Neuchâtel. Henriette Monachon bleef in haar betrekking, het kind werd in de buurt goed opgevoed. Ongelukkigerwijze deed het feit zich in 1796 opnieuw voor en thans zouden ook de invloedrijkste relaties (staatskanselier en procureur-generaal) en hardnekkigste verdediging van haar meesteres de opnieuw verleide schoone niet langer kunnen beschermen: na ruim een jaar moest mevrouw de Charrière, meer dan ooit door de rechtzinnige en beperkte Zwitsersche geestesgesteldheid verbitterd en gedégoûteerd, den

strijd opgeven en werd Henriette door de autoriteiten uit het vorstendom verbannen. De predikant de Chaillet, een goede vriend des huizes, verklaarde, toen het tweede bedrijf van dit kleine drama begonnen was, dat hij met mevrouw de Charrière zou breken als zij er ditmaal niet toe kon besluiten het meisje, zij het dan met verzekerde vooruitzichten, weg te doen. Hij onderteekende dien brief naar gewoonte, gelijk al zijn brieven: 'Chaillet, dienaar van Jezus Christus.' Bij het lezen waarvan mevrouw de Charrière uitriep: 'men kan niet zeggen: zoo heer, zoo knecht.'

Hoe gering van beteekenis deze aangelegenheid ook moge lijken, zij bracht eindelooze zorgen en verdrietelijkheden mee voor mevrouw de Charrière, die aan Henriette Monachon inniger verknocht was dan aan tal van aanzienlijke personen. Zij, die geweigerd had, Voltaire te leeren kennen en zoo koud als ijs was geweest tegen mevrouw de Stäel, had niet geaarzeld lange uren te besteden om den argeloozen en onbedorven geest van de kinderlijk lichtzinnige Henriette op te voeden, door den filosoof Locke met haar te bestudeeren en haar Latijnsche lessen te geven. Thans werd zij verwikkeld in een eindeloos getwist en gewroet om haar beschermelinge, vanwege een haar toch reeds niet vriendschappelijk gezinde wereld.

Dit alles was echter nog niet van ingrijpend belang vergeleken bij hetgeen zou volgen. Want reeds naderde het noodlot, dat het leven van mevrouw de Charrière van binnen uit onbarmhartig zou teisteren en tenslotte verwoesten.

Benjamin Constant

Benjamin (de) Constant (de Rebecque) was nog geen

negentien jaar oud toen hij voor het eerst mevrouw de Charrière, bij een van haar schaarsche bezoeken aan Parijs, ontmoette. ‘Hun situatie en karakter hadden zooveel punten van overeenkomst, dat ze er als 't ware door gegrepen werden’, merkt Gustave Rudler op[1]. Constant had een bewogen jeugd achter zich en reeds speelschulden. Hij kon het niet vinden met zijn bizonder strengen vader, die kolonel was in het Zwitsersche leger in dienst van Holland, was toch zeer op hem gesteld, doch stoorde zich heelemaal niet aan hem. Vroeg ontgoocheld door het Parijsche leven en de toen opkomende wijsbegeerte, zonder den vasten steun van beginselen, gezins- of vaderlandsliefde grootgebracht, zoodat hij alleen op eigen denken was aangewezen, bezat hij de juiste praedispositie om een matelooze vereering op te vatten voor mevrouw de Charrière, in wie hij alles, wat hemzelf spontaan bezielde, overdachter, wijzer en fijner terugvond.

De band is al direct na de kennismaking zeer sterk. Constant noteert in zijn *Cahier Rouge*, dat zijn geestdrift den echtgenoot niet verontrusten kan, daar hij zevenentwintig jaar jonger is dan mevrouw. Inmiddels ontstaat tusschen de zesenveertigjarige vrouw en den negentienjarigen jonkman een soort van intellectueele roes; niet slechts dagen maar ook nachten lang blijven ze met elkander praten. Deze roes zal jaren en jaren duren.

Zij zijn verliefd op elkanders geest. Constant doet haar

1) *La jeunesse de Benjamin Constant* 1767-1794 Paris, 1909. Men zie hierin vooral de voortreffelijke en subtiele karakterschets van Isabella in Livre III e.v., en in chap. III daarvan (en verspreid) de uitstekende ontleding van hare betrekkingen met Constant.

de meest openhartige en onversluierde confidenties over zijn leven, met een uiterst amusant en oorspronkelijk verteltalent. Harerzijds is mevrouw de Charrière, met haar eenigszins tot domineeren geneigden aard, er dol op, dit intellect van den allereersten rang, gelijk zij er nog nooit een ontmoet had, deze waarlijk vrije en oorspronkelijke persoonlijkheid, te leiden en te stimuleeren. Het wordt een ware hartstocht voor haar.

Deze twee zielen waren voor elkaar geboren. Zij deelt in al zijn woeste en wonderlijke avonturen, zijn mislukte verloving, zijn voortdurende vlucht voor zijn vader, zijn bijna zonder geld ondernomen zwerftocht door Engeland, zijn verblijf aan het hof van den hertog van Brunswijk, een functie welke hem door zijn vader is opgedrongen. ‘Anders dan bij de meeste andere passies, doet deze niet de gevoelens en daden van Benjamin rondom zich kristalliseeren... In Parijs zelf, onder de oogen van mevrouw de Charrière die zich op de hoogte doet of laat brengen, doorkruisen, verhitten, schokken een huwelijksplan, een voorstel tot schaking, een zelfmoordpoging, omgang met deernen en in speelholen, een heele koorts, een heele nachtmerrie van zinnelooze verkwisting den voornaamsten “hartstocht” van Benjamin, zonder daaraan afbreuk te doen; dit alles verwijst mevrouw de Charrière naar den tweeden rang, zonder haar de eerste plaats te ontnemen.’ - Zij laat hem zijn vrijheid. ‘O, hij gêneert zich niet voor haar!’[1)] Tusschen dit alles door komt hij herhaaldelijk te Colombier op bezoek, waar zij tot den ochtend bijeen blijven in gesprekken, die een vuurwerk zijn van geest. In alles is ze

1) O.c., t.a.p.

zijn vertrouwelinge. Zoodra zij niet meer bijeen zijn, hetzij doordat hij niet meer te Colombier vertoeft en op een verre reis is, hetzij ook dat hij te harent logeert, maar op dat oogenblik niet meer in haar kamer verblijft, schrijven zij elkander lange brieven, soms twee, drie per dag, waarin zij elkaar elk detail van hun leven vertellen. Brieven vol spot en onbarmhartige kritiek op hun omgeving, zichzelf en anderen; meesterstukjes van vernuft en stijl en oorspronkelijkheid; en vooral fascineerend door het boeiende en steeds confidentieeler contact tusschen twee markante persoonlijkheden.

Wat mevrouw de Charrière tot de ontwikkeling en de verrijking van het innerlijk leven van Benjamin Constant heeft bijgedragen, is onschatbaar. Vast staat echter, dat zijn van nature reeds zoo twijfelzuchtige, ongestadige en weerbarstige jeugd, gezien van het standpunt eener maatschappelijke carrière, door hun extravagante briefwisseling en den omgang met de gerijpte vrouw gedesorienteerd is.

Philippe Godet neemt aan, dat er in de lange jaren van hun relatie geen ongeoorloofde omgang tusschen de twee bestaan heeft, en ik ben geneigd, zijn meening te deelen. Er was een alles beheerschende intellectueele passie, en een innerlijke verwantschap zoo sterk, dat juist daardoor misschien de laatste consequentie niet getrokken is. Sainte-Beuve heeft zich vermoedelijk in den aard van deze verhouding vergist[1)].

1) Ook Johan van der Woude stelt de relatie in zijn roman *Belle van Zuylen* (Amsterdam z.j.) als een werkelijke liaison voor, maar gezien de vrijheid van den romanschrijver, is dat zijn goed recht. De kwestie blijft echter historisch onzeker en is overigens van geen belang.

Ik sprak hierboven van de ietwat desorienteerende werking, welke dit wonderlijk rijke geestelijke contact op Constant moest hebben, althans in zuiver sociaal opzicht en b.v. in het oog van zijn vader. ‘Mijn gesprekken met mevrouw de Charrière waren in mijn geest iets als gist’, schrijft de jongeman. ‘Ik ben ervan overtuigd, dat zonder mijn gesprekken met mevrouw de Charrière mijn gedrag in dien tijd veel minder waanzinnig zou zijn geweest.’ ‘De conversatie van mevrouw de Charrière, haar kracht en rijkdom en excentriciteit, hield mij in een soort van geestelijke dronkenschap, welke niet weinig bijdroeg tot al mijn dolheden in dat tijdvak.’ Hij voegt er aan toe, dat zij zich geenszins bewust was van dit resultaat. ‘Het past ons niet, de verantwoordelijkheid van mevrouw Charrière te overdrijven... Haar geringschatting voor de erkende beginselen en het gebruikelijk gedrag had alleen zulk een geweldigen weerklank, omdat ze terechtkwam bij een wezen dat zelf ongeregeld en explosief was. Zij stelde een mechanisme in beweging dat opgewonden en gereed was’[1].

Lange brieven over zichzelf, vol zielkundig avontuur en inzicht, schreef hij haar van overal, uit herbergen, of rijdend op zijn belachelijk mageren schimmel. Eenmaal vijftien kanten folio. Deze brieven waren de tegenhanger van de eindelooze bladzijden, welke Belle twintig jaar geleden uit Zuylen aan zijn oom had geschreven. Maar toen was d'Hermenches de verrukte toeschouwer, die een schoone en onalledaagsche ontplooiing van een jeugdig

1) *La Jeunesse de Benjamin Constant*, t.a.p.

leven bekeek, aanmoedigde, toejuichte; nu waren de rollen omgekeerd en was het Belle zelf[1)].

Den herfst en winter van 1787-'88 bracht Constant, natuurlijk weder tegen den wil van zijn vader, in Zwitserland en voornamelijk te Colombier door. Deze tijd behoorde tot de gelukkigste van beider leven. Na opwindingen, zinnelooze verkwistingen, burleske avonturen van allerlei aard, een tragi-komische, niet zeer serieuze zelfmoordpoging en zeer ernstige, sombere doodsgedachten, na zijn wonderlijke eenzame ritten op zijn wonderlijke witte paardje, was Benjamin Constant stiller geworden. De kille ironie van zijn vader had hem voorbereid tot de waardeering van de aangename huiselijkheid, welke hij op Pontet vond en die hij thuis nooit gekend had. Het zuiver intellectueele stadium van de vriendschap is te Parijs afgesloten; te Colombier wordt zij eenvoudiger, menschelijker en emotioneeler. Met steeds minder woorden konden de toekomstige schrijver van *Adolphe* en de schrijfster van *Caliste* volstaan om behagen in elkanders gezelschap te vinden.

Hoezeer ook door hun leeftijd gescheiden, waren zij van elkander bezeten. Zij hadden gemeen de overbewuste ontleedzucht van alle oogenblikken, vraagstukken en situaties, welke voor hen zoo noodig was als het leven zelf. ‘Benjamin was een libertijn wanneer zijn hoofd ernaar stond, gelijk hij in andere stemmingen een eerzuchtig

1) Deze en enkele andere gegevens, in het bizonder betreffende de relatie tusschen Belle en Constant, heb ik dankbaar ontleend aan *Geoffrey Scott. The Portrait of Zélide*. London, 1925. Ik acht het niet noodig, hiernaar telkens te verwijzen, tenzij bij letterlijk aanhalen van den tekst.

schrijver of een politicus werd; maar een denker was hij altijd; en nooit werkte zijn verstand met verbazingwekkender helderheid dan wanneer zijn gevoelens erbij betrokken waren. Wat hij gemeen had met mevrouw de Charrière - die snelle helderheid en onophoudelijke bewegelijkheid van den geest, - was niet een stemming, maar de man zelf. Dit begrijpend, hem hierdoor vasthoudend, had zij zooveel vat op hem als een vrouw maar kan hebben'[1)].

Met zijn mengeling van verbeelding en logica was Benjamin Constant haar tweede ik, even psychologisch geïnteresseerd en in den grond even eenzaam als zij. De bewegelijkheid van haar geest, altijd afgestuit op den blinden muur van den onaandoenlijk redelijken heer de Charrière, vond nu weerklank bij een even bewegelijke persoonlijkheid, welke bovendien door zijn komieke hulpeloosheid in practische aangelegenheden, voortkomend uit de gescheidenheid van gedachte en daad, haar aantrok, evenals dit bij Boswell het geval was geweest. 'Hij was gecompliceerd, edelmoedig, schilderachtig, ongelukkig'[2)].

De kracht der obsessie aan den kant van Constant berust weer op andere factoren. De uitzonderlijkheid van zijn karakter grenst aan het abnormale en heeft uiteraard een diepe eenzaamheid tengevolge. Mevrouw de Charrière kende en begreep hem instinctief en was dus de eenige die in deze eenzaamheid vermocht door te dringen. Zij alleen voelde, hoe zijn impulsieve lichtzinnigheid en speelschheid, evenals bij haarzelf, een verbijsterde en gewonde loyaliteit en ernst moesten verbergen.

1) *The Portrait of Zélide*.
2) Ibidem.

Neergang der verstandhouding. Mevrouw de Staël

‘Een ding begreep zij niet bijtijds: dat Benjamin het moede zou kunnen worden, te worden begrepen’[1]. Die vermoeidheid begint, wanneer Benjamin Constant weer eens, zeer tegen zijn zin, op aandringen van zijn vader, zich met moeite van Colombier losscheurend, zijn functie aan het hof van Brunswijk heeft opgevat. Hij beschrijft zijn vriendin de belachelijkheden en kleingeestigheden van het hofleven; elke zin ademt zijn liefde, want zoo moeten wij dit gevoel wel noemen, en ongeduld, om haar weder te zien. Belle had echter weinig gevoel voor één kant van dezen mensch vol tegenstrijdigheden. Zij kon zich niet indenken dat de jonge, buitenissige, impertinente, onhandige, gevierde kamerjonker van den hertog onder meer ook, wanneer het in hem opkwam, een eerzuchtige kon zijn. Voorloopig nog niet eens zoozeer in zijn politieke loopbaan (dat komt later); maar dat zijn vriendin, die verder met alles zoo meeleefde, geen waardeering, neen, niet eens belangstelling had voor zijn groot-opgezette *La Religion*, zijn levenswerk, waarvan hij het laatste deel eerst bij zijn dood zou beëindigen - zie, dat kon hij in zijn hart toch niet zetten. Na zijn vertrek uit Colombier bleek, in haar brieven naar Brunswijk, een zeker nieuw element zijn intrede te hebben gedaan: een soort van terughouding ten aanzien van zijn volkomen en fanatieke overgave. Uit haar antwoorden op zijn betuigingen van aanhankelijkheid blijkt steeds meer een onoverwinnelijk wantrouwen en ongeloof in zijn genegenheid. Dit brengt Constant nu eens tot woede, dan weer tot diepe wanhoop. De kwestie

1) O.c., t.a.p.

is, dat mevrouw de Charrière dadelijk na het vertrek van Benjamin Constant blootstondaaneen kruisvuurvan ongunstige berichten over hem, wellicht waar, wellicht grootendeelslaster; berichten, welke haar vriendschap voor hem zeer moesten kwetsen. En dan was er nog iets anders. ‘Met zooveel doorzicht als mevrouw de Charrière had, kaneen vrouw van zesenveertig jaar niet verwachten, een jongmensch als Benjamin onder haar enkel intellectueele betoovering te behouden; uit angst, dupe te zijn, vindt ze het beter hem te verstaan te geven, wat noodzakelijk moet geschieden. Maar door het zoozeer te voorzien, verhaast ze het...’[1)]

In den zomer van 1793 en vervolgens nog eens voor vier maanden in December van hetzelfde jaar, is Benjamin Constant weder te Colombier; voor mevrouw de Charrière zijn deze maanden haar laatste gelukkige tijd geweest. Zij had nog heel haar overwicht op den jongere. ‘Groot was op dat tijdstip hun vertrouwelijkheid, die intellectueele vertrouwelijkheid welke hen voor elkander noodig maakte en die was voortgekomen uit een zelfde los-staan van alles, een zelfde afwezigheid van leidend beginsel, een zelfde en bitter gevoel van *waartoe?* Waartoe handelen, inderdaad? Waartoe geestdriftig zijn? Waartoe leven? *Waartoe?* Dit vat, helaas, voor mevrouw de Charrière haar kijk op het menschenlot samen. Dit verklaart haar koortsachtig gejaagd dilettantisme, die naar aanleiding van alles opvlammende, maar een weinig leege activiteit zonder nauwkeurig doel, in welke de arme ontgoochelde haar leven heeft opgebrand. En dat verklaart ook waarom Benjamin, langen tijd onder den ban van het skepticisme te

1) *Madame de Charrière et ses amis*, t.a.p.

Colombier, als het ware een kreet van bevrijding slaakte toen hij nieuwe horizonten ontdekte, welker bestaan hij niet vermoedde en die hem plotseling werden geopend door een jonge, geestdriftige vrouw, die vurig verlangde naar daden en naar het verjongen van de wereld'[1]. Maar over deze later.

Dat Benjamin geen kind meer is en de soort van psychologische voogdij van zijn vriendin lastig begint te vinden, blijkt uit den toon van ietwat geërgerde onafhankelijkheid, welke steeds meer in zijn brieven opduikt. Op 6 Juni 1794 schrijft hij: 'Geloof me, onze twijfel, onze geslingerdheid, al deze bewegelijkheid die, geloof ik, ontstond doordat wij meer geest hebben dan de anderen, zijn groote hinderpalen voor het geluk in den omgang...' Dergelijke opmerkingen waren reeds een kritiek op het ongeneeselijk skepticisme van haar, die hij zoo liefhad; zij beteekenen een verzwakking van den invloed van haar onverstoorbaar objectieven geest en kondigen reeds de diepere oorzaak der latere verwijdering aan. Mevrouw de Charrière voelt het zelf wel. Ze schrijft: 'Constant verwijt me, dikwijls oorzaken te haten, waarvan ik de gevolgen waardeer, iets te wenschen en het tegelijk te vreezen, iets goed- en af te keuren, in tegenspraak met mijzelf. Daar zit wel iets in.' (6 October 1794, aan baron de Chambrier d'Oleyres). - Een dergelijk verwijt was een voorteeken, dat er iets in hun betrekkingen zou gaan haperen. Zonder steunpunt wegzinkend in ontkenningen, gevoelde Constant behoefte aan een minder verstandelijke, een positiever kracht in zijn leven. 'Het romantisme is een nood-

1) O.c., t.a.p.

zakelijke kracht; het pessimisme en de eenvoud zijn wellicht meer waar en edeler, maar de menschen zijn gematigdheid spoedig moede'[1)].

In hoofdstuk X van zijn boek geeft Geoffrey Scott ons een scherp en treffend beeld van de diepere psychologische gronden der verwijdering tusschen Benjamin Constant en zijn zielsvriendin, waaruit ik hier enkele hoofdpunten wil samenvatten. Zoolang Constant slechts een schilderachtige nieuwigheid voor haar was geweest, had mevrouw de Charrière zich vol blijdschap hieraan overgegeven. Thans, nu zij van hem hield, kwam haar rede tusschenbeide en werd waakzaam. Van zijn eenzaamheid te Brunswijk uit hunkerde Constant naar de vastheid, rust en troost van haar genegenheid. Maar in dezelfde mate hulde zij zich in een nevel van argwaan, achterdocht en koel ironisch ongeloof. Na de tranen, die ze over Caliste had geschreid, na den minnaar dien ze te Genève had verloren, wilde zij niet nog eens die pijn doormaken. 'De wereld staat iemand niet toe, te denken dat men noodig of voldoende kan zijn voor een enkel medemensch', schrijft zij Constant. Het lijkt haar voorzichtig, dien waan dan ook te verstoren. Hij antwoordt: 'Ik heb in u vaak dat neerslachtige en nederige wantrouwen opgemerkt, maar ik vraag u, bedenk dat het al de vreugde van onze vriendschap vernietigt... Hoe kunt ge denken dat ik daarop ooit geen prijs - een grooten, oneindigen prijs - zal stellen? Ge zijt even wreed als onredelijk; en zoo ge in dit wantrouwen volhardt, dat ik ronduit meer beleedigend dan nederig noem, zal uw

1) André Maurois in zijn Préface tot de Fransche vertaling van het boek van Geoffrey Scott door Philippe Neel: *Le Portrait de Zélide*. Paris, 1932

vriendschap, waarvan ik voor al het geluk ter wereld geen afstand zou willen doen, voor ons beiden een bron van smart worden. In Godsnaam, genoeg van deze reserve.' Maar het lot wilde dat deze vrouw, die jaren lang Bellegarde, van wien zij niet hield, het hof had gemaakt, thans, nu zij hield van Benjamin Constant, dezen slechts wanhopig kon maken door haar twijfel. Diep innerlijk besefte ze, dat ze een zooveel jonger man niet zou kunnen vasthouden, en verborg haar verdriet door een toon, welke luchtig en vroolijk weigerde, de situatie ernstig op te vatten. Het resultaat was, dat ze haar eigen, vurigst begeerd geluk vernielde. 'Ge hebt de bron vernietigd van alles wat ik nog aan vroolijkheid had', schrijft Constant. Maar bij haar waren sinds haar kinderjaren hart en verstand op voet van oorlog geweest. Haar trots en haar wijsgeerigheid deden haar daarbij partij kiezen voor den kant van den geest. 'Wat was een gebroken hart-zelfs haar eigen-vergeleken bij een verkeerd syllogisme? Op Benjamin's treffend en genereus beroep antwoordde zij door meedoogenloos op deszelfs logische tekortkomingen te wijzen. En Benjamin's knecht vond zijn meester in tranen'[1)]. Al haar activiteit - haar boekenschrijven, haar lesgeven aan dorpskinderen, haar omgang en correspondentie - had geen gericht doel. 'Zij diende om den tijd door te komen; zij hielp haar de eenzaamheid van Colombier vergeten en de razendmakende lijdelijkheid van den heer de Charrière, aan wiens inerte tegenwoordigheid ze voor altijd geketend was;... bovenal belette zij dat Benjamin haar gedachten en verbeelding in beslag zou nemen. Haar trots wilde niet toegeven dat

1) *The Portrait of Zélide*, t.a.p.

een menschelijk middelpunt noodig was voor haar geluk.' 'Hij verlangde haar teederheid; zij bleef erop staan, hem haar "begrip" te geven. Hij was haar filosofie moede: die leek tezeer op zijn eigene. Zijn pessimisme had opgehouden, een intellectueel speelgoed te zijn; de werkelijkheid ervan was begonnen hem te verschrikken. Benjamin was een erfelijk pessimist, de Constant's waren zwaarmoedig geboren'[1].

'Zij was niet veranderd, zij bleef dezelfde, terwijl Constant niet meer op zichzelf geleek. Zij gevoelde vaag, op honderden manieren, dat hij haar ontsnapte; zij vond hem niet meer vóór zich; hun vriendschap werd ondermijnd, verloor haar grondslagen. En inderdaad, van den dag af dat Benjamin van zijn pessimisme was genezen en voor een filosofie van vertrouwen en hoop was opengesteld, was zijn conflict met mevrouw de Charrière onvermijdelijk. Zij verhaastte hun uiteengaan door haar eischen. Ze werd oud, haar tyrannie werd zwaarder, haar exclusivisme enger. Ze wilde alles of niets. De jaloerschheid van haar denken was even groot als die van haar genegenheid. Hij werd daarentegen verstandelijk en zedelijk grooter; hij had de neiging, aan een dagelijks misplaatster voogdij te ontsnappen. In den grond ging hun vriendschap, die ondanks hun leeftijdsverschil was aangeknoopt, door dit zelfde verschil teloor. De tijd deed zijn werk.'[2] - Zijn huwelijk met Wilhelmina von Cramm, hofdame van de hertogin, had nooit het minste verschil gemaakt in zijn gevoelens en betrekking ten opzichte van mevrouw de Charrière; de echtscheiding echter, in Maart 1793, waarnaar hij reeds

1) O.c., t.a.p.
2) *La Jeunesse de Benjamin Constant.*

zoo langen tijd verlangd had, overviel hem plotseling dubbel met een gevoel van eenzaamheid.

Kleine wrijvingen over schijnbaar onbelangrijke aangelegenheden waren te beschouwen als voorboden van de ophanden verwijdering. In April 1794 schrijft Isabella de Charrière een brief aan Constant, die in Göttingen is op weg naar Brunswijk, een brief, waarin zij zich en passant niet onwelwillend, maar toch ook niet met warmte uitlaat over het echtpaar Huber (waar ze overigens bizonder veel voor deed), waarmee ook Benjamin Constant bevriend was. In zijn antwoord beklaagt Constant zich daar vrij venijnig over. En in een volgenden brief insisteert Constant plagerig: 'Ik heb hem drie brieven geschreven en schrijf hem vandaag den vierden'[1)].

Van ernstiger aard was trouwens reeds het incident van eenige jaren geleden geweest, dat ik hier kort weergeef. In dienstaangelegenheden wordt Constant's vader, de kolonel, door eenige van zijn Zwitsersche officieren, die naijverig zijn op zijn hooge positie, van allerlei zaken beschuldigd, hetgeen leidt tot een langdurig proces voor den krijgsraad. De heer Juste de Constant die, naar het schijnt, niet eerloos maar onvoorzichtig te werk is gegaan, vindt het beter voorloopig te verdwijnen. Benjamin neemt met vuur de verdediging van zijn vader op zich en beweegt hemel en aarde voor diens eerherstel. Het blijkt dat er van beschuldiging van malversaties geen sprake is geweest,

1) Men kan dit natuurlijk ook voor iets anders houden dan treiteren. 'Ik prijs het in Benjamin', aldus Rudler t.a.p., 'dat hij sterk en loyaal de rechten der vriendschap heeft gehandhaafd tegenover de eischen van een afgunstige en heerschzuchtige vriendin, wie hij trouwens niets van zijn genegenheid ontroofde.'

maar slechts van een zuiver militaire aangelegenheid, een opstand in zijn regiment, waarvoor zijn officieren hem aansprakelijk stellen. Terwijl nu zijn vader in den Haag tracht revisie van zijn vonnis te krijgen, waarschuwt Isabella den zoon, en dit uitsluitend om zijn bestwil, voor zekere kwade geruchten die over den ouden heer de ronde doen. Reeds eenigen tijd geïrriteerd door een ietwat gespannen toon in hun correspondentie (hij wilde zijn vrouw meebrengen, waar Isabella zichtbaar weinig zin in had - het is later trouwens toch gebeurd -, harerzijds verweet zij hem, dat hij te weinig aandacht schonk aan haar mededeelingen en overdenkingen), reageert Benjamin met een door hem nog nooit tegenover Isabella de Charrière aan den dag gelegde onhebbelijkheid. Hij verwijt haar in heftige woorden haar vage toespelingen, zegt dat zijn vaders gedrag ‘oneindig verdienstelijk’ geweest is, en eischt dat zij zijn brieven zal verbranden, gelijk hij het de hare gedaan heeft. (14 Sept. 1789). Isabella is ten zeerste gegriefd. Ze schrijft, dat ze al zijn brieven zal verbranden indien hij voluit onderteekent dat de hare zonder uitzondering zijn verbrand; ze weerlegt waardig zijn verwijt over haar waarschuwing in het belang van zijn familie, en teekent voluit I.A.E. van Tuyll van Serooskerken de Charrière. Dan voegt ze er een naschrift aan toe, waarin ze nog eens kort haar handelwijze rechtvaardigt en verduidelijkt, en ze gaat met de vriendelijkheid zoo ver, te verklaren, dat zoo hij tot inkeer mocht zijn gekomen, zij alles vergeten heeft; ze herinnert kort aan de bedragen die hij haar man nog schuldig is, en eindigt met de verzekering, dat zij reeds verscheidene brieven heeft verbrand en

alleen de onschadelijke bewaard, welke zij zich echter bereid verklaart op zijn eerste verzoek alsnog eveneens te vernietigen. Dit antwoord verzond zij, maar ging het vervolgens op de post terughalen. In de plaats daarvan zond zij den volgenden dag aan een gemeenschappelijke kennis, een nichtje van Constant, een briefje over het geval, dat een waar meesterstukje van diplomatie is. Aldus kalmeerde Constant en kreeg vergiffenis. Hoewel onherroepelijk harde woorden gezegd waren, ging de vreemde en onevenwichtige correspondentie van weerskanten weer haar gewonen gang, tot na vier jaar het volkomen onvergeeflijke zich voordeed; - tot het verschijnen van mevrouw de Staël.

'Wie zal zeggen, hoezeer ze, door die langdurige ruzie en haar ongerechtvaardigd despotisme, zelf haar nederlaag had voorbereid en Benjamin naar mevrouw de Staël toe gedreven?'[1)] Nog lang voordat er sprake was van eenige rivaliteit, had Isabella een antipathie tegen deze vrouw. 'Haar genre, haar geest, haar stijl zijn die van het oogenblik, die van haar leermeesters', schrijft zij over *Zulma* aan d'Oleyres; '... dit alles geschreven met een soort slordigheid, brutaliteit, gewiekstheid, soms doende alsof ze raadsels wil opgeven, soms alsof ze wil frappeeren en verbazen door nieuwe woorden of bizarre wendingen... Van ganscher harte vergeef ik mevrouw de Staël, tot haar eeuw te behooren. Maar daar kan ik mij niet onder rangschikken, evenmin als ik mij jonger kan maken dan ik ben. Ik haat die aanstellerij... Het komt mij voor dat als ik haar bij me had, ik oorzaak zou zijn dat ze zich schaamde over dat valsch vernuft, die voorgewende warmte... Laat ze zich

1) *La Jeunesse de Benjamin Constant.*

maar laten bewonderen door haar ware beoordeelaars, haar gelijken, haar tijdgenooten.' (14 Juni 1794).

De onstuimige dochter van Necker blaakt van geestdrift voor de auteur van *Caliste;* zij schrijft haar brieven en komt er op bezoek, maar stuit slechts op de grootste koelheid en kritiek. Op 24 September 1794 schrijft mevrouw de Charrière aan haar vriend over het tweede bezoek van mevrouw de Staël, die hij nog niet kent. Het is slechts haar talent van converseeren, dat eenige genade vindt in de oogen van Isabella. 'Er zit geen werkelijkheid in haar.' En: 'Ge moest haar gauw eens zien.' Haar oordeel was streng, maar nog niet onrechtvaardig. Mevrouw de Staël was vol eerbied gekomen, bijna verlegen tegenover de vrouw, wier scherpe kritek op personen zulk een formidabele reputatie had. Zij had *Caliste* tien maal gelezen; dat dit waar was, bleek trouwens toen ze zelf *Corinne* schreef. Maar alle complimentjes stuitten af op de ijzige koelheid van de gastvrouw. Deze twee vrouwen kenden elkander instinctief. Met haar intellectueele eerlijkheid en objectiviteit moest mevrouw de Charrière zichzelf bekennen, dat haar bezoekster stellig veel beter, talentrijker en overtuigender sprak dan schreef; zij meende zelfs, dat Constant mevrouw de Staël na hun eerste ontmoeting eenigszins onrecht had gedaan, toen hij geschreven had: 'c'est à cracher.' Maar bij de samenkomst van deze beide buitengewone vrouwefiguren hing er als het ware iets in de lucht van 'de verachting van de denker voor de rhetoricus, het ongeduld van de classicus voor de romanticus, de woede van de aristocraat voor de parvenu - van de groote dame, wier keus het was, onopvallend tusschen boeren te leven,

voor de “Ambassadrice” die nooit goede manieren had geleerd. De diepe trots van traditie werd gesteld tegenover de aanmatiging van succes; het vertrouwen der jeugd daagde het vertrouwen der rijpheid uit. En de oudere vrouw haatte de jongere’[1)].

Maar nu ontmoet Benjamin Constant mevrouw de Staël nog eens, minder vluchtig dan den eersten keer, en brengt een paar dagen in haar gezelschap door. Zijn oordeel is volkomen veranderd; hij is vol geestdrift en waardeering, en hoewel hij zulks nog voorzichtig formuleert, blijkt het toch duidelijk uit zijn brief van 3 September 1794 aan Isabella. Een brief van 27 October d.o.v. laat voor mevrouw de Charrière geen twijfel meer over, en is dan ook waarschijnlijk bedoeld om haar elke illusie te ontnemen. Een zinnetje als dit moest wel een doodelijke steek zijn, recht in Isabella's hart: ‘Ik heb sinds eenigen tijd het geluk, onvruchtbare gewaarwordingen af te wijzen, en ik houd er niet van, in het verleden te verwijlen wanneer ik nog op een toekomst kan hopen.’ Volgt een vlammende lofrede op mevrouw de Staël, in de meest extatische termen, klaarblijkelijk expres gekozen om Isabella te laten begrijpen hoe de zaken staan. Op het gebruikelijke slot: ‘Ik hoop u spoedig te zien’ antwoordt Isabella dan ook subtiel: blijf waar je bent, het weer is hier slecht in Colombier, en daar ge toch weer spoedig naar het buitenland vertrekt, is het maar beter dat wij ons eraan wennen, dat wij vroeg of laat zonder elkaar moeten leven. Over het geval Staël schrijft ze gematigd en politiek, maar zonder haar spijtigheid te kunnen verhelen.

1) *The Portrait of Zélide*, t.a.p.

Constant laat zich intusschen drijven op de machtige wilskracht van mevrouw de Staël. Zij wil hem overal heen hebben, naar Parijs, naar Weimar; zij wil hem betrekken in den strijd tegen Napoleon; zij prikkelt zijn eerzucht en zoekt voor hem den weg naar den roem en een zetel in het Gerechtshof. In den wervelwind van haar energie sleept zij hem mee, weg van wantrouwig skepticisme en eerlijke geestelijke klaarheid, weg van de achttiende eeuw en mevrouw de Charrière, naar de sfeer van haar eigen woordenrijke en luidruchtige romantiek. Het was de zege van den nieuwen tijd over den ouden.

Zoo was dan de lang voorziene breuk gekomen. Het contact kwijnde weg, en betrof voornamelijk nog maar onverschillige, min of meer zakelijke aangelegenheden. Daaronder blijft een wond, die niet heelt. Mevrouw de Staël, vol plannen, met de heele wereld in connectie, of in twist, is veel beter geschikt voor hem dan ik, schrijft Belle aan mejuffrouw L'Hardy. En, fijntjes: ‘Toch toont hij zich zeer gehinderd over onze breuk, maar dat komt doordat hij weinig gevoelig is voor onze verkoeling.’ (2 Mei 1795).

Zelfs Godet geeft toe, dat de vijfenvijftigjarige vrouw ongelijk had, te verwachten dat een jonge man vol toekomst en talent voorgoed genoeg zou hebben aan de veilige haven van haar huis, ongelijk, voor hem nooit aan een openbaren werkkring of letterkundigen naam te denken. Met welk recht verbood zij hem ‘les longs espoirs et les vastes pensées’, teneinde slechts voor haar eigen genoegen de werkeloosheid te verzekeren van een man, die door zijn superioriteit klaarblijkelijk tot groote dingen was bestemd?

Maar zij geloofde nooit aan het leven, nooit aan daden. Vroeg ontgoocheld, verliefd op het ideeënspel, een groote behoefte aan activiteit vereenigend met het besef van de nietigheid der menschelijke actie, had ze dezen eveneens te vroegtijdig ontgoochelden jongen ontmoet. Haar invloed was overweldigend, maar moest noodzakelijkerwijs ophouden bij het einde van zijn jongelingstijd. Toen werd hij zich van zijn daadkracht bewust. Mevrouw de Staël deed hem zien waar zijn lot lag; zij deed zijn hoop, zijn werkkracht ontwaken.

'Met hem verloor mevrouw de Charrière *alles*. Zij zag zich de leiding ontglippen van dezen, zoo lang aan den haren onderworpen, schitterenden geest, welken zij acht jaar lang had gevormd, gescherpt, en in een voortdurende en verrukkelijke opwinding gehouden. Nu zag zij hem den weg der ijdele eerzucht betreden, op het voetspoor van een vrouw, die door haar romantisch optimisme en gevoelsuitstortingen altijd een instinctieven en diepen afkeer bij haar had opgewekt... Zij wilde liever met hem breken dan hem deelen met de "ambassadrice". Zij - en niet *hij*, het is van belang daarop den nadruk te leggen - gaf deze zuiver intellectueele verbintenis op, die den charme van haar leven uitmaakte, die het liefste voedsel van haar geest en hart was. Sindsdien sloot zij zich op in haar eenzaamheid en voedde zich met haar verdriet. De diepe twijfelzucht dezer onevenwichtige ziel verklaart, voor wie erover nadenkt, haar groote dwaling en haar groote smart. Thans is zij ten prooi aan een zwaarmoedigen ouderdom, welke het hart van zijn laatste illusies berooft, gelijk de winter het woud ontdoet van zijn geheimenis. De winter is voor

haar begonnen. Tien jaren blijven haar nog te leven. Zij zullen steeds droeviger zijn, tot aan dien luguberen Decembernacht toen ze na een langen en zwijgenden doodsstrijd den laatsten adem uitblies'[1)].

Een enkelen keer hebben zij elkander nog gezien; tegen het einde van 1798 heeft Constant zijn oude vriendin nog eens te Colombier opgezocht, toen hij allang zuchtte onder het ondragelijk zware juk van de dochter van Necker. Ook de correspondentie is nooit volledig opgehouden; met zeer groote tusschenpoozen schreef zij hem nog wel eens om hem een of andere opdracht voor een boodschap te geven. Doch het beeld van de 'intrigante Dulcinea' kwam telkens tusschen haar en Benjamin staan en, verbonden daarmede, het hatelijke denkbeeld dat hij carrière wilde maken en iemand worden.

Maar ook Benjamin Constant is nooit geheel over het verlies heengekomen. In 1804 noteert hij vol weemoed in zijn *Journal intime:* 'Vandaag bezoek gehad van Henriette Monachon, die mij levendig de jaren, doorgebracht bij mevrouw de Charrière, in de herinnering heeft teruggeroepen. Het zijn zeven jaar dat ik haar niet gezien heb; het zijn er tien dat elke betrekking tusschen ons geëindigd is. Met welk een gemak verbrak ik toen alle betrekkingen die mij vermoeiden! Hoe achtte ik mij zeker in staat, andere naar mijn wensch aan te knoopen! Wat voelde ik mij in het volle bezit van het leven, en welk verschil hebben tien jaar teweeggebracht in mijn gevoel! Alles schijnt mij onzeker en op het punt, voor mij verloren te gaan. Zelfs wat ik heb, maakt mij niet gelukkig. Maar ik ben den leeftijd voorbij,

1) *Madame de Charrière et ses amis*.

waarop de leege plekken weer worden aangevuld, en ik huiver ervoor, wàt dan ook op te geven, daar ik in mij niet het vermogen voel, iets te vervangen.'

Politieke meeningen

Ten aanzien van de staatkundige opmerkingen, welke Constant in zijn brieven uit Brunswijk naar aanleiding van de gebeurtenissen in Frankrijk maakte, had mevrouw de Charrière steeds een zekere terughoudendheid in acht genomen; op een mismoedige wijze koesterde zij twijfel tegenover elke zekerheid op dit gebied, vooral ook in verband met den geringen dunk, dien zij van den mensch in het algemeen had. Toen Benjamin Constant zich onder de onstuimige aanvuring van zijn nieuwe lief steeds meer ging ontwikkelen tot een figuur met politieke denkbeelden, bemoeiingen en ambities, werd ook de kritiek hierop van Isabella duidelijker afgeteekend. Haar twijfel achtte zekerheden en activiteit op dit gebied vulgair en dom; hoeveel te meer, nu zij de onuitstaanbare Staël erachter gevoelde. Het standpunt, of liever het gebrek aan standpunt van de verbitterde en vereenzaamde vrouwe van Pontet komt tot uiting in een briefje aan haar jeugdige vriendin Henriette L'Hardy, aan wie ze schrijft: Men weet heden ten dage niet, of indolentie niet beter is dan waakzaamheid. 'Mijn skepticisme neemt steeds toe, en ik zou zoover kunnen komen, dat ik zelfs midden in een tyrannieke monarchie niet zeer democratisch ben, noch zeer aristocratisch temidden van het meest ordelooze republikeinendom. Niets is zoo slecht, dat zijn tegendeel niet noch slechter kan lijken.' (26 Sept. 1794).

De Fransche Revolutie was in vollen gang, een stroom van réfugiés zocht veiligheid in Neuchâtel, en vele emigranten waren te gast in den tuin te Colombier. Meestentijds slaagden zij erin, bij mevrouw de Charrière het gevoel van medelijden te dooden, doordat zij de leegheid en overleefdheid van den Franschen adel demonstreerden. Onuitputtelijk in vriendelijkheid tegenover verdienstelijke lieden, had zij intellectueel geen voorkeur voor een van beide partijen in dezen strijd. In een brief beklaagt zij zich, dat deze houding haar wordt kwalijk genomen. ‘Ik kan niet sterk genoeg de verwachtingen deelen van de overtuigde democraten, noch mijn handen wringen gelijk hun tegenstanders. Noch mijn verontwaardiging, noch mijn toejuiching, noch zelfs mijn pleiten is voor iemand genoeg. En als ik over muziek spreek inplaats van over politiek, dan is ook dit onwelkom.’

Wij kennen de schrijfster van dezen brief genoeg, om te weten dat deze houding niet voortkwam uit geestelijke indolentie, al gebruikt zij dit woord ook in een hierboven aangehaalde passage. Neen, wat haar ervan afhield, zich met eenige geestdrift met een der beide partijen te vereenzelvigen, was de stem van haar verstand, haar afkeer van veralgemeeningen en afgetrokken verstelseling. Haar denken was ondogmatisch, en te levend voor het abstracte. Ook wekte de practijk van den staatkundigen strijd haar minachting. Zij was een vrouw, die boven de meeste aanzienlijken der uitgaande wereld en boven de half-intellectueelen van het enge Zwitsersche wereldje, den omgang verkoos met de eenvoudigen, de nederigen, het volk. Ze had de zeer sterke, aangeboren behoefte aan persoonlijk goed-

doen, en een even groot natuurlijk wantrouwen tegen maatschappij- of wereldhervormingsplannen. Haar diep patricische natuur kende slechts de individueele menschelijke verantwoordelijkheid tegenover individueele medemenschen, maar deze dan ook zeer sterk. Wat tot systeem werd, wantrouwde ze. Vandaar haar aversie tegen de toenemende politieke bemoeiingen van mevrouw de Staël en Benjamin Constant. Daartoe zal ook wel hebben bijgedragen ‘dat Belle van Tuyll een echt kind der achttiende eeuw was, die eeuw van het denken, maar van een denken dat buiten het werkelijk leven omging, en tegelijk de eeuw der meest volkomen lichtzinnigheid die zich niet kon voorstellen, dat denken tot handelen moest leiden en evenmin kon vermoeden dat, zoo men zelve niet aan de toepassing zijner denkbeelden dacht, er anderen waren die vroeg of laat deze toepassing wel degelijk zouden ter hand nemen’[1)].

Muziek

‘Als ik over muziek spreek...’ zegt Isabella in een hierboven geciteerden brief. Muziek was een der meest geliefde uitingsmogelijkheden van dezen veelzijdigen geest. Zij bracht uren aan haar spinet door, zij zong, ze componeerde. Zij liet Zingarelli, directeur van het conservatorium te Napels en leeraar van Bellini, overkomen, die eenige seizoenen te Colombier doorbracht. Deze in zijn tijd vrij bekende musicus moest haar helpen bij het componeeren van de operamuziek op de door haar zelf geschreven teksten van *l'Olympiade*, *Zadig* (naar Voltaire), en *Le Cyclope*. De partituren zijn verloren gegaan. Madame

1) *De meisjesjaren van mevrouw de Charrière*.

de Charrière heeft met heel haar hart aan de muziek gehangen, die haar in moeilijke tijden troostte. Het is opmerkelijk dat, terwijl zij vrijwel geen enkele van haar litteraire werken onder haar naam publiceerde, zulks wel het geval was met de drie bundels composities welke zij heeft uitgegeven. Haar correspondentie van 1791 staat vol over *Zadig*, opera in drie bedrijven. Wij kunnen aannemen dat Zingarelli van dit dilettantenwerk de techniek eenigszins verzorgd heeft, maar de man was diep te beklagen en de scènes waren niet van de lucht. Hij waardeerde haar kleine composities, doch moest haar tenslotte wel noodgedwongen steunen in haar hobby voor het schrijven van groote operamuziek.

Stellig was goede muziek een hartstocht van haar; stellig speelde ze goed clavecimbel en zong ze verdienstelijk: al wat ze deed voor haar plezier, deed ze immers met smaak. Bovendien staat het vast dat zij meer tijd heeft besteed aan haar composities dan aan haar letterkundige werken, en dat *Zadig* en *Le Cyclope* haar meer moeite gekost hebben dan *Caliste* of de *Lettres neuchâteloises*. Maar Philippe Godet verhaalt hoe iemand, die een sonate van mevrouw de Charrière had hooren uitvoeren, tot hem zeide: ‘Ik vrees dat die muziek niet goed is: ik heb haar begrepen.’ Godet voegt hieraan toe: ‘Het is zeer heldere muziek, inderdaad verschrikkelijk helder, en een zekere sierlijkheid van gang verhindert niet dat zij kinderlijk is’[1)].

Denkbeelden over opvoeding

Al deze in vele richtingen tastende activiteit zou wellicht

1) *Madame de Charrière et ses amis*.

een rustiger en gestadiger expressie hebben gevonden, indien mevrouw de Charrière aan een kind van eigen vleesch en bloed de zorgen had kunnen wijden, welke ze thans besteedde aan deze velerlei ondernemingen, aan het verkeer met verwante personen welken zij richting gaf, of aan het onderwijs en de opvoeding Van eenvoudige dorpsmeisjes, in wie zij iets zag. En wie zal zeggen hoeveel onderdrukte moedergevoelens meespraken in het sentiment voor Constant, dat haar zoo lange jaren beheerscht heeft?

Het is een gemeenplaats, te zeggen dat de natuur wreed is; maar welk een waarheid tevens wanneer men bedenkt, wat Isabella onthouden bleef! Immers zij was een geboren opvoedster. De *Histoire de Cécile*, de kleine briefroman die aan *Caliste* voorafgaat en waarmee samen het de *Lettres écrites de Lausanne* vormt, getuigt van een meesterlijke intuïtie in wat het hoofdbestanddeel van het werkje is: een schets der wijze, waarop men een dochter van een jaar of zestien zou moeten opvoeden. Ook *Sir Walter Finch et son fils William* (Genève, 1806) behandelt in romanvorm het paedagogische probleem; een vader geeft zijn zoon allerlei raad, totdat hij den volwassen leeftijd heeft bereikt. Hij geeft hem geen leefregels - daaraan gelooft hij niet - maar een schat van eigen waarnemingen en overdenkingen, welke de zoon later op de juiste wijze zal waardeeren.

Ook ten aanzien van de opvoeding overigens huldigde de schrijfster het skepticisme, dat haar denken geheel doortrok. In een brief aan mevrouw de Sandoz-Rollin denkt zij terug aan haar gouvernantes e.d., en verbaast er zich over, ‘hoe weinig de eerste grond van het karakter

zich door de opvoeding, de ervaring laat wijzigen. De vormen veranderen een weinig, en dat is alles. Geef u geen eindelooze moeite: uw kinderen zijn ongeveer wat ze zullen zijn.' In een brief aan de Chambrier d'Oleyres schrijft ze over de buitenlandsche architecten, de eenige die volgens haar mooie huizen te Genève hebben gebouwd: 'Ik zou misschien ophebben met hun wetenschap, als ik niet meende dat wetenschap nergens goed voor is. Ik zal er anders over spreken als men mij iemand laat zien, dien zij gelukkig heeft laten leven en rustig sterven.' (14 Januari 1804).

Laatste levensjaren

Rustig sterven! In droefgeestige, teruggetrokken stilte spelen de laatste jaren van mevrouw de Charrière zich af, ofschoon haar onvermoeide activiteit tot het einde door duurt. Zeer klein is de kring der intieme vrienden en trouwe gasten geworden; Henriette L'Hardy, César d'Ivernois, de familie de Chaillet zijn de voornaamste.

Gebroken is ze nog niet. Wanneer ze, in het voorjaar van 1799, bezoek krijgt van Willem van Tuyll, den oudsten zoon van wijlen haar broeder Vincent, onderwerpt zij vol ijver haar zoo lang verwaarloosde garderobe aan een onderzoek en vult haar aan. Hij schrijft in zijn dagboek, hoezeer hij opzag tegen de ontmoeting met de geduchte vrouw, wier gezondheid zoo veel te wenschen laat, en die de reputatie heeft van snijdende spotzucht: 'het hart zonk mij in de schoenen' (in het Hollandsch in den Franschen tekst). Hij is echter verrukt over de kennismaking. Hij komt aan haar bed zitten, hij krijgt wat blad-

zijden uit het manuscript van *Finch* te lezen. ‘Deze ochtend’, schrijft hij aan zijn moeder, ‘was te spoedig om. Mijn tante heeft een buitengewoon amusanten geest. Ze is heelemaal niet veeleischend... Ze komt nooit beneden om te eten, maar gebruikt alleen wat soep in haar bed... Ze was heel vroolijk en liet me tranen lachen. Ik ken niemand die beter spreekt, noch zoo gemakkelijk... Geen spoor van pedanterie of strengheid. Ze is heel tevreden over mijn Fransch...’

Toch was de grond van dit alles een zwarte zwaarmoedigheid. In een van haar latere brieven aan Benjamin Constant bekent zij: ‘Het is waar, dat ik heelemaal niet vroolijk ben; maar mijn lot, dat zijn einde nadert, interesseert mij niet erg meer; ik heb nooit een opzet gehad, nooit heb ik met vurige eerzucht iets nagejaagd. Ik wenschte iets op een gegeven oogenblik, en dan weer iets anders, en telkens wanneer ik dat, waarvan ik eenige oogenblikken genoten had of waarop ik had gehoopt, moest missen, betreurde ik het en werd bedroefd. Ik heb niet geloofd dat men zelf zijn lot maakt, ik heb niet teveel van mijzelf verwacht. Mijn leven noch mijn herinneringen vormen een eenheid; mijn plannen hadden er geen. Het moet, het kan althans anders zijn met u; toch had ik dat niet kunnen denken. Wat mij verwondert is, dat ik nog leef, en het bevreemdt mij ook dat ik hier en daar nog eenig leven en beweging in mijn ziel ontdek. Maar die beweging is niet veel zaaks, want op het oogenblik dat ik het eenvoudigste wensch of vraag, heb ik de overtuiging dat het niet zal gebeuren.’ (16 Maart 1802). Deze brief, zegt Godet[1)], is de

1) O.c., t.a.p.

smartelijkste bekentenis van een doelloos en hopeloos leven, van de ellende eener slechts aan zichzelf overgeleverde ziel.

Drie jaar later, den vijfden Juni 1805, eindigt ze een brief aan denzelfde aldus: ‘Bij de wenschen, welke ik voor u koester, is er één vuriger dan de andere: moogt gij tevreden zijn over uzelf! - Ik ben altijd ontevreden over mij.’ Overigens zijn haar brieven in dezen tijd, gelijk dat vaker geschiedt tegen het einde van een leven, vervuld van gedachten aan vroeger, gelukkiger dagen en van de gezichten van hen, die heengingen.

Diep somber moet de stemming in het huis te Colombier in die laatste jaren zijn geweest. Een van de bijkomende, maar toch niet geringe oorzaken is eerst later ontdekt, door den burgemeester César d'Ivernois, die over de stemming op het riddergoed aan Willem Van Tuyll, met wien hij bevriend was geraakt, op 6 Juni 1806 zal schrijven: ‘Ik meen u reeds gezegd te hebben, dat droefgeestigheid, en de humeurigheid die er het treurige gevolg van is, heel het huis van uw tante hadden vervuld. Ik zie thans dat er een andere reden tot verdriet was: de aanblik van de wanorde die in de zaken heerschte en het vooruitzicht van een onvermijdelijke ruïne als dat zou doorgaan. Voorloopig bromde men op elkaar; ieder zocht op zijn manier er zich overheen te zetten, en niemand had den moed, of misschien voldoende gezag, om over bezuiniging en reorganisatie te spreken.’ Mevrouw de Charrière, die nooit iets lang had volgehouden en al haar grillen had gevolgd, was bijna geruïneerd aan het einde van haar leven.

Men meene echter niet dat alleen twist, wrijving en

somberheid Isabella's nadagen gekarakteriseerd hebben. Ook tot de serene rust van een late levenswijsheid had zij zich opgewerkt. ‘Weet, dat ik mij elken ochtend koninklijk amuseer wanneer ik de vogels uit de streek zie gaan zitten op de daartoe voor mijn venster aangebrachte plank, die elken avond met hennepzaad wordt bestrooid. Gisteren echter vonden ze er geen toen ze bij het dageraden kwamen aanvliegen: men was bang geweest dat de sneeuw 's nachts alles zou bedekken. Toen begonnen die arme drommeltjes, in hun hoop teleurgesteld, en die al een gewoonterecht hadden, ongeduldig te tjilpen. Ik moest ze gauw te ontbijten geven. Vandaag twisten en vechten ze als menschen. De vogel die door een sterkere wordt verdreven, vliegt naar den boom, beweegt de takken en komt dan terug, bij zijn korten overtocht doet intusschen de zon zijn geveerde buikje glinsteren... Vaarwel, liefje. Mijn vogelschelmpjes zijn snoezig. Dikke heel brutale musschen; andere vogels, elegant, moedig, een rood buikje, een slank kopje; en dan gekkerdjes, laag op hun pooten, levendig, die op muizen lijken.’ (Februari 1798 aan mevrouw de Sandoz).

Reeds eerder trouwens vindt men charmante teekenen van haar dierenliefde. Aan den kamerheer van den koning van Pruisen, die haar een verwend teefje ten geschenke heeft gegeven, antwoordt ze: ‘Ik ben het nooit met den heer Chaillet eens geweest op het punt van dieren. Hun geluk is stellig waard, dat men het begeert, en gemakkelijker te bereiken, dan dat van den mensch, een zoo vreemd en verwikkeld wezen, dat men hem vaak veel kwaad doet door hem goed te willen doen.’ (Maart 1799). En aan haar vriendin mevrouw de Sandoz-Rollin schrijft zij over

het beestje: ‘Soms moet ik lachen om den invloed dien zij op mijn leven heeft. Heele uren lang doe ik niets, om haar niet te storen. Menschen die mij voor zeer ijdel houden, zouden verbaasd zijn als ze zagen, hoe ik liever “miss” laat slapen, dan dingen doe die mij den meesten bijval zouden kunnen bezorgen.’

Het aandoenlijkst breekt deze liefde tot de dieren zich baan in de slotpassage van een brief, waarvoor wij even naar haar vierentwintigste jaar terug moeten gaan en gericht tot Constant d'Hermenches. Ze zegt daar dat de verhalen, welke ze vernomen heeft over zijn vroegere liefdesgeschiedenissen, geen zeer grooten indruk op haar gemaakt hebben, en vervolgt dan: ‘Een veel vluchtiger iets deed mij meer verdriet: mijn oudste tante... herinnerde zich vier jaar geleden, in den begintijd van onze kennismaking, dat u tien of twaalf jaar daarvoor een hondje mishandelde waar mevrouw d'Hermenches veel van hield. Ik heb dat niet vergeten, want ik was er boos om. Van een andere vrouw dan de zijne houden is minder een misdaad dan een ongeluk; hartstocht opofferen aan plicht is iets moeilijks; maar het hondje van zijn vrouw niet slaan is zoo gemakkelijk! het slaan is gemeen. In het algemeen gesproken is het gewoonlijk gemeener, iemand een klein dan een groot verdriet te doen.’ (Dec. 1764). Van de beschuldiging overigens, dit tusschen haakjes, wist d'Hermenches zich op aannemelijke gronden vrij te pleiten. (Brief aan Isabella van Tuyll, Dec. 1764).

Deze en dergelijke details (b.v. ook de liefderijke bizonderheden en waarnemingen welke ze in een brief van 21 Juli 1800 aan mevrouw de Sandoz weergeeft betreffende

een armen en vlijtigen volksjongen, dien ze onder haar hoede had genomen en wien ze lessen liet geven, of die in andere brieven betreffende het meisje Marianne Ustrich, een ander protegéetje) doen zien hoe levend het hart van mevrouw de Charrière was gebleven. Zij doen zien hoe deze vrouw van geest vol gevoel was, bijna overgevoelig. Dit alles hield ook verband met een karaktertrek waarop ik reeds mocht wijzen: haar zin voor het concrete, haar aristocratisch verantwoordelijkheidsbesef. Dit laatste hing weer samen met haar weerzin tegen gezwollen fraseologie: het was, alsof zij er een voorgevoel van had, hoe de negentiende eeuw, met haar verval van het klassicisme, voor een groot deel door dit romantische kenmerk beheerscht zou worden, en door haar kritiekloozen overvloed van te gemakkelijke, te welsprekende, te vage en te leege woorden zou ten onder gaan.

Dood

Toen in 1799 Henriette Monachon haar meesteres moest verlaten, was mevrouw de Charrière genoodzaakt, naar een nieuwe kamenier uit te kijken; zij verzocht Huber, in Duitschland een zekere Dorothée op te sporen, die vroeger negen jaar bij haar gediend had. Huber moest haar na onderzoek berichten, dat Dorothée al tien jaren geleden was gestorven. ‘Dat is dus uit’, antwoordt zij. ‘De dood onderbreekt alles, de goede en de slechte pogingen. Hij is een groot eindiger.’

Ook voor haarzelf zou nu de groote eindiger komen. De Chambrier d'Oleyres teekent den zevenentwintigsten December 1805 op: ‘Mevrouw de Charrière is hedenochtend

te Colombier gestorven, na een maand te zijn weggekwijnd. Haar laatste tijd is triestig geweest... Een bijna voortdurende neerslachtigheid, niet meer van die bevliegingen welke haar vroeger uit haar apathischen toestand haalden; na alles geprobeerd, en nergens meer zin in te hebben, en geen troost meer vindende in een zeer ontwikkelden, zeer fijnen geest, waarvan zij geen profijt voor haar geluk heeft weten te trekken. Zij heeft tot den dag vóór haar dood haar geestelijke helderheid behouden, maar kon zich moeilijk meer uitdrukken. Ze was vijfenzestig jaar, was op haar dertigste gehuwd, en had het ongeluk gehad te onafhankelijk te zijn voor haar en andermans geluk.'

De domineesvrouw schrijft aan haar dochter, dat mevrouw de Charrière zonder veel pijn, maar uiterst zwak, benauwd en onrustig na zes weken ziekte, over welker aard en gevaarlijkheid men het niet eens kon worden, overleden is. Het blijkt nu, dat ze sinds haar zestiende jaar een hard gezwel in haar ingewanden heeft gehad, waaraan zij is gestorven. 'Haar zwakheid was den laatsten tijd ontzettend', schrijft de heer de Charrière in Januari 1806 aan zijn neef van Tuyll; 'ze gebruikte alleen nog maar een beetje wijn met water; zij verlangde te sterven.'

Geen gedenkteeken, geen steen (zij waren toen verboden), geen inschrift wijzen de plaats aan waar Isabella van Tuyll haar laatste rustplaats gevonden heeft. Omstreeks 1920 is trouwens het oude, in onbruik geraakte kerkhof van Colombier verkocht, en de nieuwe eigenaar heeft er een tennisveld van gemaakt... Waar eens het onkruid woekerde over de groeve van haar, die een van de belangrijkste vrouwen van haar eeuw is geweest,

hebben nu de jeugd en het leven hun rechten genomen.

Wat den heer de Charrière betreft, den eersten tijd na zijn verlies schijnt hij vrijwel kindsch te zijn geworden. Hij legateerde een wijngaard aan mejuffrouw Henriette L'Hardy, uit dankbaarheid voor de aan zijn vrouw bewezen vriendschap, maar tevens vroeg hij haar ten huwelijk, hoewel mejuffrouw L'Hardy op het punt stond zich te verloven en ruim drieëndertig jaar jonger was dan de onbestorven weduwnaar. Onnoodig te zeggen dat hier nooit iets van gekomen is. De heer de Charrière, die later blijkbaar weer wat meer zichzelf is geworden, is nog geen tweeen-een-half jaar na zijn vrouw en ongeveer twee maanden na den dood van mevrouw Gaullieur-L'Hardy (zij stierf in het kraambed) overleden: in April 1808, in den leeftijd van 73 jaar.

Geschriften

Van de geschriften van mevrouw de Charrière kunnen wij in dit bestek geen volledig overzicht geven. De bibliografie achter in den tweeden druk van Godet bevat aan oorspronkelijke uitgaven vijfentwintig nummers, ongerekend de herdrukken en drie muziek-uitgaven. Ook zij is nog onvolledig; de volledige bibliografie is opgenomen in de eerste editie van zijn boek. Verscheidene titels zijn in den loop van deze Inleiding trouwens reeds ter sprake gekomen. Slechts bij enkele wil ik nog even stilstaan.

Bij de *Lettres neuchâteloises* is het curieus te weten, dat het lezen van *Sara Burgerhart* de aanleiding is geweest, dat mevrouw de Charrière ze heeft geschreven.

De *Observations et Conjectures politiques* (Verrièrres, 1788)

werden in 1793, daar zij, gelijk de meeste geschriften van mevrouw de Charrière, anonym verschenen waren, door een boekhandelaar te Lausanne in zijn catalogus vermeld onder den naam van den graaf de Mirabeau. Isabella schrijft aan Constant, die haar dit gemeld had, dat ze wel ingenomen is met de vergissing, indien althans degeen, die haar begaan heeft, in plaats van het publiek niet een of andere handige boekhandelaar is, wien het er slechts om te doen was, aan een anonym geschrift een naam toe te dichten die gunstig was voor den verkoop. Het boekje werd te Parijs zeer opgemerkt, vooral om de scherpe aanvallen op de ‘lettres de cachet’. Zij liet er eenige maanden later *Lettres d'un Evêque français à la nation* op volgen.

De *Lettres écrites de Lausanne* (Toulouse, 1785), waarvan wij hier alleen den tweeden roman, *Caliste*, hebben vertaald, bevatte oorspronkelijk onder dezen titel uitsluitend den eersten van beide, de *Histoire de Cécile*. In 1787 verscheen te Parijs *Caliste, ou Continuation des Lettres écrites de Lausanne*, Seconde partie. Reeds in 1785 ging mevrouw de Charrière rond met het plan, een tweede deel van haar roman te schrijven. De deelen staan overigens vrijwel op zichzelf, de band is vrij los. Cécile is een onbedorven jong meisje, dat in 1784 in de uitgaande wereld van Lausanne komt, vergezeld Van haar moeder, die zich telkens op even oorspronkelijke als fijngevoelige wijze ervan rekenschap geeft, hoe zij haar dochter moet opvoeden. Vooral haar overdenkingen en raadgevingen ten aanzien van de zich uiteraard op dien leeftijd voordoende aanbidders zijn de moeite waard. Interessant is de weergeving van de cosmopolitische wereld van Lausanne in die dagen, met haar

lords en Duitsche prinsen, haar filosofen en schrijvers, den abbé Raynal, Sébastien Mercier, de Necker's en vele anderen. De eigenlijke intrigue is magertjes, gelijk veelal bij deze schrijfster. Van alle hofmakerij heeft op het jonge meisje die van een jeugdigen lord, die met een ouder familielid als mentor de wereld rondreist, den meesten indruk gemaakt. Ongelukkigerwijze kan hij er niet toe besluiten, haar ten huwelijk te vragen, zoodat zij tenslotte vertrekt. Het is merkwaardig, op te merken hoe een ver doorgedreven neiging tot aarzelen hier aldus, in het negatieve, den gang van zaken beheerscht, evenals in *Caliste* het geval zal zijn, en evenals later wederom zal geschieden in *Adolphe* van Benjamin Constant. De brieven, veelvuldig getuigend van onzekerheden en inzichten omtrent de vrouwelijke opvoeding, worden door de moeder van Cécile gericht tot een familielid in Languedoc. De opmerkingen over de verschillende pretendenten naar de hand van de schoone Cécile sprankelen van geest. De jonge Engelschman zelf dreigt aan het geluk voorbij te zullen gaan: hij is sympathiek, charmeerend, beschaafd, maar zwak en besluiteloos: hij komt niet tot een aanzoek en denkt er over, naar Engeland terug te keeren. Dan begrijpt Cécile, dat haar waardigheid vergt, zelf te vertrekken; ze gaat met haar moeder eerst naar het platteland, dan naar Languedoc. Zal zij den vreemdeling, indien hij haar niet terugroept, vergeten? De geschiedenis eindigt hier, en menigeen heeft haar het verwijt gemaakt, dat de onzekerheid van het slot weinig bevredigend is. In ieder geval weet men nu, dat de Engelschman een goede waarschuwing tegen de besluiteloosheid en haar gevolgen: verdriet

en geluksgemis, bij de hand zal hebben, in den persoon van zijn gouverneur, wiens geschiedenis ons verhaald wordt in *Caliste*.

Dit is het aanknoopingspunt tusschen de overigens zoo zeer verschillende twee vertellingen. Deze vorm van compositie is uiterst overwogen en verhult meer kundigheid dan het oppervlakkig lijkt. De schrijfster schijnt op goed geluk te schrijven, de eene brief geeft aanleiding tot den andere, maar bij nauwkeuriger toezien vindt men onder dezen schijn van achteloosheid een precies plan en een bewuste gedachtenontwikkeling.

Over *Caliste* kan de lezer zich zelf een oordeel vormen. Het boek had ook kunnen heeten: William, de tragedie der onzekerheid; en zoo Caliste naar onzen smaak te mild over William oordeelt, moeten wij niet vergeten hoeveel onzekerheid mevrouw de Charrière zelf in zich had. Ook hier is het kader rondom de vertelling weder zorgvuldig en met geest geteekend; evenzoo de plaatselijke zeden, die het verhaal precies situeeren. Godet wijst er terecht op, dat het een vergissing is, in dezen roman een rehabilitatie te willen zien van een slachtoffer der maatschappelijke onrechtvaardigheid. Niets staat verder van den geest - en het tijdvak - van mevrouw de Charrière. Geen opstandigheid wordt verdedigd; integendeel, Caliste buigt voor de voorschriften der sociale orde, zij aanvaardt de hardheid der publieke meening en is aandoenlijk door haar stoïsche gelatenheid tegenover een samenleving, die haar een vergrijp verwijt dat niet het hare is. Ik wees er reeds op dat mevrouw de Staël schrijft, *Caliste* tien keeren gelezen te hebben. En Godet zegt: ‘De kunst van mevrouw de

Charrière is van een zoo fijne hoedanigheid, de vernuftigheid van haar manier gaat schuil onder zooveel gemakkelijke gracieusheid, de scènes van het locale leven zijn in hun wezenlijkste trekken met een zoo uitdrukkingsrijke soberheid aangeduid, haar stijl is zoo van nature vrij van elke gezwollenheid, van elk effectbejag, dat lezers die haast hebben den rijkdom van een boek als de *Lettres de Lausanne* zelfs niet zullen vermoeden. Er bestaat geen roman, die onbeteekenender moet lijken voor wie den inval krijgt, hem verstrooid door te neuzen'[1)].

Steeds ontdekt men andere vernuftige gedachten, nog niet bemerkte nuances, in het werk van mevrouw de Charrière. Meestal heeft het, bij alle luchtigheid van toets en schijnbare nonchalance, een ernstige geestelijke of moreele vraagstelling ten grondslag; zulks is het geval bij *Honorine*[2)], evenals bij den hiervolgenden roman. 'Meer dan eenige andere vrouw', aldus mevrouw Huber in een brief over onze schrijfster, 'is zij geheel aanwezig in elk van haar geschriften; hartstochtelijk en redeneerend, gewaagd en de deugd eerbiedigend, twijfelmoedig ten opzichte van alle speculatieve begrippen, maar zeer verzekerd omtrent de plichten van elken levensstaat... Mevr. de Ch. had er behagen in, zich te vereenzelvigen met de personages van haar romans... Zij schreef niet zoozeer voor het publiek als voor zichzelf; in haar bezigheden was het, dat zij werkelijk leefde, het werkelijke leven was voor haar

1) *Lettres écrites de Lausanne. Histoire de Cécile; Caliste, par Mme de Charrière. Avec une Préface de Philippe Godet*. Genève, 1907. Préface.
2) *L'Abbé de la Tour, ou receuil de nouvelles et autres divers*. Leipzig 1798-1799. Tome II. *Honorine d'Userche, nouvelle de l'Abbé de la Tour suivie de trois dialogues*. 1798.

slechts toevallig, bijna onwerkelijk; haar romans, haar politieke brochures, haar tooneelstukken bevatten dan ook de geschiedenis van haar ziel in het tijdvak waarin zij ze schreef, met de denkbeelden welke haar in dien tijd bezighielden... Men begrijpt waarom haar publiek altijd zeer gering is geweest: om haar te waardeeren moest men haar kennen of op haar lijken, twee zeer eervolle of kostelijke toestanden, maar die slechts zelden, hetzij samen hetzij afzonderlijk, zijn voorgekomen... Het was een hartstocht bij haar, heur werken te vervolmaken, zij luisterde met aandacht naar de opmerkingen van haar vrienden, ze corrigeerde en herschreef zelfs met verbazenden ijver... Intusschen zag ze zich graag gedrukt en was zeer gesteld op goedkeuring, maar dat was de behoefte aan een hevige gewaarwording, geen ijdelheid welke zij zocht te bevredigen. Daar zij zich in al haar werken met de op dat oogenblik in zwang zijnde denkbeelden bezig hield, is een groot gedeelte fragmentarisch gebleven; een ander maal schijnt het belang ontastbaar te worden, voordat het boek uit is, merkt de lezer vaak dat de hoofdgedachte niet voldoende was om het kader te vullen, hetwelk de auteur gekozen heeft; maar mevrouw de Charrière heeft geen bladzijde geschreven, welke de oorspronkelijkheid en de groote gevoeligheid van haar ziel niet tot uitdrukking brengt...'

'Uw romans', schrijft mejuffrouw Bontems haar, 'zijn maar weinig roman: geen avonturen, luidruchtige voorvallen en herhaalde liefdesschilderingen... Gij schrijft om denkbeelden te uiten die ontstaan in uw gevoeligen, bedachtzamen geest, zoo uiterst verlicht en daarbij toch zoo uiterst natuurlijk. Uw kaders zijn slechts voorwendsels;

voor de groote meerderheid der schrijvers zijn de kaders alles... Men kan het betreuren dat gij u, bij een zoo opmerkelijk talent, slechts houdt bij vluchtig geschetste werken: gij schenkt den lezer verwachtingen zonder tal; hij ziet dat hij alle mogelijke genoegen van u kan verwachten; sterke gedachten, schitterende beelden, gratie van stijl, alles hebt gij in u, maar gij wilt slechts een oogenblik schrijven, gij wilt slechts schrijven om uw brein te verlossen van de inzichten van den dag. Als gij verplicht waart, of liever u ertoe aangelokt gevoelde, een doorwrocht werkstuk te maken, welks intrigue, welks historie een boeiende belangwekkendheid had, dan zou, daarvan ben ik overtuigd, niemand zooveel presteeren als gij.'

Met hoeveel ernst Isabella oordeelde over het handwerk van het schrijven, ziet men uit een opmerking in een van haar brieven aan d'Oleyres: 'In het algemeen kan men zijn gedachte niet eenvoudig genoeg maken; men kan zich vóór, tijdens en na het schrijven niet genoeg afvragen: "wat wil ik, wat heb ik willen zeggen?" En: "heb ik het gezegd?" En: "heb ik alleen dàt gezegd?" Want men moet zoozeer meester worden over zijn uitdrukkingen, dat men alleen zegt hetgeen men wil zeggen.' (24 Sept. 1797). En bij haar leven heeft zij de genoegdoening gehad, dat de eigenaardige mengeling van gratie en kracht, welke de charme was van haar talent, een elite van fijne geesten voor zich gewonnen heeft: juist die lezers, wier bijval voor haar trots voldoende was, koesterden een discrete en diepe bewondering voor haar. Na haar dood zou de scherpzinnige Sainte-Beuve de eerste zijn die weder de aandacht op haar vestigde.

Wèl is de hierboven uit een brief aangehaalde opmerking juist, dat Belle geheel in haar geschriften aanwezig was. ‘Kan men met die tooverkracht, natuurlijkheid, precieze waarheid schilderen wat men niet ondervonden heeft, wanneer men trouwens slechts een halve artist is?’[1] Uit de *Lettres neuchâteloises, Cécile, Caliste* en *Mistriss Henley* kan men haar gansche innerlijke leven aflezen, van dat zij in Zwitserland kwam. In den roman *Trois Femmes*[2] is het, zooals Philippe Godet het uitdrukt, ‘of men haar hoort spreken, denken en spreken, terwijl ze haar ondervrager, - Benjamin, Huber of Chaillet, - die plotselinge vergezichten opent op den geheimzinnigen achtergrond van de ziel. Zij had over alles nagedacht, zij dwong ieder, die haar naderde, na te denken. Dat is de dienst, dien zij het meest ononderbroken aan haar vrienden heeft bewezen en aan haar lezers zou bewijzen als die haar overbleven. Haar romans zijn minder het werk harer verbeelding dan de vrucht van haar zedekundige overdenkingen, een zoeken van de wijsheid: “Waar is het ware? Waar is het goede? Welke is de plicht?” Op speelsche wijze stelt zij deze essentieele vragen. Dat is de reden waarom haar boeken nooit af zijn: zij kunnen vervolgen hebben zonder dat er een ontknooping komt. Want heeft men ooit alles gedacht?’[3] ‘Overal komt men er de tegenspraak van neiging en vooroordeel tegen, van wensch en conventie, hart en samenleving, de fundamenteele disharmonie der menschelijke

1) *La Jeunesse de Benjamin Constant*.
2) *L'Abbé de la Tour, ou receuil* etc. Tome I: *Trois femmes, nouvelle de l'Abbé de la Tour*. Paris, 1798.
3) *Madame de Charrière et ses amis*.

wezens, wier gevoelens er niet in slagen tot elkaar te komen, overal de wreede domheid des levens, versterkt door de wreede onbewustheid der menschen, beklagenswaardige bewerkers en slachtoffers van hun eigen ongeluk'[1].

Landgenooten hebben het betreurd, dat Belle niet in haar eigen taal heeft geschreven; zelfs haar tijdgenooten. Van Lelieveld schrijft uit Leiden aan prof. R.M. van Goens: 'Jammer zoude het zijn indien een zoo aanzienlijk vernuft hare vermogens niet besteedde ten dienste van haar vaderland, Hollandsche karakters maalde in een Hollandsche taal'; en: 'Ach was die juffer zoo goed om in 't Duitsch[2] te schrijven, welk een eer voor Holland! welk een voordeel indien de burgerman door haar aan het lezen raakte'[3]. Men kan het inderdaad jammer vinden, dat de geschriften van onze landgenoote, doordat zij door oorzaken en omstandigheden buiten haar schuld niet in het Nederlandsch zijn geschreven, niet in breeder kring de aandacht hier te lande hebben kunnen trekken. Hier staat tegenover dat het den roep der Nederlandsche cultuur ten goede moet zijn gekomen, dat op deze wijze Isabella van Tuyll Europeesche vermaardheid heeft kunnen erlangen.

Samenvattend oordeel

Wij hebben gezien dat Belle van Zuylen, zoolang zij in de Republiek woonde, ofschoon zeer bemind door wie haar goed kenden, met weinig welwillendheid werd be-

1) *La Jeunesse de Benjamin Constant*.
2) Bedoeld is: Nederduitsch.
3) *Brieven aan R.M. van Goens en onuitgegeven stukken hem betreffende*. Utrecht, 1884. Geciteerd bij *Mr. W.H. de Beaufort, Belle van Zuylen* etc.

schouwd door de aanzienlijke kringen waartoe zij behoorde. Zij had den naam van vreemd en inconsequent te zijn, vol venijnige kritiek op haar landgenooten en geringschatting voor het gebruikelijke. Men nam haar kwalijk dat zij met verschillende mannen correspondeerde en dat haar scherpe epigrammen van mond tot mond gingen: wie zich daar heden mee amuseerde, was morgen, wanneer ze hem zelf betroffen, gebelgd.

Wij hebben gezien hoe zij, reeds in de dertig, een huwelijk deed dat iedereen verbaasde na de schitterende partijen welke zij van de hand had gewezen, een huwelijk met een man die noch aantrekkelijk noch rijk was. Wij hebben gezien wat er van dit huwelijk en haar leven in Zwitserland geworden is, eerst door een korte en hevige passie welke haar verlaten en ontredderd liet, dan door een langdurige en in haar soort unieke verbintenis met een jongen geestverwant, waarbij zij veel gevonden zal hebben wat zij als jong meisje in de grootendeels schriftelijke relatie met zijn oom gezocht had.

En wij zien hoe dit tragische, innerlijk eenzame leven, dat weinig geluk kende, toch schoon is geweest, omdat het eerlijk en met noodwendigheid voortvloeide uit den adel van ziel en karakter, welke het tot in kleinigheden beheerscht hebben. Alvorens afscheid te nemen van Isabella van Tuyll, willen wij nog eens uit de woorden van Philippe Godet, die haar van de latere onderzoekers het beste heeft gekend en liefgehad, samenlezen welke de eigenschappen waren, die haar lot hebben bestuurd. ‘Haar hoogste eerzucht was, waar te zijn. Deze diepste behoefte aan waarheid, die het kenteeken en de schoonheid van

haar ziel was, heeft zij trachten op te wekken bij allen, die haar nader zijn gekomen; wanneer zij ze in anderen ontmoette, dan gaf haar hart zich dadelijk, en onherroepelijk. Waar zijn, dat is zichzelf zijn. Zij heeft haar recht verdedigd, in alle dingen haar hart, haar geweten en haar rede te volgen. Vandaar het conflict dat van haar eerste jeugd af ontstaat tusschen haar en het milieu waarin zij opgroeit. Het is haar onmogelijk, uit plicht of gewoonte eenig traditioneel denkbeeld te eerbiedigen. Een leer of meening die ze kant en klaar vindt, hebben voor haar geen waarde dan voor zoover zij ze, om zoo te zeggen, door nadenken voor haar eigen gebruik heeft vernieuwd. Maar ze zal dan ook in anderen elk geloof of persoonlijke meening kunnen respecteeren, zelfs het verst afstaande van haar opvattingen. Deze onafhankelijkheid en deze onkreukbaarheid van geest behoedden haar voor alle klasse- en geboorte-vooroordeelen die rondom haar bloeiden. Het aristocratische gevoel was bij haar de trots eener vrije ziel, welke vooral jegens zichzelf veeleischend was. Tusschen de menschen zag zij geen ander verschil dan een in zedelijke waarde, welke zij steeds terugbracht tot den allereersten plicht der oprechtheid. Zij gaf om anderen naar de mate dat zij zichzelf waren. Streng jegens menschen van de groote wereld, die niet gewoon zijn natuurlijk en waar te wezen, betoonde zij zich voorkomend en uitermate toegeeflijk voor de nederige lieden, de kleinen, de onontwikkelden, die openhartiger zijn wat ze zijn.’

‘De oorspronkelijkheid van haar oeuvre zoowel als van haar karakter bestaat uit die onafhankelijkheid van geest welke over elk ding zelfstandig denkt en zich in haar

volheid bevestigt... Zij heeft die soort van zedelijken moed, die regelrecht afgaat op de kern der dingen, het wezenlijke, en alles verwaarloost wat conventioneel is.'
'Haar stijl, met zijn vasten greep en levendige en duidelijke wendingen, is geen dag verouderd. Hij laat een indruk van doorzichtigheid, want goed schrijven beteekent voor haar, niets verwards of onduidelijks te laten in de uitdrukking van haar gedachten. Dit streven schaadt soms zelfs het gemak van haar zin en overlaadt dien met voorbehouden en verbeteringen die getuigen van de waakzaamheid harer rechtschapenheid en haar zorg voor de juiste schakeering... Al is zij nog zoozeer vrouw, - haar gevoeligheid en nerveusheid zijn hevig, - toch blijft haar rede de baas. Zij let op haar indrukken, ontleedt en beoordeelt ze. Zij had dit zeldzame voorrecht, dat vrouwen en mannen voor haar een even vurige vriendschap hebben gekoesterd; dat ligt aan de verwikkeldheid van haar intellectueelen aanleg. Want zij vereenigde met fijnheid van begrip, met het subtiele aanvoelen en de aantrekkelijkheid van haar geslacht, mannelijke en sterke eigenschappen: het vermogen, zelfs bij mannen zeldzaam, haar redeneering te onttrekken aan de ondoordachte schokken der gevoeligheid, zich los te maken van het bizondere geval om tot het algemeene beginsel te stijgen, een consequentie te volgen, met één oogopslag de bestanddeelen van een vraagstuk te overzien, er het kernpunt uit te halen. Daarom riepen vrouwen zoo graag haar raad in, zeker, in haar een gids en steun te vinden.

'Toch was zij zoozeer vrouw als men het maar zijn kan, door de behoefte zich te geven, toe te wijden. Haar stralen-

de goedheid, ijverig en edelmoedig, heeft de meest mogelijke gratie en fijnheid; zij voorkomt, zij voorvoelt; zij is actief en onvermoeibaar. Haar vlijtige pen produceert elk oogenblik romans en tooneelstukken met het enkele doel, hulp te verkenen aan een Duitsch gezin in behoeftige omstandigheden; zij zal handig en vasthoudend gunsten zoeken ten bate van andermans meest verdiende tegenspoeden. Zij is vol medelij zelfs voor hen die zij niet kan lijden. Wie zij lief heeft kan voor altijd op haar trouw en genegenheid rekenen. Toch wordt zij grillig en wispelturig genoemd, hetgeen niet geheel onjuist is; want het kost haar moeite de levendigheid van haar humeur te beheerschen...'

Haar ongeneeslijk skepticisme heeft haar het meest doen lijden. Zij was niet dwaas en gevoelloos genoeg, om haar illusies en geloof in de menschelijke dingen te hebben behouden. 'Haar leven heeft geen doel gekend, omdat in haar oogen het menschelijk leven geen zin had.' Haar fatalisme en determinisme waren ingeworteld, maar gingen sinds haar jeugd gepaard met een stoïsche geestkracht en trotsche gelatenheid. Zij voelde dat zij den gang der wereld niet kon veranderen, en dat het menschehart door alle eeuwen hetzelfde is gebleven. Om te gelooven aan den vooruitgang, dien droom der toenmalige wijsgeeren, kende zij te goed de eigen zwakheden. Maar actief bleef zij, overal pogend persoonlijk leed te verzachten; zij hield van het leven al vond zij het slecht.

'Voor zichzelf hoopt ze niets, en beweegt in de leegte, wetend dat het leegte is. Zij lijdt onder dat hoogere, bewuste en beredeneerde verdriet, ontstaan door het gevoel

van het niets dat het leven is, de vergeefschheid van het streven en de algemeene domheid.' Vandaar de bewegelijkheid en onrustigheid van haar daden; slechts wat men voor een ander doet, schenkt nog eenige bevrediging. Het is dwaas bepaalde omstandigheden te betreuren, waar de geheele 'condition humaine', het geheele menschelijk tekort zoo beklagenswaardig is. Ook litterair succes heeft alleen zin als stimulans voor onze ideeën, maar is overigens weinig waard. 'Dit geeft dat onsamenhangende, dat haar leven beheerscht, die afwezigheid van orde en consequentie, welke zij zonder verbazing vaststelde. Ze geeft toe aan den inval van het oogenblik, zij gehoorzaamt aan de bijna altijd verheven en edelmoedige opwelling, die haar verlokt; daar geeft zij zich met vuur aan over, met het diepe genot zich volledig te voelen leven. Zij weet voordat zij gaat schrijven, dat alle geest en talent ter wereld niets zullen veranderen aan hetgeen bestaat'[1)].

Zij alleen, uit de wereld der van Tuyll's, had iets gevoeld van den adem van dien nieuwen geest, welke de Revolutie zou heeten. Maar zij was te scherpzinnig, ontgoocheld en kritisch-wantrouwend om voor dien nieuwen tijd te kiezen. Haar echt achttiende-eeuwsche mentaliteit meende dat logica de beste basis was voor de inrichting van ons leven. Zeer treffend noemt Geoffrey Scott[2)] haar 'een karakter, zoo gulzig om te leven, zoo skeptisch tegenover het leven', en beschrijft daarmee de zelfde, tragische tweespalt, welke Maurois[3)] deed schrijven: 'ze

1) *Madame de Charrière et ses amis, passim*.
2) *The Portrait of Zélide*.
3) Préface van *Le Portrait de Zélide*.

is een voorbeeld van de grootheid en de zwakheid der menschelijke rede.’

Wij voor ons zullen haar boeiende en innemende gestalte het liefst voor oogen houden, waar ze voor die pijnigende verscheurdheid den troost heeft gevonden der uiting; in dat kleine, roerende en onvergetelijke verhaal, *Caliste*, dat wij hierachter vertaald hebben.

De geschiedenis van Caliste

Brief I

Wij verwachten uw antwoord op driekwart mijl afstand van Lausanne in een aardig huis dat ik te leen heb gekregen. De vreemdelingen, die het mijne wenschten te huren en het gehuurd hebben, hadden haast, er in te trekken. Ik heb er al mijn meubels achtergelaten, zoodat we geen vermoeienis of last hebben gehad. Het is misschien mogelijk dat als de sneeuw niet smelt, of plotseling smelt, we niet kunnen vertrekken zoodra we willen. Op het oogenblik laat dat me vrijwel onverschillig; maar toen we uit Lausanne weggingen, had ik graag gewild dat we verder moesten gaan en nieuwere dingen laten zien aan oog en hart van mijn dochter; men mag nog zoo veel genegenheid hebben voor een moeder, het leek me dat het een beetje een triesten indruk zou kunnen maken, in Maart heelemaal alleen in haar gezelschap te zijn. Het zou voor het eerst zijn geweest dat ik zou hebben meegemaakt dat Cécile zich bij mij verveelt en wenscht dat ons samenzijn wordt verstoord. Uit angst voor deze vernedering, ik moet het bekennen, had ik al het mogelijke gedaan om me haar te besparen. Een portefeuille met prenten die de heer d'Ey* mij had geleend; *de Duizend en één Nacht, Gil Blas;* de *Vertellingen* van Hamilton en *Zadig* kwamen het eerst, met een pianoforte en een stapel handwerk. Andere dingen,

niet te danken aan mijn voorzorg, hebben meer dan mijn voorzorg uitgewerkt. Mylord, zijn familielid, een zielige hond, een arme neger... Maar laat ik onze heele historie van het begin af vertellen.

Nadat ik u geschreven had maakte ik mij gereed, een huis te bezoeken waar ik in aanraking zou komen met alle voorname lieden van Lausanne. Ik raadde Cécile, er eerst een half uur na mij heen te gaan, wanneer ik mijn huis te huur geboden en ons vertrek aangekondigd zou hebben; maar zij zei dat ze benieuwd was om den indruk te zien dien ik zou maken. - Dien zal je zien, zei ik; door mijn regeling zal je alleen de eerste verwondering en de eerste vragen misloopen. - Neen, mama, laat ik den indruk heelemaal zien, zoodat ik er al het genoegen of alle narigheid van heb. Naast u, tegen uw stoel leunend, in aanraking met uw arm of alleen maar uw japon, voel ik mij sterk door de stevigste en liefste bescherming. U weet wel, mama, hoeveel u van me houdt, maar niet hoeveel ik van u houd, en dat ik, als ik ù alleen maar heb, het zou verdragen om alles te verliezen en alles op te geven. Kom, mama, u bent te angstig, en houdt me voor veel zwakker dan ik ben. Hoef ik u, beste vriendin, wel te vertellen, dat ik Cécile kuste, dat ik tranen vergoot en haar aan mijn borst drukte; dat ik, op straat loopend, met nog meer welbehagen en liefde dan anders op haar arm leunde; dat ik vóór alles, bij het binnenkomen van de zaal, ervoor zorgde, dat ze een stoel dicht achter de mijne kreeg? Och! ge zult u zeker dat alles voorstellen en het vóór u zien; maar ziet ge dan ook hoe mijn arme neef en zijn vriend de Engelschman met iets ongerusts over zich op ons afkomen, en in onze

oogen de verklaring zoeken voor iets min of meer nieuws en vreemds dat ze daarin zien? Vooral mijn neef keek naar mij, keek naar Cécile en scheen tegelijk te wenschen en te vreezen dat ik iets zei; en bij het zien van die onrust, verdeelde de ander zijn belangstelling tusschen hem en ons en legde nu eens werktuigelijk zijn arm om den heer **, en dan weer zijn hand op diens schouder, als wilde hij zeggen: Ik word waarlijk uw vriend; als u verdrietig nieuws hoort zult u een vriend vinden in een vreemdeling in wien u tot nu toe alleen maar sympathie hadt bemerkt, een zekere overeenkomst van karakter of omstandigheden. Ik, die aan uw brief den heelen dag alleen maar had gedacht in verband met mijn dochter, die alleen maar aan haar en haar indrukken had gedacht, ik was zoo getroffen door wat ik zag van den hartstocht van den eene van die mannen en het teedere meegevoel van den ander, van het gevoel en de vertrouwdheid die zich tusschen hen en ons hadden ontwikkeld en van het afscheid, dat ik in zekeren zin van hen moest nemen, dat ik begon te huilen. Ge kunt zelf oordeelen of ze hierdoor werden gerustgesteld, en hoe verbaasd mijn dochter was!

Ons zwijgen was niet uit te houden: de ongerustheid nam toe, mijn neef verbleekte, Cécile drukte mijn arm en zei heel zachtjes: Maar wat is er toch, mama, wat heeft u? - Ik ben niet wijs, zei ik tenslotte. Waar gaat het om? om een reis die ons niet buiten de wereld, niet eens naar het uiterste eind van de wereld voert. Languedoc is niet erg ver. U, mijnheer, reist, en ik kan hopen u weer te zien; en jij, neef, gaat dezelfde richting uit als ik. We hebben zin, een heel aardige bloedverwante, en aan wie ik zeer hecht,

te gaan opzoeken. Ook die bloedverwante verlangt ernaar, ons te zien; daar is geen enkel bezwaar tegen, en ik ben besloten, binnenkort te vertrekken. Ga aan mijnheer en mevrouw** zeggen, neef, dat mijn huis voor een half jaar te huur is.

Hij zei het hun. De Engelschman ging zitten. De voogden van mijn dochter en hun vrouwen haastten zich naar ons toe; toen hij ons bezig zag met hun te antwoorden ging mylord tegen den schoorsteen leunen en uit de verte toekijken. De Berner kwam ons zijn ingenomenheid erover betuigen dat hij den zomer dichter in onze buurt zou doorbrengen dan hij gedacht had. Daarna kwamen de vreemdelingen, die op staanden voet mijn huis huurden. Bleef slechts over de moeilijkheid van onze huisvesting in afwachting van uw antwoord. Men bood ons een onderdak aan in een landhuis waar de Engelschen in het najaar uit zijn gegaan. Ik nam het met graagte aan, zoodat alles binnen het kwartier geregeld was en bekend werd; maar de verbazing, de vragen, de uitroepen duurden den heelen avond. Zij die het meeste belang stelden in ons vertrek spraken er het minst over. Mylord bepaalde zich ertoe, te informeeren naar den afstand waarop de woning die wij kregen gelegen was, en verzekerde ons dat de straatweg naar Lyon nog langen tijd niet begaanbaar zou zijn voor vrouwen; daarna vroeg hij zijn familielid of ze, inplaats van met Bern, Bazel, Straatsburg, Nancy, Metz en Parijs te beginnen, hun tocht door Frankrijk niet zouden kunnen aanvangen met Lyon, Marseille en Toulouse. - Zou het u, kreeg hij ten antwoord, dan gemakkelijker vallen uit Toulouse weg te komen dan nu om er niet heen te gaan?

- Ik weet het niet, zei mylord, zwakker en minder veelbeteekenend dan ik graag gewild had. - Als je zes weken in Parijs bent geweest, zei mijn familielid, ga dan het doet er niet toe waarheen.

Cécile verzocht me, haar aandeel te laten hebben in mijn spel, want, zei ze, ze had haar reis in haar hoofd zoodat zij in het spel niet veel waard zou zijn. Na het spel vroeg ik aan den heer d'Ey * of hij ons prenten en boeken wilde leenen; mijn neef bood me zijn pianoforte aan; ik accepteerde haar, zijn vrouw doet niet aan muziek. De Berner, die zijn koets en zijn paarden hier heeft, verzocht me, die te nemen om naar buiten te gaan, en goed te vinden dat zijn koetsier elken morgen door een melkmeisje, dat naar de stad komt, zou hooren of ik hem in den loop van den dag noodig had. - Neen, ìk, zei mylord, zal telkens wanneer het dragelijk weer is de orders van de dames komen vragen en ze u overbrengen. - Dat is billijk, zei zijn neef: arme vreemdelingen hebben niet dan hun ijver om aan te bieden. De heer uit Bern zei daarop dat hij niet lang het genoegen zou hebben ons van eenig nut te zijn, daar hij naar Bern ging om te trachten voor de Tweehonderd te worden gekozen, waarvoor hij een verlenging gekregen had van zijn semester. Men vroeg hem of hij, daar zijn vader dood was en hij geen oom heeft die raadslid is, met een meisje met een baretteke zou trouwen. De Tweehonderd is de opperste Raad van Bern; het baretteke is de hoed waarmee men naar de Tweehonderd gaat, en men noemt meisje met een baretteke haar, wier vader een zetel in de Tweehonderd kan vergeven aan den man met wien zij trouwt. - Neen zeker niet, zei hij; ik heb geen hart in ruil

te geven voor een baretteke, en ik zou niet willen ontvangen zonder geven. Men sprak over de verkiezingen. Men was verbaasd dat de heer de ** al negenentwintig jaar oud was. Hij is dertig. De baljuw sprak over den senaat en de senatoren van Bern. - Senaat, senatoren, oom! riep zijn neef uit. Toe maar! Ik heb me laten vertellen dat de burgemeesters van Amsterdam soms door hun volgelingen en henzelf consuls werden genoemd. En u, beste oom, zou u niet de proconsul van Azië zijn, u die in Athene resideert? - Neefje, neefje, zei de vrouw van den baljuw, die humoristisch is aangelegd, met die grapjes zou je twee of drie barettekes moeten trouwen om zeker te zijn van de verkiezing. Toen mevrouw de **, de vrouw van mijn neef, iedereen om ons heen zag staan, kwam ze er eindelijk ook bij, en zei tot haar man: en gij, mijnheer, zult eindelijk, nu immers de dames vertrekken, tot uw vertrek kunnen besluiten; ge zult niet meer elken dag brieven hebben te schrijven en voorwendsels te bedenken. Een week al, zei ze nog en deed of ze lachte, zit zijn bagage op zijn wagen gebonden. Iedereen zweeg. - Maar in allen ernst, mijnheer, vervolgde ze, wanneer vertrekt ge? - Morgen, mevrouw, of vanavond, zei hij verbleekend. En na zijn vriend de hand te hebben gedrukt, snelde hij naar de deur en verliet de zaal en het huis. Hij vertrok inderdaad dezen zelfden nacht, bij het licht van de maan en de sneeuw.

Den volgenden dag, die een Maandag was, en den dag daarop had ik zaken te doen en wilde niemand ontvangen; en verleden Woensdag om twaalf uur waren we, Cécile, Fanchon, Philax en ik, in de koets op den weg naar Renens. Men had wel order gegeven ons appartement open te

zetten en vuur aan te leggen in de eetkamer, en we waren van plan te middagmalen met melksoep en een paar eieren. Maar toen we bij het huis kwamen waren we verbaasd zoo veel beweging te zien, zoodat het er uitzag, alsof het bewoond was, alle vensters open, in alle kamers een groot vuur, dat met de zon wedijverde om de atmosfeer en de meubels te drogen en te verwarmen. Toen wij aan de deur kwamen hielpen mylord en zijn neef ons uit de koets stappen en droegen de doozen en pakjes in huis. De tafel was gedekt, de pianoforte gestemd, met een lievelingsstuk open op den standaard; een kussen voor den hond bij het vuur, bloemen in de vazen op den schoorsteen: alles zoo galant en attent mogelijk. We kregen een heerlijk diner; we dronken punch; ze lieten voorraden bij ons achter, een pastei, citroenen, rhum, en vroegen ons met aandrang goed te vinden, dat ze eens of twee keer per week bij ons kwamen middageten. - Wat betreft het komen theedrinken, mevrouw, zei mylord, daarvoor vraag ik geen permissie, dat zou u niemand weigeren. Om vijf uur bracht men hun paarden; zij lieten die over aan hun knechts, en daar het weder mooi was, hoewel zeer koud, gingen we met hen mee tot aan den grooten weg. Op het oogenblik dat ze van ons heen zouden gaan kwam ineens een mooie Deensche hond op ons af, met zijn snuit bijna den met sneeuw bedekten grond rakend; het was een laatste inspanning, een sneeuwhoop brengt hem tot staan; hij schijnt onrustig om zich heen te zoeken, wankelt en valt neer aan de voeten van Cécile. Zij bukt zich. Mylord slaakt een uitroep en wil haar tegenhouden; maar Cécile, volhoudend, dat het geen dolle hond is maar een hond die zijn meester heeft verloren, een

arme hond halfdood van moeheid, honger en kou, laat zich er niet van afbrengen hem te aaien. De lakeien worden naar huis gestuurd om melk en brood te halen en al wat ze maar kunnen vinden. Dat wordt gebracht; de hond drinkt en eet en likt de handen van zijn weldoenster. Cécile had kunnen huilen van vreugde en medelij. Terwijl ze hem met zich mee terug neemt en er op let, haar passen te regelen naar die van het vermoeide beest, kijkt ze nauwelijks naar haar aanbidder die heengaat; de heele avond werd gebruikt om dezen nieuwen gast te verwarmen, te troosten, een naam voor hem te zoeken, vermoedens te opperen over de hem overkomen narigheden, en de humeurigheid en jaloerschheid van Philax te voorkomen. Toen ze naar bed ging, maakte mijn dochter een bed voor hem op van alle kleeren die ze uitdeed en die stakkerdis de gelukkigste hond ter wereld geworden. Geef aan iemand die liefheeft, inplaats van te redeneeren, inplaats van te moraliseeren, iets omlief te hebben; als liefhebben zijn gevaar is, zal het zijn bescherming zijn; als liefhebben zijn ongeluk is, zal het zijn troost zijn: voor wie weet lief te hebben is het de eenige bezigheid, de eenige verstrooiing, het eenige genoegen in het leven.

Zoo is dan de Woensdag voorbij; we zijn nu in ons toevluchtsoord geïnstalleerd, en het ziet er niet naar uit dat Cécile er zich zal kunnen vervelen; ze heeft het nog niet hoeven te zoeken bij de helft van haar reserves: de boeken, het naaiwerk, de prenten zijn in een la gebleven.

De Donderdag komt; de bloemen, de hond, de piano zijn voldoende voor den ochtend. Na den eten bezoekt ze den boer die een deel van het huis bewoont; ze liefkoost zijn kinderen, babbelt met zijn vrouw; ze ziet uit de keuken

melk wegbrengen en hoort dat die naar een zieke wordt gebracht, naar een neger die aan de tering sterft, en die door Engelschen, wier huisknecht hij was, hier in huis is achtergelaten. Die hebben hem ten zeerste in de hoede van den boer en de boerin aanbevolen, en hebben een bankier te Lausanne opgedragen hun, zoolang hij in leven is, wekelijks een toelage uit te keeren, ruim voldoende om hen in staat te stellen hem goed te verzorgen. Cécile kwam mij met dit bericht opzoeken, en drong er ten zeerste bij me op aan, met haar naar den neger te gaan, Engelsch met hem te spreken en bij hem te informeeren of we hem niets konden geven dat hij prettig vond. - Ze hebben me verteld, mama, dat hij geen Fransch kende; wie weet, zei ze, of die menschen, ondanks al hun goeden wil, raden wat hij noodig heeft? We gingen. Cécile sprak tot hem de eerste woorden Engelsch die ze ooit gezegd had: de menschelijkheid maakte gebruik van wat ze door de liefde verworven had. Hij scheen ze met eenig genoegen te hooren. Hij leed niet, maar er was ternauwernood een beetje leven in hem over. Zacht, geduldig, rustig, maakte hij den indruk niets te wenschen of te betreuren; toch was hij jong. Cécile en Fanchon verlieten hem bijna niet. Nu eens gaven we hem een beetje wijn, dan weer een beetje soep. Ik was bij hem met mijn dochter, Zondagochtend, toen hij den laatsten adem uitblies. We bleven langen tijd roerloos.

- Zoo sterft men dus, mama, zei Cécile, en houdt, wat voelt en spreekt en beweegt, op te voelen, te hooren en te kunnen bewegen? Wat een vreemd lot! in Guinea te worden geboren, te worden verkocht door je ouders, suiker te planten op Jamaica, bij Engelschen te dienen in

Londen en te sterven bij Lausanne! Wij hebben zijn laatste dagen wat verzacht. Ik ben noch rijk, noch begaafd, mama, ik zal nooit veel presteeren; maar ik hoop een beetje goed te kunnen doen overal waar het lot mij heen zal leiden, juist genoeg dat ik en de anderen kunnen denken dat het eerder iets goeds dan iets slechts was dat ik daar gekomen ben! Die arme neger! maar waarom zouden we zeggen: die arme neger? Of men in zijn land of ergens anders doodgaat, of men langen of korten tijd geleefd heeft, of men wat meer of wat minder verdriet of plezier heeft gehad, er komt een oogenblik waarop dat geen enkel verschil maakt: de koning van Frankrijk zal eens zijn als deze neger. - En ik ook, viel ik haar in de rede en jij... en mylord. - Ja, zei ze, dat is waar; maar laten we nu hier weggaan. Ik zie Fanchon terugkomen van de kerk, ik zal het haar vertellen. Ze liep Fanchon tegemoet, en kuste haar en huilde, en kwam terug en aaide de honden al huilende. Vandaag wordt de neger begraven. Wij hebben bij dit voorval den dood en alleen hem gezien, zonder iets erbij: niets verschrikkelijks, niets plechtigs, niets pathetisch. Geen familieleden, geen rouw, geen geveinsde of oprechte rouwbetuigingen; mijn dochter heeft dan ook geen enkelen naargeestigen indruk opgedaan. Zij is alle dagen twee of drie maal naar het lijk teruggekeerd; zij heeft er voor gezorgd dat men het bedekt en in zijn bed liet zonder er aan te komen, en dat men doorging de kamer te stoken. Ze heeft er gelezen en gewerkt, en ik heb even verstandig moeten zijn als zij. O, wat ben ik tevreden, te zien dat zij die overgevoeligheid mist die maakt dat men den dooden, den stervenden en den ongelukkigen uit den weg gaat!

Voor het overige zie ik ook niet in haar het initiatief dat ze opzoekt, en ik moet bekennen dat ik ook daar heel blij mee ben. Daar zou ik alleen van houden bij een boetvaardige Magdalena; zelfs de zondigende Magdalena's zouden alleen in alle stilte goed moeten doen; anders lijkt het of ze van de wereld en God geen vergiffenis maar toegeefelijkheid erlangen... Ik zwijg! ik zwijg! en ik heb al te veel gezegd. Wat kan het den armen schelen wier nooden men verlicht, welken indruk men maakt terwijl men die verlicht? Als een der vrouwen over wie ik spreek dit zou lezen, zou ik zeggen: Schenk geen enkele aandacht aan mijn onvoorzichtige woorden, of geef ze al uw aandacht; ga door goed te doen, zie niet af van de heilbeden der ongelukkigen en roep hun vervloekingen niet over mij af, noch het vonnis van hem die u gezegd heeft dat het weldoen een menigte zonden goedmaakt. Ik heb u vermaand uw aalmoes in het geheim te geven: aan God is de geheime aalmoes het aangenaamste en ze is het meest bevredigend voor ons hart, want haar beweegreden is eenvoudiger, zuiverder, gevoeliger, minder vermengd met die eigenliefde die het leven in onrust brengt; maar de daad is hier belangrijker dan de beweegreden, en wellicht zal de goede daad de beweegreden beter maken, want het gezicht van den lijdenden en bedrukten arme, het gezicht van den bijgestanen en dankbaren arme zal uw hart kunnen verteederen en veranderen.

Brief II

Mijnheer,

U leek gisteren zoo bedroefd, dat ik niet kan nalaten u te vragen welke reden tot verdriet u heeft. U zult misschien niet geneigd zijn het te zeggen, maar u zult me niet kwalijk kunnen nemen het gevraagd te hebben; sinds gisteren heb ik slechts uw beeld voor den geest. Mylord komt ons bijna elken dag bezoeken. Weliswaar blijft hij gewoonlijk slechts een oogenblik. Komt het u voor dat men er in Lausanne op begint te letten en dat men mij kan gispen omdat ik hem ontvang? Gij kent hem voorzoover het mogelijk is een jongmensch te kennen; gij kent zijn ouders en hun zienswijze. Ongetwijfeld hebt gij in het hart van Cécile gelezen; zeg mij welke gedragslijn ik moet volgen. Ik ben, mijnheer, uw zeer onderdanige en gehoorzame dienaresse.

Brief III

Mevrouw,

Het is waar dat ik erg bedroefd ben. Ik ben er zoo ver van verwijderd u uw vraag kwalijk te nemen, dat ik al besloten had u mijn geschiedenis te verhalen; maar ik zal haar schrijven: het zal een soort van bezigheid en verstrooiing zijn, en de eenige waartoe ik in staat ben. Alles wat ik u omtrent mylord kan zeggen, mevrouw, is dat ik geen enkele slechte eigenschap van hem ken. Ik weet niet of hij zooveel van mejuffrouw Cécile houdt als ze verdient; maar ik ben er vrijwel zeker van, dat hij naar geen enkele andere vrouw met belangstelling kijkt, en dat hij geen enkel ander soort van liaison heeft. Twee maanden geleden schreef ik aan zijn vader dat hij zich scheen te hechten aan een meisje

zonder fortuin, maar waarvan het karakter en het gezicht niets te wenschen over lieten, en ik vroeg hem of hij wilde dat ik zijn zoon, onder een of ander voorwendsel, uit Lausanne deed heengaan; want te trachten hem van u, mevrouw, en van uw dochter, te verwijderen, zou gelijk hebben gestaan met tot hem te zeggen: er bestaat iets beters dan schoonheid, goedheid, gratie en geest. Ik had meer reden dan iemand anders om deze hatelijke en dwaze taak niet op mij te nemen. De vader en de moeder hebben mij beiden geschreven dat ze, als hun zoon maar liefhad en werd liefgehad, als hij uit liefde trouwde en niet, nadat de liefde voorbij zou zijn, om redenen van eer, heel tevreden zouden zijn, en dat, te oordeelen naar de wijze waarop ik sprak over haar op wie hij gesteld was en over haar moeder, iets dergelijks niet was te vreezen. Ongetwijfeld hadden ze stellig gelijk; niettemin heb ik het jongemensch voor oogen gehouden hoeveel schaamte en wanhoop iemand zou voelen die zich genoodzaakt zou zien koelbloedig een verbintenis na te komen die hij op een oogenblik van volkomen vervoering op zich had genomen; want een dergelijke verbintenis niet na te komen, dat heb ik niet als mogelijk willen veronderstellen.

Ik geloof niet, mevrouw, dat men iets vreemds vindt in zijn bezoeken; voor uw vertrek had hij ze ten overstaan van iedereen aangekondigd. Hij toont zich vlijtig bij zijn lessen, en men ziet hem bijna alle avonden in gezelschap van dames. Ik heb uit Lyon bericht van uw neef gekregen; er is hem niets onaangenaams overkomen, hoewel hij dag en nacht gereisd heeft en de wegen met sneeuw zijn bedekt

zoozeer als nog nooit in dit seizoen het geval is geweest. Hij is niet gelukkig.

Misschien vanavond al begin ik te schrijven. Ik heb de eer te zijn, mevrouw, etc. etc, William *

Brief IV

Mijn historie is even romantisch als droevig, mevrouw, en u zult onaangenaam verrast zijn als u ziet hoe omstandigheden, die nauwelijks waarschijnlijk zijn, slechts een gewonen man voortbrengen.

Een broer dien ik gehad heb en ik werden bijna tegelijkertijd geboren, en onze geboorte veroorzaakte mijn moeders dood. De uitermate groote smart van mijn vader en de onrust, die eenige oogenblikken in ons heele huis heerschte, waren oorzaak dat de twee pasgeboren kinderen met elkaar werden verward. Men is er nooit achter kunnen komen wie van ons beiden de oudste was. Een van onze familieleden heeft altijd gemeend, dat het mijn broer was, maar zonder er zeker van te zijn, en daar haar getuigenis door niemand ondersteund noch tegengesproken werd, heeft het een soort van vermoeden teweeggebracht en niets meer; want de meening die had postgevat hield geen stand, telkens wanneer men wilde nagaan waarop zij gegrond was. Op mij maakte ze eenigen indruk, maar nooit den minsten op mijn broer. Hij nam zich voor nooit iets tenzij samen met mij te hebben, en niet te trouwen als ik trouwen zou. Ik deed aan mijzelf en aan hem dezelfde belofte; zoodat, daar wij samen slechts één familie hadden en slechts dezelfde erfgenamen konden hebben, de wet zich

nooit zou hoeven uitspreken over onze rechten of aanspraken.

Zoo het lot alle mogelijke gelijkheid tusschen ons had beschikt, had het daarin slechts de natuur gevolgd; deze band werd nog vermeerderd en versterkt door de opvoeding. We leken op elkaar van gezicht en van stemming, onze smaak was dezelfde, onze bezigheden waren ons gemeenzaam evenals onze spelen; de een deed niets zonder den ander, en de vriendschap tusschen ons kwam eer uit onze natuur dan uit onze keus voort, zoodat we haar nauwelijks bemerkten; veeleer spraken de anderen erover, en wij erkenden haar eerst recht toen er sprake van was dat we uit elkaar moesten. Mijn broer werd bestemd voor het bekleeden van een plaats in het parlement, en ik om in het leger te dienen; hem wilde men naar Oxford zenden, en mij aan huis doen bij een ingenieur; maar toen het oogenblik der scheiding was gekomen bewerkten ons verdriet en onze smeekbeden dat ik hem naar de universiteit zou volgen, en ik had er deel aan zijn heele studie gelijk hij aan de mijne. Ik leerde met hem het recht en de geschiedenis, en hij leerde met mij wiskunde en krijgsbouwkunst; beiden hielden we van letterkunde en beeldende kunsten. In dien tijd waardeerden we geestdriftig het gevoel dat ons verbond; en al maakte die geestdrift onze vriendschap sterker noch hartelijker, toch maakte zij haar rijker aan daden, gevoelens en gedachten; zoodat wij, nu wij er meer door vervuld waren, er meer van genoten. Castor en Pollux, Orestes en Pylades, Achilles en Patroclus, Nisus en Euryalus, David en Jonathan waren onze helden. Wij overtuigden elkander dat men noch laf noch slecht kon

zijn als men een vriend had, want de slechte daad van den eenen vriend zou op den anderen terugvallen; hij zou moeten blozen, lijden; en bovendien, welke reden zou ons tot iets verkeerds kunnen meeslepen? Zeker als we waren van elkander, zou geen rijkdom, geen eerzucht, geen liaison ons genoeg kunnen verlokken om ons schuldig te doen worden. In de geschiedenis, in de fabelleer, overal zochten wij de vriendschap, en zij leek ons de deugd en het geluk.

Drie jaren waren voorbijgegaan; in Amerika was de oorlog begonnen; het regiment welks uniform ik sinds lang droeg werd er heen gezonden. Mijn broer kwam mij het bericht brengen, en ik was verbaasd hem, terwijl hij over het vertrek en de reis sprak, *ons* te hooren zeggen in plaats van *je*; ik keek hem aan. - Had je gedacht, dat ik je alleen zou laten vertrekken? zei hij. En ziende dat ik iets wou zeggen, riep hij uit: Spreek me niet tegen, dat zou het eerste verdriet zijn dat je me deed, bespaar het me. We gingen een paar dagen bij mijn vader doorbrengen, die, met instemming van al onze familieleden, er bij mijn broer op aandrong zijn vreemd plan op te geven. Hij was onvermurwbaar, en wij vertrokken. De eerste campagne was voor ons alleen maar aangenaam en eervol. Toen een tweede luitenant van de compagnie waarin ik diende was gesneuveld, vroeg en verkreeg mijn broer diens plaats. Gelijk gekleed, even groot, met bijna dezelfde haren en gelaatstrekken, verwarde men ons onophoudelijk, hoewel wij altijd naast elkaar werden gezien. Gedurende den winter zagen wij kans onze studie voort te zetten, plannen te ontwerpen, kaarten te teekenen, harp, luit en viool te

spelen, terwijl onze kameraden hun tijd met spel en vrouwvolk verknoeiden. Ik veroordeel hen niet: wie kan lediggaan en met niemand verkeeren?

Bij het begin van de tweede campagne... Maar waarom zou ik u tot in onderdeelen beschrijven wat voor mij het afschuwelijkste ongeluk teweegbracht? Hij werd aan mijn zijde gewond. Arme William, zei hij terwijl wij hem wegdroegen, wat zal er van u worden? Drie dagen leefde ik tusschen vrees en hoop; drie dagen was ik getuige van de hevigste, en geduldigst gedragen pijn. Toen ik tenslotte den avond van den derden dag zijn toestand elk oogenblik erger zag worden, riep ik uit: Doe een wonder, o God, geef hem mij terug! - Verwaardig u, zelf hem te troosten, sprak mijn broer met bijna onhoorbare stem. Hij drukt mij zwakjes de hand en sterft.

Ik herinner me niet duidelijk wat er gebeurde in den tijd die op zijn dood volgde. Ik bevond mij weer in Engeland; ik werd meegenomen naar Bristol en Bath. Ik was een dwalende schim, men wierp blikken van verbazing en meelij op dit jammerlijke nuttelooze halve bestaan dat mij restte. Eens zat ik op een der banken aan den wandelweg, nu eens een meegebracht boek openend, en het dan weer naast mij latende liggen. Een vrouw die ik mij herinnerde al eerder gezien te hebben, kwam op het andere uiteinde van de bank zitten; langen tijd zeiden wij niets, ik merkte haar bijna niet op; tenslotte keken mijn oogen haar kant uit en ik antwoordde op enkele vragen, die ze me met zachte en bescheiden stem stelde. Ik meende dat ik haar, eenige oogenblikken later, alleen uit dankbaarheid en beleefdheid thuisbracht; maar den anderen dag en

de daarop volgende dagen trachtte ik haar terug te zien, en haar prettige gesprekken, haar aangename attenties maakten dat ik haar al spoedig de voorkeur gaf boven mijn droefgeestige mijmeringen, die toch mijn eenig genoegen waren. Caliste (dat is de naam dien ze gehouden had, naar de rol die ze met het grootste succes had gespeeld den eersten en eenigen keer dat ze op het tooneel had gestaan), Caliste was van behoorlijke afkomst en hoorde bij welgestelde lieden; maar een ontaarde en tot armoede vervallen moeder, die profijt wou trekken van haar gezicht, haar talent en de mooiste stem die een ontvankelijk oor ooit gehoord heeft, had haar al vroeg bestemd tot het vak van tooneelspeelster, en zij moest debuteeren in de rol van Caliste in *The fair penitent*. Bij het uitgaan van den schouwburg kwam een aanzienlijk man haar van haar moeder vragen, kocht haar om zoo te zeggen, en vertrok reeds den volgenden morgen met haar naar het vasteland. Ondanks haar godsdienst werd ze te Parijs in een voornaam klooster gebracht onder den naam Caliste, als een meisje van goede familie maar wier naam men om gewichtige redenen geheim hield.

De nonnen en haar vriendinnetjes waren dol op haar, en de toon waarop zij met haar moeder gewoon was geweest om te gaan, onthulde zoo weinig wie zij was, dat ze meenden dat zij de dochter was van wijlen den hertog van Cumberland en derhalve een nicht des konings; en wanneer men met haar daarover sprak, versterkte de blos, dien het besef van haar waren staat bij haar deed opkomen, dit vermoeden, inplaats van het te vernietigen. Al spoedig ontplooide zij een verbazende handigheid in alle vrouwelijke

handwerken. Zij begon te teekenen en te schilderen; ze danste al zoo goed dat haar moeder had gedacht een danseres van haar te maken; zij bekwaamde zich nog meer in deze liefelijke kunst; ook nam ze lessen in zang en clavecimbel. Ik heb altijd gevonden dat ze speelde en zong zoo als men spreekt, of zou moeten spreken, en zoo als zij zelf sprak; ik bedoel dat zij alles wat men haar vroeg of voorlegde, speelde en zong, nu eens gelijk haar natuurlijke begaafdheid het haar ingaf, dan weer uit het geheugen, waarbij zij zich ontelbare malen liet onderbreken en weer opnieuw begon, zelden op haar eigen indrukken afging en er bovenal genoegen in schepte het talent van anderen te laten schitteren. Er was geen innemender musicienne denkbaar, noch een talent dat zoozeer de persoonlijkheid tot sieraad strekt. Maar dezen graad van perfectie en vlotheid verkreeg zij niet te Parijs, maar in Italië, waar haar minnaar twee jaren met haar doorbracht, zich uitsluitend met haar, haar opvoeding en haar genoegen bezighoudend. Na vier jaar reizen bracht hij haar naar Engeland terug; en met haar verbonden blijvend, soms bij zich thuis op het land, soms ook te Londen bij generaal D *, zijn oom, waren hem nog vier jaar leven en geluk beschoren; maar geluk en liefde vermurwen den dood niet: een borstaandoening maakte een eind aan zijn leven. Ik laat haar niets na, zei hij eenige oogenblikken voor zijn sterven tot zijn oom, want ik heb niets meer; maar gij leeft, gij zijt rijk, en wat zij van u zal krijgen zal eervoller zijn dan wat zij van mij zou krijgen; in dit opzicht betreur ik niets, en ik sterf rustig.

Na enkele maanden gaf de oom haar, met een toelage

van vierhonderd daalders, het huis te Bath, waar ik haar leerde kennen. Hij kwam er elk jaar een paar weken doorbrengen, en wanneer hij jicht had liet hij haar bij zich komen. Zij lijkt op u, mevrouw, of zij leek op u, ik weet niet wat van beide ik moet zeggen. In haar gedachten, oordeel, gedrag, had zij, evenals u, iets, ik weet niet wat, waardoor zij kleine overwegingen terzijde liet om regelrecht af te gaan op het belangrijke, op dat wat aan menschen en dingen hun karakter geeft. Haar zieleleven en haar spreken, haar toon en haar gedachte stemden altijd overeen; wat alleen maar intelligent was kon haar niets schelen, haar beslissingen werden nooit uitsluitend door overleg ingegeven, en ze zeide dat ze niet goed wist wat redelijkheid was; maar zij werd intelligent om iemand van dienst te zijn, overleggend om anderen verdriet te besparen en ze werd de redelijkheid zelf wanneer het noodig was slechte indrukken uit te wisschen, en de rust te doen wederkeeren in een gefolterd hart of in een ontspoorden geest. U bent dikwijls vroolijk en soms onstuimig; zij was nooit het een noch het ander. Afhankelijk, hoewel vurig bemind, door sommigen geminacht, terwijl anderen dienstvaardig aan haar voeten lagen, had ze iets van een droefgeestige teruggetrokkenheid over zich gekregen, die zoowel met trots als met vrees verwant was; en als ze een minder liefhebbende natuur had gehad, had ze den indruk kunnen maken van wild en schuw. Op een keer dat ik haar zich terug zag trekken van menschen die haar levendig hadden trachten aan te spreken en haar met bewondering aankeken, vroeg ik haar de reden. - Laten we naar ze toegaan, zei ze; ze vroegen me wie ik ben, u zult zien hoe ze

me zullen aankijken! Wij namen de proef: ze had het maar al te goed geraden, er was een traan in den glimlach en den blik waarmede ze het mij deed opmerken. - Wat kan het u schelen? zei ik. - Eens zal het me misschien kunnen schelen, zei ze blozend. Ik begreep haar eerst veel later. Ik herinner me dat ze een anderen keer, op bezoek genoodigd bij een dame, wie ik mijn opwachting moest maken, bedankte. - Maar waarom? zei ik. Die vrouw, en iedereen die u bij haar zult ontmoeten, heeft geest en bewondert u. - Ach! zei ze, niet de blijken van minachting die men merken laat vrees ik het meest, daarvoor is er in mijn hart en in hen die mij minachten teveel dat mij op hun peil plaatst; neen, maar de welwillendheid, de oplettendheid om niet over een tooneelspeelster, over een vrouw die wordt onderhouden, over mylord en zijn oom te spreken. Wanneer ik goedheid en verdienste zie van menschen, die zich voor mij de dingen aantrekken en genoodzaakt zijn zich dwang op te leggen of vroolijk te doen, dan lijd ik zelf. Toen mylord nog leefde maakte de dankbaarheid mij geschikter voor gezelschap; ik trachtte de harten te winnen om te voorkomen dat men het zijne bedroefde. Als zijn personeel mij niet had gerespecteerd, als zijn familie of vrienden mij hadden uitgestooten of als ik hen vermeden had, dan had hij met iedereen gebroken. De lieden die geregeld bij hem kwamen waren zoozeer aan mij gewoon, dat ze vaak, zonder er bij na te denken, in mijn tegenwoordigheid de meest kwetsende dingen zeiden. Ontelbare malen heb ik mylord glimlachend een teeken gegeven om hen maar te laten praten; soms was ik heel tevreden dat men vergat wat ik was, een anderen keer gevleid dat men

mij als een uitzondering onder mijn soortgenooten beschouwde en inderdaad, wat men over haar brutaliteit, levenswijze en geldzucht vertelde sloeg zeker niet op mij. - Waarom is hij niet met u getrouwd? vroeg ik haar. - Slechts eenmaal heeft hij er met mij over gesproken, antwoordde zij; toen zei hij: Een huwelijk tusschen ons zou slechts een zinlooze ceremonie zijn, die niets zou toevoegen aan mijn eerbied voor u, noch aan de onwankelbare toewijding die ik voor u koester; toch zou ik, als ik u een troon had aan te bieden of alleen maar een eenigszins behoorlijk vermogen, niet aarzelen; maar ik ben bijkans geruïneerd, gij zijt veel jonger dan ik; wat zoudt ge er aan hebben, u achtergelaten te zien als een officieele weduwe zonder fortuin? Of ik ken de menschen slecht, of iemand die er niets bij te winnen had, om mijn gezellin te zijn, dan het genoegen den man, die haar aanbad, tot den gelukkigsten sterveling te maken, zal hierom meer gerespecteerd worden dan iemand aan wie men een naam en een titel zou nalaten[1)].

Gij verbaast u misschien, mevrouw, over de nauwkeurigheid van mijn geheugen, of misschien verdenkt ge me ervan iets aan de dingen toe te voegen en ze mooier te maken. Ach! wanneer ik klaar ben met u een beeld te geven van haar wier woorden ik weergeef, zult u dat niet denken, en ook niet verbaasd zijn dat ik me zoo goed de eerste gesprekken herinner die we samen gehad hebben. Vooral den laatsten tijd komen ze me verwonderlijk precies weer voor den geest; ik zie de plek voor me waar zij sprak, en meen haar nog te hooren. Om u haar beter te schilderen

1) Hij kende de menschen slecht en redeneerde slecht.

kom ik terug op de vergelijking die ik aanhoudend gemaakt heb van het eerste oogenblik af dat ik zoo gelukkig was u te zien. Zwijgzamer dan u met onverschilligen, evenzeer geneigd tot liefhebben als gij zijt, en zonder een Cécile te hebben, was ze nog streelender, opmerkzamer, innemender met de menschen van wie ze hield; haar geest was niet zoo vrijmoedig als de uwe, maar hij was behendiger; haar gelaatsuitdrukking was minder levendig, maar zachter. Ze had, in een land waar de beeldende kunst een schilderachtige natuur, die de zintuigen treft en tot het hart spreekt, vervangt, dezelfde ontvankelijkheid voor de eerste als gij voor de tweede. Uw huis is eenvoudig en edel, men is er bij een vrouw in weinig rijke omstandigheden; het hare was met smaak en met zuinigheid ingericht; zij spaarde al wat zij kon van haar inkomen voor arme meisjes die ze deed opvoeden; maar ze werkte als een goede fee, en haar vrienden vonden elken dag iets nieuws bij haar te bewonderen of te genieten. Nu eens was het een comfortabel meubelstuk dat ze zelf had vervaardigd; dan weer een vaas waarvan ze de teekening had ontworpen en waaraan de maker rijk werd. Ze copieerde portretten voor haar vrienden, voor zichzelf schilderijen der beste meesters. Welk een talent, welk een charme had dat liefelijke meisje!

Door haar verzorgd en beziggehouden, begon ik weer gezond te worden; het leven leek mij niet meer een zoo drukkende last, zoo zinloos om te dragen; eindelijk schreide ik over mijn broer, eindelijk kon ik over hem spreken. Ik weende en deed haar weenen. - Ik zie, zei ze op zekeren dag, waarom u teergevoelig en zachtmoedig bent en toch een man. Het meerendeel der mannen die slechts den ge-

wonen omgang, en met hun eigen geslacht, hebben gehad, zijn weinig fijngevoelig en zachtzinnig, en zij die veel met vrouwen hebben geleefd, aanvankelijk innemender dan de anderen, maar bij mannelijke werkzaamheden minder handig en kloek, worden honkvast en mettertijd kleingeestig, veeleischend, egoïstisch en wispelturig als wij. Uw tochten, spelen en lichaamsoefeningen met uw broer hebben u sterk en handig gemaakt, en met hem is uw hart, van nature gevoelig, kiesch en teeder geworden. Wat was hij gelukkig, riep ze uit, een keer dat ik, met mijn hart vol van mijn broer, langen tijd over hem gesproken had; gelukkig de vrouw die dezen geliefden broer zal vervangen! - Maar wie zal van mij houden zooals hij van mij hield? zei ik. - Niet dat zou moeilijk te vinden zijn, antwoordde ze blozend. Maar u zult niet van een vrouw zoo zeer houden als u hèm liefhadt; toch, als u alleen maar die genegenheid hadt waartoe u nog in staat bent, als iemand dacht dat te zijn wat u nog het meest liefhebt nu ge uw broer niet meer hebt... Ik kijk haar aan, de tranen liepen uit haar oogen. Ik val voor haar voeten neer, ik kus haar handen. - Hadt u heelemaal niet gezien, zeide ze, dat ik van u hield? - Neen, zei ik, en gij zijt de eerste vrouw van wie ik die zoete woorden hoor. - Ik ben nu schadeloos gesteld, zei ze, terwijl ze me dwong te gaan zitten, voor het feit dat ik me zoolang heb ingehouden en voor het verdriet dat ge mijn gevoel niet hebt geraden; ik hield van u van het eerste oogenblik af dat ik u gezien heb; vóór u had ik dankbaarheid gekend en geen liefde; die ken ik nu het te laat is. In wat voor toestand bevind ik mij! hoe minder ik verdien gerespecteerd te worden, des te meer heb ik het

noodig. Ik zou een beleediging zien in dat, wat liefdesbetuigingen zouden zijn; bij het minste vergrijp tegen het strengste fatsoen zou ik er, verschrikt en vernederd, met afschuw aan worden herinnerd wat ik geweest ben, wat mij in mijn oogen en ongetwijfeld ook in die van de uwen, uwer onwaardig maakt, en wat ik nooit meer wil en moet worden! De waarde van een vlekkelooze levenswijze en reputatie heb ik eerst leeren kennen sinds ik u ken. Hoe vaak heb ik niet gehuild als ik een meisje zag, al was het het armste meisje, maar kuisch, of slechts onschuldig! Ware ik in haar plaats geweest, dan zou ik mij zijn gaan geven aan u, ik zou u mijn leven gewijd hebben, ik zou u gediend hebben in elke hoedanigheid en op elke voorwaarde als gij zoudt hebben gewild; slechts gij zoudt mij gekend hebben, gij hadt kunnen trouwen, ik zou uw vrouw en kinderen hebben gediend, en ik zou er trotsch op geweest zijn, zoo volledig uw slavin te zijn, en voor u alles te doen en alles te lijden. Maar ik, wat kan ik doen? wat kan ik aanbieden? Gekend en verachtelijk gemaakt, kan ik noch uw gelijke, noch uw dienares worden. Ge ziet dat ik overal aan gedacht heb; zoo lang al denk ik er alleen maar aan u lief te hebben, aan het ongeluk en de blijdschap u lief te hebben. Tallooze malen heb ik mij willen onttrekken aan alle rampen die ik voorzie; maar wie ontkomt aan zijn noodlot? Door u te zeggen hoezeer ik van u houd, heb ik mij altans een oogenblik van geluk berokkend. - Laten wij geen rampen voorzien, zei ik, wat mij betreft ik voorzie niets; ik zie u, ge houdt van me. Het heden is te verrukkelijk dan dat ik zou kunnen tobben over de toekomst. En terwijl ik sprak nam ik haar in mijn armen. Zij rukte er

zich uit los. - Ik zal dus niet meer over de toekomst spreken, zeide ze: ik zou het niet over me kunnen verkrijgen te kwellen wat ik liefheb. Ga nu, laat mij op mijn verhaal komen; en gij, denk na over u en over mij; misschien bent u verstandiger dan ik en zult ge geen verbintenis willen aangaan die zoo weinig geluk voorspelt. Te denken dat gij me nog altijd zult kunnen verlaten en niet ongelukkig zijn, ware zelfmisleiding; maar vandaag kunt ge me verlaten zonder wreed te zijn. Ik zal ontroostbaar zijn, maar u zult u niets te verwijten hebben. Uw gezondheid is weer goed, u kunt uit deze plaats weg. Als u morgen terugkomt zal dat voor mij beteekenen dat ge mijn hart hebt aanvaard, en dan zult ge mij niet meer geheel ongelukkig kunnen maken zonder berouw te voelen. Denk daaraan, zeide ze, mijn hand drukkend, nogmaals, ge kunt wegreizen, ge zijt weer genezen. - Ja, zei ik, maar dat heb ik u te danken. En ik ging heen.

Ik overlegde, twijfelde noch streed, maar den volgenden dag ging ik toch, alsof er iets was dat mij tegenhield, eerst zeer laat uit. Zeer laat in den avond bevond ik mij weer voor de deur van Caliste, zonder dat ik kan zeggen dat ik het besluit had genomen daar weer heen te gaan. Mijn hemel! Welk een vreugde zag ik in haar oogen stralen! - Ge komt terug, ge komt terug! riep ze. - Wie zou, zeide ik, voor zooveel gelukzaligheid de wijk kunnen nemen! Na een langen nacht begint de zon van het geluk nog maar net te herrijzen; zou ik daarvoor de wijk kunnen nemen en weer onderduiken in dien droeven nacht! Zij keek me aan, en tegenover mij gezeten, de oogen ten hemel, de handen gevouwen, met een hemelsche uitdruk-

king tegelijk schreiend en glimlachend, herhaalde ze: Hij is teruggekomen! Ach! hij is teruggekomen! de afloop, zeide ze, zal niet gelukkig zijn. Dat durf ik althans niet hopen, maar hij is misschien nog verre. Misschien zal ik sterven voordat ik rampzalig word. Beloof mij niets, maar aanvaard den eed dat ik altijd van u zal houden. Ik ben er zeker van dat ik u altijd zal liefhebben; zelfs al zoudt gij niet meer van mij houden, ik zou niet ophouden u lief te hebben. Moge het oogenblik dat ge u over mijn hart te beklagen zult hebben, het laatste van mijn leven zijn! Kom met mij mee, kom op dezelfde bank zitten waar ik voor het eerst tot u sprak. Tientallen keeren was ik al op u toegekomen; ik had u niet durven aanspreken. Dien dag was ik vrijmoediger. Gezegend die dag! gezegend mijn vrijmoedigheid! gezegend de bank en de plaats waar hij stond! Ik zal er een rozenstruik planten, kamperfoelie en jasmijn. Zij plantte ze er inderdaad. Ze groeien, ze tieren, dat is alles wat mij uit die zoo zalige verbintenis rest aan geluk.

Kon ik, mevrouw, u maar een beeld geven van al haar zachtheid en van de onuitsprekelijke betoovering van dat beminnenswaardige meisje! Kon ik u er maar een beeld van geven met welk een teederheid, fijngevoeligheid en behendigheid zij, zoo langen tijd, de liefde te wapen riep tegen de liefde, waarbij ze de zinnen meester werd door het hart, zachtere genoegens in de plaats stelde voor heviger genoegens en mij haar eigen aanwezigheid deed vergeten doordat ze me zoozeer van bewondering vervulde voor haar bevalligheid, haar geest en haar begaafdheden. Somtijds beklaagde ik mij over haar terughoudendheid, die ik hardheid en onverschilligheid noemde; dan zeide ze

dat mijn vader mij misschien niet zou toestaan met haar te trouwen; en toen ik vertrekken wilde om de toestemming van mijn vader te vragen, zeide ze: Zoolang ge die niet gevraagd hebt hebben wij de blijdschap, te denken dat ze u verleend zou worden. Door liefde en hoop gewiegd, leefde ik zoo gelukkig als men maar zijn kan zonder rustig te zijn en als heel het hart vol is van een hartstocht dien men langen tijd beschouwd had als onwaardig, een mannehart in beslag te nemen. - O broeder! broeder! wat zoudt gij zeggen? riep ik soms; maar ik heb u niet meer, en wie was meer dan zij waard u te vervangen?

Mijn dagen speelden zich echter niet af in volkomen ledigheid. Daar het regiment waarin ik diende betrokken was geweest in de ongenade, veroorzaakt door Saratoga, zou ik, als men mij weer naar Amerika had willen sturen, in een ander legercorps moeten worden opgenomen; maar mijn vader, die het verlies van een zoon in dezen oorlog nog des te meer bejammerde omdat hij hem niet goedkeurde, zwoer dat zijn andere zoon er nooit in zou terugkeeren; en van die omstandigheid, dat Saratoga gecapituleerd had, gebruik makend, verklaarde hij, dat daar ik alleen door mijn slechte gezondheid van mijn regiment gescheiden was geraakt, ik beschouwd moest worden als nog steeds behoorend tot een leger dat niet meer tegen de Amerikanen in den strijd gebracht kon worden; zoodat ik mij, daar ik in zekeren zin den dienst had verlaten hoewel ik het uniform nog niet had uitgetrokken en mijn aanstelling niet teruggegeven, op een loopbaan in de volksvertegenwoordiging en hooge ambten voorbereidde; en ik besloot, dat ik, teneinde daar een eervolle rol te spelen, in

den zelfden tijd waarin ik de wetten en de geschiedenis van mijn land zou bestudeeren, ook zou leeren mij goed uit te drukken in mijn taal. Welsprekendheid was volgens mijn definititie het vermogen, mee te sleepen wanneer men niet kan overtuigen, en dit vermogen leek mij noodzakelijk bij zooveel menschen en bij zooveel gelegenheden, dat ik meende mij niet genoeg moeite te kunnen geven om het mij te veroveren. In navolging van den vermaarden lord Chatham begon ik Cicero te vertalen en bovenal Demosthenes, waarbij ik mijn vertaling honderd keer verbrandde en weer opnieuw begon. Caliste hielp bij het vinden van woorden en zinswendingen, hoewel ze Grieksch noch Latijn kende; maar ik zag hoe ze, als ik mijn auteur letterlijk voor haar vertaald had, vaak veel beter dan ik zijn gedachte vatte, en wanneer ik Pascal of Bossuet vertaalde had ik nog meer hulp aan haar.

Uit bezorgdheid om het werk dat ik mij had opgelegd niet te veronachtzamen, hadden wij een regeling getroffen voor mijn dagindeeling; en wanneer ik, alles bij haar vergetend, een dag had doorgebracht waarover ik niet tevreden kon zijn, liet ze me een boete betalen ten bate van haar arme beschermelingetjes. Ik placht vroeg op te staan; van mijn ochtend besteedde ik twee uur om met Caliste te wandelen. Te korte uren, heerlijke wandelingen waarop alles mooier werd en ziel kreeg voor twee harten in harmonie, voor twee harten tegelijkertijd rustig en betooverd; want de natuur is een derde, die de minnenden kunnen liefhebben, en die hun bewondering deelt zonder hen voor elkander te doen verkoelen! De rest van mijn tijd tot aan het middagmaal was aan de studie gewijd. Ik at bij mij

thuis maar dronk mijn koffie bij haar. Wanneer ik bij haar kwam was zij klaar met haar toilet; ik liet haar zien wat ik gedaan had, en wanneer ik er een beetje tevreden over was, dan schreef ik het, na het met haar gecorrigeerd te hebben, onder haar dictée over. Vervolgens las ik haar de nieuwe publicaties voor die eenigen naam hadden gemaakt, of wanneer onze nieuwsgierigheid door niets nieuws werd opgewekt las ik haar Rousseau, Voltaire, Fénelon of Buffon voor, al het beste en aantrekkelijkste dat in uw taal te vinden is. Daarna ging ik naar de stadszaal, uit angst, zei ze, dat men zou denken dat ze me, om mij beter te bewaren, had begraven. Na daar een uur of wat te zijn geweest moest ik terugkomen en verder bij haar blijven. Dan, al naar gelang van het seizoen, wandelden we of we babbelden terwijl we tot het avondeten luchtig voor elkaar musiceerden, met uitzondering van twee dagen per week, waarop we een echt concert hadden. Daarbij heb ik de ervarenste Engelsche en buitenlandsche musici al hun kunst hooren ontplooien en heel hun genie uitleven. De aandacht en gevoeligheid van Caliste wekten hun wedijver meer dan het goud der voorname lieden. Zij noodigde daar nooit iemand bij uit, maar somtijds verkregen mannen uit onze eerste families de toestemming om er te komen. Eens lieten vrouwen de zelfde toestemming vragen; zij werd haar geweigerd. Een anderen keer kwamen jongelui, hoorend dat er muziek gemaakt werd, op den inval binnen te treden. Caliste zei hun dat zij zich ongetwijfeld vergist hadden, dat ze blijven konden op voorwaarde dat ze de uiterste stilte in acht zouden nemen, maar dat zij hun verzocht niet terug te komen zonder haar voor-

af te verwittigen. U ziet, mevrouw, dat zij zich wist te doen respecteeren, en dat zelfs de man die haar liefhad niet anders was dan de meest onderworpene en de meest betooverde van haar bewonderaars. O vrouwen! vrouwen! wat zijt ge ongelukkig wanneer hij dien ge liefhebt aan uw liefde het recht ontleent, u te tyranniseeren, en wanneer hij, in plaats van u hoog genoeg te stellen om zich met uw voorkeur vereerd te achten, er zijn eer in stelt om zich te doen vreezen en u aan zijn voeten te zien kruipen!

Na zulk een concert gaven we een souper voor onze musici en onze amateurs. Het was mij toegestaan de kosten te dragen van deze soupers, en dat was de eenige toestemming van deze soort die ik had. Het waren de vroolijkste die men zich kan denken. Engelschen, Duitschers, Italianen, al onze virtuozen vermengden er op vreemde wijze hun taal, hun pretenties, hun vooroordeelen, hun gewoonten en hun kwinkslagen. Met iemand anders als Caliste zouden deze soupers kil zijn geweest of zijn ontaard in orgieën; met haar waren ze fatsoenlijk, vroolijk, charmant.

Daar Caliste had bevonden dat het uur, volgend op het souper, wanneer we alleen waren, het moeilijkst te doorstaan was, als tenminste het maanlicht ons niet tot een wandeling noodde of een of ander zeer opwekkend boek tot uitlezen, bedacht ze om bij die gelegenheid een cellistje te laten komen, die aan den drank was, vies maar zeer begaafd. Op een onmerkbaar teeken aan haar lakei kwam dat dwergje opduiken. Op hetzelfde oogenblik dat ik hem als uit de aarde zag verrijzen, begon ik met hem te verwenschen en maakte aanstalten om heen te gaan; maar een blik of een glimlach hield mij tegen, en vaak bleef ik, mijn

hoed op mijn hoofd en tegen de deur geleund, onbewegelijk luisteren naar de bekoorlijke dingen, in het leven geroepen door de stem en het clavecimbel van Caliste samen met het instrument van mijn kwaden geest. Andere keeren nam ik, al brommend, mijn harp of viool ter hand, en speelde totdat Caliste ons alle twee naar huis stuurde. Zoo verstreken weken, maanden, meer dan een jaar; en gij ziet dat alleen al de herinnering aan dien heerlijken tijd nog een vonk van blijdschap heeft doen opglimmen in een hart, gebroken van droefenis.

Ten leste ontving ik een brief van mijn vader; hij had hooren zeggen dat mijn weer volkomen herstelde gezondheid het verblijf te Bath niet langer noodig maakte; hij sprak er mij van, weer thuis te komen, en in het huwelijk te treden met een jongedame, wier fortuin, geboorte en opvoeding zoo waren dat men niet beter kon verlangen. Ik antwoordde, dat mijn gezondheid inderdaad was hersteld, en na gesproken te hebben over haar, tegenover wie ik dat verplicht was, en die ik zonder omwegen de maîtresse van wijlen lord L * noemde, zei ik dat ik heelemaal niet zou trouwen tenzij hij me toestond met haar te huwen; en terwijl ik hem smeekte niet toe te geven aan een vaag vooroordeel dat mijn verzoek kon doen afwijzen, bezwoer ik hem ook, overal, in Londen, in Bath, inlichtingen in te winnen over het karakter en de zeden van haar die ik hem tot dochter wilde geven. *Ja, de zeden*, herhaalde ik, en als u verneemt dat zij na den dood van haar minnaar ooit te kort is geschoten in fatsoen of na zijn dood ooit aanleiding heeft gegeven tot de minste vrijpostigheid, als u uit den mond van wie dan ook iets anders dan lof of zegenbeden

hoort, doe ik afstand van mijn liefste hoop, van het eenige goed dat mij als een geluk doet beschouwen, te leven en mijn verstand behouden of teruggekregen te hebben. Dit is het antwoord dat ik van mijn vader kreeg:

‘Gij zijt meerderjarig, mijn zoon, en gij kunt trouwen zonder mijn toestemming; wat mijn goedkeuring aangaat, die zult ge nooit krijgen voor het huwelijk waarover gij spreekt, en zoo ge het sluit zal ik u nimmer terugzien. Ik heb geen enkele onderscheiding begeerd, en ge weet dat ik den jongsten tak van onze familie een titel heb laten vragen en verkrijgen, zonder de minste poging te doen er een voor den mijnen te verzekeren; maar de eer is mij meer waard dan wie ook, en met mijn toestemming zal men nooit inbreuk maken op mijn eer of die van mijn familie. Ik huiver bij de gedachte aan een schoondochter, in wier bijzijn men niet over kuischheid zou durven spreken, wier kinderen ik niet tot kuischheid zou kunnen vermanen zonder de moeder te doen blozen. En zoudt ook gij niet blozen als ik hen zou aansporen de eer boven hun hartstochten te stellen, en zich niet te laten overwinnen en tot slaaf maken door hun hartstochten? Neen, mijn zoon, de plaats van een vrouw die ik aanbad zal ik niet aan deze schoondochter geven. Haar naam kunt ge haar geven, en misschien laat ge me sterven van verdriet zoo ge haar dien geeft, want ik huiver tot in mijn bloed bij de gedachte alleen, maar zoolang ik leef zal ze niet gaan zitten op de plaats van uw moeder. Gij weet dat de geboorte van mijn kinderen mij het leven van hun moeder heeft gekost; gij weet dat de vriendschap van mijn zoons voor elkander mij

het leven van een van beiden heeft gekost; aan u te beslissen, of ge wilt dat de eenige die mij overblijft mij door een krankzinnigen hartstocht wordt ontnomen, want ik zal geen zoon meer hebben als deze zoon zich aan een dergelijke vrouw kan geven.'

Toen Caliste mij later dan gewoonlijk bij zich zag komen, en met een bedroefd en ontredderd uiterlijk, raadde ze aanstonds dat het zijn brief was; nadat ze me had gedwongen hem haar te geven, las ze hem, en ik zag elk woord als een dolk haar hart doorboren. - Laten we nog niet heelemaal wanhopen, zeide ze, sta mij toe hem morgen te schrijven; nu zou ik het niet kunnen. En naast mij op de canapé neergezegen boog ze zich over mij en liefkoosde mij schreiend met een overgave die zij nooit te voren gehad had. Zij wist wel dat ik te terneergeslagen was om er misbruik van te maken. Ik heb den brief van Caliste zoo goed mogelijk vertaald, en ik zal hem overschrijven.

'Gelieve toe te staan, mijnheer, dat een ongelukkige vrouw bij uzelf in beroep komt over uw oordeel, en het waagt voor u haar zaak te bepleiten. Ik gevoel maar al te goed de kracht van uw motieven; maar wees zoo goed, mijnheer, te overwegen of er heelemaal geen te mijnen gunste zijn, en die men zou kunnen stellen tegenover de overwegingen die mij afkeuren. Gaat u eerst na of de volledigste toewijding, de sterkste gehechtheid, de diepstgevoelde dankbaarheid voor niets tellen in de weegschaal die ik wel wenschte dat gij zoo goed zoudt zijn in deze nog te hanteeren en te raadplegen. Wees zoo goed u af te vragen of er één vrouw is van wie uw zoon deze gevoelens, in de

mate waarin ik ze heb en altijd zal hebben, zou kunnen verwachten; en laat zoo mogelijk uw verbeelding u alles afschilderen wat ik daardoor zou kunnen doen en verdragen; neemt u vervolgens andere huwelijken in overweging, de huwelijken die het best uitgezocht leken en de meeste voordeden schenen te bieden, en aangenomen dat ge in bijna alle nog grooter en dieper bezwaren en verdriet ziet dan gij vreest in het huwelijk dat uw zoon begeert, verdraagt gij dan niet met grooter toegevendheid het denkbeeld daarvan, en wenscht gij niet minder sterk een ander? Ach! indien een eervolle geboorte, een zuiver leven, een vlekkelooze reputatie volstonden om uw zoon gelukkig temaken; als het alles beteekende, eerbaar te zijn geweest, en niets, hartstochtelijk, uitsluitend van hem te houden, weest ervan overtuigd dat ik edelmoedig genoeg zou zijn, of liever dat ik hem voldoende zou liefhebben, om voorgoed het eenig verlangen, de eenige eerzucht van mijn hart het zwijgen op te leggen.

Gij acht mij vooral onwaardig, de moeder van uw kleinkinderen te zijn. Ik buig mij zuchtend voor uw meening, waarschijnlijk gegrond op die van het publiek. Indien gij uitsluitend te rade zoudt gaan met uw eigen oordeel, als ge u verwaardigde mij te zien, mij te kennen, zou uw vonnis wellicht minder streng zijn; gij zoudt zien met wat een volgzaamheid ik in staat zou zijn uw lessen voor hen te herhalen, lessen die ik niet heb gevolgd maar die ik ook niet had gekregen; en verondersteld dat ze, uit mijn mond komend, haar kracht verloren, dan zoudt ge toch tenminste kunnen zien dat mijn standvastig gedrag een voorbeeld zou zijn der eerbaarheid. Al lijk ik u ook nog zoo

door het slijk gesleurd, geloof mij, mijnheer, dat geen enkele vrouw van welken stand ook, en welken staat zij ook moge voeren, meer dan ik ertegen beschut is geweest om iets vrijpostigs te zien of te hooren. O! mijnheer, zou het u moeilijk vallen, u een eenigszins gunstige voorstelling te vormen van haar, die met zoo teedere liefde uw zoon aan zich heeft weten te binden? Ik eindig met den eed dat ik nooit zal toestemmen in iets dat gij veroordeelt, zelfs wanneer uw zoon daartoe geneigd zou zijn; maar dat kan hij niet zijn, geen oogenblik zal hij den eerbied vergeten die hij u verschuldigd is. Wil mij toestaan, mijnheer, dat ik althans dit gevoelen met hem deel, en wijs de nederige en oprechte betuiging daarvan mijnerzijds niet af.'

In afwachting van het antwoord van mijn vader liepen al onze gesprekken over de familie van Caliste, haar opvoeding, haar reizen, kortom haar historie. Ik stelde haar vragen die ik haar nooit gedaan had. Ik was herinneringen uit den weg gegaan die verdrietelijk voor haar konden zijn; zij nam mijn vrees en mijn voorzorgen van mij af. Ik wilde overal het fijne van weten, en had er, alsof dit onze plannen had moeten begunstigen, plezier in te zien hoezeer ze er bij won indien men haar volledíger kende. Helaas! niet ik behoefde overtuigd te worden. Zij vertelde me dat, als resultaat van de uiterste fijngevoeligheid van haar minnaar, niemand, man noch vrouw, in geen enkel land, met stelligheid kon verklaren dat zij zijn maîtresse was geweest. Zij vertelde me dat ze van zijn kant geen enkele weigering, geen enkel oogenblik van ontstemdheid, ontevredenheid of zelfs maar onachtzaamheid had ondervonden. Welk een

vrouw moet zij zijn die door een man, haar minnaar, haar weldoener, om zoo te zeggen haar meester, acht jaar lang kan worden behandeld als een godheid! Ik vroeg haar eens, of ze nooit op het denkbeeld was gekomen hem te verlaten. - Ja, zei ze, één keer, maar de ondankbaarheid, in een dergelijk voornemen gelegen, trof mij zoo, dat ik het niet als verstandig wilde zien: ik waande mij misleid door een schim die de deugd heette en de ondeugd was, en ik wees haar met afschuw terug.

Gedurende de drie dagen dat de brief van mijn vader op zich liet wachten, stond het mij vrij, mijn boeken en het publiek in den steek te laten. Des morgens al kwam ik bij haar; het verdriet had ons intiem gemaakt zonder ons minder verstandig te maken. Den vierden dag ontving Caliste het volgende antwoord. In plaats van het over te schrijven of te vertalen zend ik het u, mevrouw, toe; gij kunt het vertalen als ge wilt dat uw neef het nog eens zal lezen: ik zou de kracht niet hebben het te vertalen.

Mevrouw,

‘Ik betreur het, mij gedwongen te zien onaangename dingen te zeggen tot iemand van uw geslacht, en laat ik eraan toe voegen van uw verdienste; want zonder inlichtingen over u in te winnen, hetgeen geen nut zou hebben daar ik mij niet kan laten leiden door de dingen die ik zou vernemen, heb ik veel goeds over u hooren zeggen. Nogmaals, ik betreur het, u onaangename dingen te moeten zeggen; maar uw brief zonder antwoord te laten zou nog onwelwillender zijn dan haar te weerleggen. Derhalve zie ik mij in de noodzakelijkheid geplaatst te besluiten tot het

laatste. In de eerste plaats, mevrouw, zou ik u kunnen zeggen dat ik geen ander bewijs heb van uw genegenheid voor mijn zoon dan wat gij daar zelf over zegt, en een band, die niet altijd op een zeer groote genegenheid duidt; maar aangenomen dat zij zoo groot is als gij zegt, en ik moet bekennen dat ik geneigd ben u hierin te gelooven, waarom zou ik dan niet van meening zijn dat een andere vrouw evenveel van mijn zoon zou kunnen houden als gij, en zelfs aangenomen dat een andere vrouw, met wie hij zou trouwen, hem niet met dezelfde teederheid en zoo groote toewijding zou liefhebben, is het dan wel zoo zeker dat die mate van genegenheid een groote weldaad voor hem zou zijn, en vind gij het zoo zeker en duidelijk dat hij ooit erg groote opofferingen van den kant eener vrouw noodig heeft? Maar ik ga ervan uit dat het een groote weldaad is; is die genegenheid dan alles? U spreekt mij over de verdrietelijkheden die men in de meeste huwelijken aantreft; maar zou het een goede redeneering zijn om ertoe te besluiten onbetwijfelbare hinderpalen te aanvaarden, omdat er elders waarschijnlijke zijn? heen te stappen over hinderpalen die men duidelijk ziet, om andere te vermijden die men nog niet voorzien kan, en een stellig verkeerd besluit te nemen omdat er misschien nog ergere zouden bestaan? Gij vraagt me of het mij moeilijk zou vallen een goede meening op te vatten over haar die mijn zoon liefheeft; ge hadt er aan kunnen toevoegen: en die door hem wordt liefgehad. Neen, zeker niet, en ik heb een zoo goede meening over u dat ik geloof dat gij inderdaad een goed voorbeeld aan uw kinderen zoudt geven en dat gij, wel verre van in tegenspraak te komen met de lessen die men hun zou kun-

nen geven, hun de zelfde lessen zoudt geven, en wellicht met meer ijver en zorg dan iemand anders. Maar denkt gij dat ik bij honderden gelegenheden niet zou meenen dat gij u, wat men al of niet tegen en over uw kinderen en over honderden andere onderwerpen zou zeggen, aantrekt? En denkt u ook niet dat ik, hoe meer ik door uw goedheid, uw ingetogenheid en uw beminnelijke eigenschappen belang in u zou gaan stellen, des te meer eronder gebukt zou gaan, te zien of mij voor te stellen dat gij verdriet hebt, en dat u niet zoo gelukkig bent, niet zoo geacht als u in vele opzichten zoudt verdienen te zijn? Waarlijk, mevrouw, ik zou het mijzelf kwalijk nemen als ik voor u niet de meest denkbare consideratie en genegenheid had, en toch zou het mij onmogelijk zijn die te hebben, tenzij misschien voor enkele oogenblikken, indien ik mij niet voor oogen zou houden dat die mooie, beminnelijke en goede vrouw mijn schoondochter is; maar niet zoodra zou ik u denzelfden naam hooren geven als aan mijn vrouw en mijn moeder, of, vergeef mijn oprechtheid, mevrouw, mijn hart zou zich tegen u keeren, en ik zou u wellicht haten omdat u zoo beminnenswaard geweest was, dat mijn zoon niemand anders dan u had willen liefhebben en trouwen; en als ik op dat oogenblik zou meenen te zien dat iemand over mijn zoon of zijn kinderen spreekt, zou ik vermoeden dat er gezegd werd: Dat is de man van die en die, dat zijn de kinderen van die en die. Waarlijk, mevrouw, dat zou onverdragelijk zijn, want thans nu het niets werkelijks heeft, is het denkbeeld me onverdragelijk. Geloof evenwel niet dat ik de minste geringschatting koester voor uw persoon; het zou zeer onbillijk zijn die te koesteren, en ik hel over

tot een geheel tegenovergesteld gevoel. Ik ben u verplicht, en dat zonder mij te schamen u verplicht te zijn, voor de belofte die u me op het eind van uw brief doet. Zonder precies te weten waarom, geloof ik er volkomen in. Om iets te stellen tegenover uw behoorlijkheid en den eerbied dien ge hebt voor het gevoel dat een zoon aan zijn vader bindt, beloof ik u, en ook aan mijn zoon, niets te beproeven om u van elkaar te scheiden, en hem nooit weer het eerst over eenig huwelijk te spreken, al zou men mij een prinses als schoondochter voorstellen, maar op voorwaarde dat hij noch u mij ooit weer spreekt over het huwelijk in kwestie. Indien ik mij liet vermurwen dan, dat voel ik, zou ik er het nijpendste berouw over hebben en als ik aan krachtig aandringen weerstand zou bieden, gelijk ik zeker zou doen, dan zou ik, behalve het onaangename, een zoon te bedroeven dien ik hartstochtelijk liefheb en die dit verdient, mij wellicht voor de toekomst op de hals halen dat ik er spijt van zou krijgen; want een liefhebbende vader maakt zich soms, tegen alle redelijkheid in, een verwijt ervan dat hij aan den onredelijksten aandrang van zijn kind niet heeft toegegeven. Wees ervan verzekerd, dat het reeds thans niet zonder smart geschiedt dat ik u zoowel de een als de ander heden verdriet doe.’

Ik vond Caliste op den grond zittend, het hoofd geleund tegen het marmer van haar schoorsteen. - Dit is de twintigste plek binnen een uur, waar ik zit, zeide ze; ik blijf bij deze, want mijn hoofd gloeit. Met haar vinger wees ze naar den brief van mijn vader, die open lag op de canapé. Ik ging zitten, en terwijl ik las leunde zij, na zich

een weinig te hebben omgewend, met haar hoofd tegen mijn knieën. In gedachten verzonken, terugverlangend naar het verleden, rouwend over de toekomst en niet wetend wat aan te vangen met het heden, zag en voelde ik haar bijna niet. Ten slotte richtte ik haar op en liet haar gaan zitten. Onze tranen vermengden zich. - Laten wij tenminste zooveel voor elkaar zijn als wij kunnen zijn, zei ik heel zachtjes tegen haar en als was ik bang geweest dat ze me zou verstaan. Ik kon er aan twijfelen dat ze me had verstaan; ik kon denken dat ze toestemde, ze antwoordde me niets en haar oogen waren gesloten. - Caliste, zei ik, laten wij dit zoo droeve oogenblik veranderen in een oogenblik van geluk. - Ach! zei ze, haar oogen weer openend en een blik vol smart en ontzetting op mij werpend, ik moet dus weer worden wat ik was. - Neen, zei ik na eenige oogenblikken van stilte, niets hoeft, ik had gedacht dat ge van me hield. - En ik houd dus niet van u, zeide ze, op haar beurt haar armen om mij heen slaand, ik houd dus niet van u! Tracht u voor te stellen, mevrouw, wat zich in mijn hart afspeelde. Ten slotte knielde ik voor haar neer, ik omving haar knieën; ik vroeg haar vergiffenis voor mijn onstuimigheid. - Ik weet dat ge van me houdt, zei ik, ik respecteer u, ik aanbid u, wees voor mij alleen maar wat ge zelf wilt. - Ach! zei ze, ik zie het wel, ik moet weer worden wat ik afschuwelijk zou vinden om te zijn, of u verliezen, wat honderdmaal afschuwelijker zijn zou. - Neen, zei ik, ge vergist u, ge beleedigt mij: ge zult me geenszins verliezen, ik zal altijd van u houden. - Ge zult misschien van mij houden, zei ze weer, maar ik zal er u niet minder om verliezen. En welk recht zou ik hebben u

te behouden! Ik zal u verliezen, daar ben ik zeker van. En haar tranen dreigden haar te verstikken; maar uit angst dat ik om hulp zou roepen, uit angst niet meer met mij alleen te zijn, beloofde ze me haar uiterste best te doen om te kalmeeren, en eindelijk slaagde ze daarin. Van dit oogenblik af was Caliste dezelfde niet meer; ongerust wanneer ze me niet zag, huiverend wanneer ik haar verliet, als had ze gevreesd mij nooit meer terug te zien; buiten zichzelf van vreugde als ze me weerzag; altijd bang me te mishagen en met tranen van blijdschap wanneer iets van haar mijn welbehagen had opgewekt, was ze soms veel beminnelijker, ontroerender, verrukkelijker dan ze nog ooit geweest was; maar ze verloor die evenwichtigheid, die gelijkmoedigheid, dat precies juiste in al haar handelingen die haar vroeger nooit in den steek lieten en die haar zoozeer hadden onderscheiden. Wel trachtte ze dezelfde dingen te doen, en het waren inderdaad dezelfde dingen die ze deed; maar nu eens met verstrooidheid gedaan, dan weer met hartstocht, dan weer met verveling, altijd veel beter of minder dan vroeger, hadden ze niet meer dezelfde uitwerking op haar en de anderen. O hemel! hoezeer zag ik haar gekweld door onrust en terneer geslagen! Ontroerd door mijn geringste liefkoozingen, die ze veeleer zocht dan vermeed, en steeds op haar hoede voor haar ontroering, mij lokkend door een soort strategie en, uit angst dat ik haar geheel zou ontsnappen, zich verwijtend mij te hebben verlokt en mij zachtjes wegduwend, het volgend oogenblik weer kwaad dat ze me had weggeduwd; onsteltenis en teederheid, hartstocht en terughoudendheid volgden elkander in haar bewegingen en blikken met zoo groote

snelheid op, dat men kon meenen ze er altezamen in te zien. En mij, beurtelings ontvlamd en verkoeld, geprikkeld, bekoord, verteederd, mij lieten hartzeer, bewondering en meelij, die mij beurtelings bewogen, achter in onbegrijpelijke verwarring. - Laat ons hier een einde aan maken, zeide ik eens, zoowel door liefde als door woede buiten mezelf, en ik deed de deur op slot en droeg haar weg van voor het clavecimbel. - Gij zult mij geen geweld aandoen, zeide ze zachtjes, want ge zijt de meester. Die stem, deze woorden deden mijn heele opvliegendheid bedaren, en ik kon haar alleen nog maar zachtjes op mijn schoot zetten, haar hoofd op mijn schouder doen rusten en haar mooie handen met mijn tranen bevochtigen terwijl ik haar honderdmaal om vergeving vroeg; en even vaak bedankte ze mij op een wijze die mij bewees, hoe echt bang ze geweest was; en toch had ze me hartstochtelijk lief en leed evenveel als ik, en toch had ze graag mijn minnares willen zijn. Op zekeren dag sprak ik tot haar: Gij kunt er niet toe besluiten u te geven, en gij zoudt willen dat ge u gegeven had. - Dat is waar, zeide ze. En deze bekentenis deed mij niets bereiken en zelfs niets ondernemen. Toch moet ge niet gelooven, mevrouw, dat al onze oogenblikken smartelijk waren en dat er geen aantrekkelijke dingen meer in onze situatie waren; die waren er, dank zij juist haar vreemdheid en ons gemis. De kleinste liefdesblijken behielden hun waarde. Nooit anders dan met verrukking bewezen we el kaar den kleinsten dienst. Er een te vragen was het middel, om boete te doen voor een beleediging, om een twist te doen vergeten; wij namen er steeds onze toevlucht toe, en nimmer te vergeefs. Om de waarheid te zeggen gaven haar

liefkoozingen mij meer angst dan genoegen, maar de intimiteit die tusschen ons bestond was heerlijk, zoowel voor de een als voor den ander. Werd ik soms als een broer, of liever als een zuster behandeld, dan achtte ik deze gunst kostelijk en dierbaar.

Caliste, en dat zal u niet verwonderen, viel ten prooi aan ellendige slapeloosheden. Ik verzette er mij tegen dat ze geneesmiddelen nam die haar-gezondheid heelemaal hadden kunnen verstoren, en ik wilde dat haar kamermeisje en ik beurtelings haar deden inslapen door haar het een of ander voor te lezen. Wanneer we zagen dat ze sliep trok ik mij, met even veel voorzorgen als Fanny, zoo zachtjes mogelijk terug, en den volgenden ochtend was het mij als belooning vergund aan haar voeteneinde te gaan liggen met haar knieën als kussen en daar, als ik kon, te gaan slapen. Op zekeren nacht viel ik in slaap terwijl ik naast haar bed zat voor te lezen, en Fanny die als gewoonlijk zoodra de dag aanbrak het ontbijt van haar meesteres binnen bracht - men maakte de nachten zoo kort mogelijk - kwam zachtjes nader en maakte me niet dadelijk wakker. Wanneer de dag wat gevorderd is open ik tenslotte mijn oogen, en zie dat ze mij glimlachend aankijken. - Ziet ge, zeg ik tegen Fanny, alles is precies zoo gebleven als ge het hebt achtergelaten, de tafel, de lamp, het boek dat uit mijn handen op mijn schoot is gevallen. - Ja, juist, zegt zij, ziende dat ik het moeilijk vind het huis te verlaten; gaat u maar, mijnheer, en zelfs als de buren u zouden zien zoudt u het zich niet hoeven aan te trekken. Zij weten dat mevrouw ziek is, we hebben hun zoo vaak gezegd dat u als broer en zuster leeft, dat al zouden wij op het oogenblik nog zoo-

zeer het tegendeel vertellen, zij ons niet zouden gelooven. - En spotten zij niet over mij? zei ik. - O neen, mijnheer! ze zijn verbaasd, en dat is alles. De een zoowel als de ander zijt gij geliefd en gerespecteerd. - Zij zijn verbaasd, Fanny, hernam ik; daar hebben ze waarlijk gelijk aan! En als we ze minder zouden verbazen, zouden ze daarom dan minder van ons houden? - Ach! mijnheer, dat zou iets heel anders worden. - Dat kan ik niet gelooven, Fanny, zei ik, maar hoe dat zij, als ze het niet wisten... - Die dingen, mijnheer, zei ze naïef, moeten, om goed verborgen te zijn... niet bestaan. Maar,... - Geen *maren*, mijnheer; zoo goed zoudt ge het niet voor James en mij geheim kunnen houden of we zouden het raden. James zou niets zeggen, maar hij zou mevrouw niet meer dienen zooals hij haar dient, als de eerste hertogin van het koninkrijk, wat altijd bewijst dat men zijn meesteres respecteert, en ik zou niets zeggen, maar ik zou niet bij mevrouw kunnen blijven, want ik zou denken: als men het op een goeden dag te weten komt, zal mij dat mijn heele verdere leven verweten worden; de andere bedienden, die mij altijd mevrouw hebben hooren prijzen, zouden iets vermoeden, en de buren, die weten hoe goed en lief mevrouw is, zouden ook iets vermoeden, en dan zou er een ander kamermeisje komen die niet zooveel van mevrouw zou houden als ik, en al gauw zou men kletsen. Er zijn zooveel tongen die niet liever willen dan kletsen! Of ze prijzen of misprijzen is volkomen eenerlei, als ze maar kletsen. Ik hoor ze al. *Zie je nu wel*, zouden ze zeggen. *Je moet maar op den schijn afgaan. Het was zoo 'n mooie bekeering! Ze gaf aan de armen, ze ging naar de kerk*. Wat men nu bewon-

dert zou dan misschien voor huichelarij worden uitgemaakt; maar u, mijnheer, zou men nog minder vergeven dan mevrouw; want daar men ziet hoe veel zij van u houdt, vindt men dat u met haar moest trouwen, en men zou altijd zeggen: waarom trouwde hij niet met haarl - Ach! Fanny, Fanny, riep Caliste smartelijk, wat ge zegt is maar al te waar. Wat heb ik gedaan? zei ze in het Fransch. Waarom heb ik haar laten bewijzen dat ik niet meer van gedrag kan veranderen, zelfs al zou ik het willen! Ik wilde antwoorden, maar zij bezwoer mij heen te gaan.

Een koopman uit de buurt, vroeger op dan de anderen, maakte zijn winkel al open. Ik ging expres langs hem heen om niet den schijn op mij te laden er vandoor te gaan. - Hoe maakt mevrouw het? zei hij. - Nog altijd slaapt ze bijna heelemaal niet, antwoordde ik. Elken avond lezen we, Fanny en ik, een uur of twee voor, eer we haar in slaap krijgen, en ze wordt wakker zoodra het licht wordt. Vannacht heb ik zoo lang voorgelezen dat ik zelf ben ingeslapen. - En heeft u ontbeten, mijnheer? zei hij. - Neen, antwoordde ik. Ik was van plan op mijn bed te gaan liggen om te probeeren er een paar uur te slapen. - Het zou bijna zonde zijn, mijnheer, zei hij. Het is zulk mooi weer, en u ziet er heelemaal niet vermoeid of slaperig uit. Kom liever met mij ontbijten in mijn tuin. Ik nam het voorstel aan in het aangename besef dat die man van al de buren de laatste zou zijn om van Caliste kwaad te spreken, en hij sprak met me over haar, over alle goed dat ze deed en waarvan ze me onkundig liet, met zooveel genoegen en bewondering, dat ik ten zeerst beloond werd voor mijn welwillendheid. Dien zelfden dag ontving Caliste een

brief van den oom van haar minnaar, die haar verzocht onverwijld te Londen te komen. Ik besloot, den tijd van haar afwezigheid bij mijn vader door te brengen, en wij vertrokken tegelijkertijd. - Zal ik u weerzien? zeide ze. Is het zeker dat ik u weerzie? - Ja, zei ik, en zoodra ge het wenscht, als ik tenminste niet dood ben. Wij beloofden elkaar op zijn minst twee maal per week te schrijven, en nooit is een belofte beter gehouden. Daar de een niets dacht of zag dat hij den ander niet wilde zeggen of laten zien, hadden wij moeite, elkaar niet nog vaker te schrijven.

Mijn vader zou mij misschien slecht ontvangen hebben, als hij niet zeer tevreden was geweest over de wijze waarop ik mijn tijd had gebruikt. Hij had dat door anderen dan mij vernomen, en gelukkig had hij lieden om zich heen die, volgens hem, in staat waren een oordeel over mij te vellen en wier goedkeuring ik verwierf. Men was van meening dat ik kennis had opgedaan en gemakkelijkheid om mij uit te drukken, en men voorspelde mij successen, die bij voorbaat in den smaak vielen van dezen liefhebbenden en te mijnen gunste vooringenomen vader. Ik maakte kennis met mijn vaders huis, dat ik sinds mijn vertrek naar Amerika slechts een oogenblik, en in een tijd dat ik nergens op lette, had weergezien. Ik maakte kennis met de vrienden en buren van mijn vader. Ik jaagde en hield wedrennen met hen, en had het geluk dat ze me niet onaardig vonden. - Ik heb u bij uw terugkeer uit Amerika gezien, zei een der oudste vrienden van onze familie; als uw vader aan een vrouw het genoegen te danken heeft, u zoo terug te zien als ge thans zijt, moest hij u eigenlijk uit dankbaarheid met haar laten trouwen. Bij de vrouwen waarmee ik ge-

legenheid had in aanraking te komen, viel mij een vleiende ontvangst te beurt. Hoeveel gemakkelijker was het, iets te bereiken bij sommigen van haar die mijn vader het meest vereerde, dan bij die zoo geminachte vrouw! Ik moest het bekennen, mijn ziel had een zoo groote behoefte aan rust, dat op sommige oogenblikken elke manier om mij die te verschaffen voor mij aanvaardbaar zou zijn geweest, en Caliste had zoo weinig aanleg tot jaloezie getoond, dat het denkbeeld dat ik haar verdriet kon doen misschien niet bij me opgekomen zou zijn. Ik voeldeniet dat elke afleiding een trouweloosheid is; en daar ik niets zag dat met haar te vergelijken was, kwam het nooit bij mij op dat ik haar werkelijk ontrouw zou kunnen worden; maar ik moet erbij zeggen dat alle andere manieren om afleiding te vinden mij verkieslijker leken dan die, welke de vrouwen mij boden. De tijd duurde mij soms lang, dat ik van mijn gaven een edeler en nuttiger gebruik zou kunnen maken dan ik tot nu toe gedaan had. Ik gevoelde nog niet dat het doel van het algemeene welzijn slechts een edele hersenschim is; dat de naties door het toeval, de omstandigheden, gebeurtenissen die niemand voorziet of teweeg brengt, veranderen zonder beter of slechter te worden, en dat de bedoelingen van den deugdzaamsten burger bijna nooit invloed hebben gehad op het welzijn van zijn vaderland; ik zag niet dat de slaaf der eerzucht nog kinderachtiger en ongelukkiger is dan de slaaf eener vrouw. Mijn vader eischte dat ik mij bij de eerstkomende verkiezing zou laten voordragen voor een zetel in het parlement, en, blij eens iets naar zijn zin te kunnen doen, stemde ik met vreugde toe. Caliste schreef mij:

‘Indien ik eenige rol speel in uw plannen, gelijk ik nog waag te hopen, hoeft dit u er niet van af te houden, een regeling te aanvaarden waardoor ge in Londen zoudt moeten leven. Een oom van mijn vader, die wilde dat ik hem opzocht, heeft mij onlangs gezegd dat ik hem in een week meer genoegen had gedaan dan al zijn aanverwanten en hun kinderen in twintig jaar, en dat hij mij zijn huis en bezittingen zou nalaten; dat ik het eerste zou weten te herstellen en verfraaien en van de tweede een goed gebruik maken, terwijl in plaats daarvan de rest van zijn familie alleen maar afbreken en domweg verkwisten zou of vrekkig oppotten. Ik breng u dit alles over, opdat ge het niet in me afkeurt dat ik mij tegen zijn goede gezindheid geenszins heb verzet; ik heb trouwens evenveel recht op die erfenis als wie dan ook, en zij die hij in aanmerking zou kunnen doen komen zijn niet behoeftig. Mijn oom is rijk en zeer oud; zijn huis is erg goed gelegen bij Whitehall. Ik moet u bekennen dat het denkbeeld, er u in te ontvangen, of het u te leenen, mij groot genoegen heeft gedaan. Als ge een of andere dure gril zoudt krijgen, als ge lust zoudt hebben in een heel mooi paard of in een of ander schilderij, dan verzoek ik u eraan te voldoen, want het testament is gemaakt en de erflater zoo koppig dat hij er zeker niet op terug zal komen; zoodat ik mij reeds van nu af aan voor rijk houd, en ik zou graag uw schuldeischeres worden.’

In een anderen brief zeide ze:

‘Terwijl ik, ver van u, mismoedig ben, al wat ik doe mij nutteloos en dwaas lijkt, tenzij ik het op een of andere manier met u in verband kan brengen, zie ik dat gij, ver van

mij, rust neemt. Eenerzijds ongeduld en verveling; anderzijds voldaanheid en rust, welk een verschil! Toch beklaag ik mij niet. Als ik bedroefd zou worden, zou ik het niet durven zeggen. Verondersteld dat ik een vrouw zag tusschen u en mij, dan zou ik mij veel sterker bedroeven, en toch zou ik het nimmer behooren en durven te zeggen.'

In weer een anderen brief zeide ze:

'Ik geloof dat ik uw vader gezien heb. Getroffen door zijn gelaatstrekken, die mij de uwe in herinnering brachten, ben ik hem roerloos blijven aankijken. Het is stellig hem, en ook hij heeft mij aangekeken.'

Inderdaad had mijn vader, zooals hij mij later verteld heeft, haar toevallig gezien bij een boodschap die hij in Londen had gedaan. Ik weet niet waar hij haar ontmoette, maar hij vroeg, wie die mooie vrouw was. - Wat! zei iemand, kent u Caliste van Lord L* en van uw zoon niet! - Zonder dien eersten naam, sprak hij tot mij... en zweeg. Ongelukkige, waarom spraakt gij hem uit!

Ik begon mij zorgen te maken over de manier waarop ik naar Bath zou kunnen terugkeeren. Mijn gezondheid was geen reden of voorwendsel meer, en hoewel ik elders niets te doen had, zou het vreemd gaan lijken als ik zou beginnen daar opnieuw te verblijven. Dat voelde Caliste zelf, en in den brief waarin ze mij haar vertrek naar Londen aankondigde, maakte zij me deelgenoot van haar ongerustheid daarover. In dien zelfden brief sprak zij over eenige nieuwe kennissen die zij had ontmoet in het huis van den oom van mylord L*, die er allen over spraken naar Bath te gaan.

- Het zou afschuwelijk zijn, voegde zij er aan toe, daar iedereen te zien behalve den eenigen persoon ter wereld dien ik wensch te zien. Gelukkig (toen althans meende ik te kunnen zeggen dat het gelukkig was), gaf mijn vader, misschien diep van binnen nieuwsgierig, haar te leeren kennen die hij afwees, met zekerheid en ietwat uitgebreid over haar te hooren spreken, misschien ook om met mij te blijven samenleven, zonder dat het mij eenige opoffering kostte, misschien ook om mijn verblijf te Bath minder zonderling te maken, - want zooveel beweegredenen kunnen in een enkele bedoeling samenkomen -, mijn vader, zeg ik, gaf zijn voornemen te kennen een paar maanden te Bath door te brengen. Het viel mij moeilijk, mijn buitengewone vreugde voor hem te verbergen. Mijn hemel! zei ik bij mijzelf, als ik eens alles kon vereenigen, mijn vader, mijn plichten, Caliste, haar geluk en het mijne! Maar nauwelijks was het voornemen van mijn vader bekend geworden of een dame, sedert anderhalf jaar weduwe van een onzer bloedverwanten, schreef hem dat ze, daar ze met haar zoon, een kind van negen of tien jaar, naar Bath wenschte te gaan, hem verzocht een huis te nemen waar zij samen konden wonen. Mijn vader leek mij in zijn voornemen gestoord door dit voorstel, zonder dat ik kon uitmaken of het hem aangenaam of onaangenaam was. Hoe dit zij, hij kon niet anders dan het aannemen, en ik werd naar Bath gezonden om voor een woongelegenheid te zorgen voor mijn vader, deze mij onbekende nicht, haar zoon en mij. Caliste was er alterug. Verheugd, iets met mij samen te doen, leidde en deelde zij mijn bemoeiingen met een zorg, een betere zaak waardig, en toen mijn vader en lady

Betty B* aankwamen, bewonderden ze in alles wat zij om zich heen zagen een sierlijkheid en een smaak welke ze, naar ze zeiden, nooit elders hadden gezien, en bewezen mij een erkentelijkheid welke niet aan mij was verschuldigd. Caliste had bij deze gelegenheid tegen haar eigen belang gewerkt; want ongetwijfeld veronderstelde lady Betty van dit eerste oogenblik af bedoelingen bij mij, welke haar fortuin, haar gelaatstrekken en haar leeftijd heel natuurlijk zouden hebben gemaakt. Ze was zeer jong getrouwd en was nog geen zeventien jaar oud toen haar zoon, sir Harry B*, werd geboren. Ik verwijt haar dus niet de denkbeelden, die bij haar postvatten, en ook niet het gedrag dat daar uit voortsproot. Wat mij wel verbaast is de indruk dien haar goedgezindheid op mij maakte. Ik was er niet erg door gevleid, maar er minder gevoelig door voor de gehechtheid van Caliste. Die werd er mij minder dierbaar door. Ik meende dat alle vrouwen liefhadden en dat meer dan iets anders het toeval beschikte, wie het voorwerp zou zijn van een hartstocht, waar zij allen van tevoren reeds toe bereid waren. Het duurde niet lang of Caliste zag dat ik was veranderd... Veranderd! neen, dat was ik niet. Dat woord zegt te veel, en niets van wat ik hier heb neergeschreven teekende zich duidelijk af in mijn gedachten of mijn hart. Waarom, veranderlijk en inconsequent als we zijn, trachten wij ons rekenschap te geven van onszelf? Ik bemerkte toen in het geheel niet dat ik veranderd was, en heden wijs ik, om een verklaring te vinden voor mijn verstrooiing, mijn gevoel van veiligheid, mijn week en zwak gedrag, een oorzaak aan voor een verandering die ik niet gevoelde.

De zoon van lady Betty, dat jongetje van ongeveer tien jaar, was een lief kind en leek op mijn broer. Hij bracht mij hem, en de spelen onzer kindsheid, soms zoo levendig in de herinnering, dat wanneer ik naar hem keek mijn oogen zich vulden met tranen. Hij werd mijn leerling, mijn makkertje; zonder hem ging ik niet meer wandelen en ik nam hem bijna elken dag mee naar Caliste.

Op een dag dat ik alleen naar haar toe gegaan was, vond ik er een zeer goed uitzienden landedelman die toekeek bij haar teekenen. Mijn verbazing en misnoegen hield ik verborgen. Ik wilde langer blijven dan hij, maar dat was onmogelijk: hij vroeg haar of hij kon blijven eten. Om elf uur beweerde ik dat niets haar zoozeer van streek bracht dan laat naar bed te gaan en ik dwong mijn rivaal, ja, het was mijn rivaal, zich evenals ik terug te trekken. Voor den eersten keer hadden de bij Caliste doorgebrachte uren mij erg lang geleken. De naam van dien man was mij niet onbekend; het was een naam dien niemand van hen, die hem gedragen hadden, had doen schitteren; maar zijn familie was oud en sedert lang in aanzien in een noordelijke provincie van Engeland. Bekend met den oom van lord L *, en nadat hij Caliste met hem in de opera had gezien, had hij aan haar voorgesteld wenschen te worden en verlof gevraagd haar een bezoek te brengen. Hij kwam twee of drie keer bij haar en meende de muzen en de gratiën, die hij slechts gezien had in zijn klassieke boeken, in werkelijkheid te zien. Na zijn derde bezoek ging hij den generaal inlichtingen vragen over Caliste, haar vermogen en haar familie. Het antwoord was zoozeer naar waarheid als maar mogelijk was. - U bent een fatsoenlijk man, mijnheer,

zeide de bewonderaar van Caliste toen; raadt u mij, met haar te trouwen? - Ongetwijfeld, luidde het antwoord, als u dit zal gelukken. Ik zou denzelfden raad geven aan mijn zoon of aan den zoon van mijn besten vriend. Er is een stommeling die al een heelen tijd van haar houdt en die niet met haar durft te trouwen omdat zijn vader, die haar niet durft te ontmoeten uit angst zich gewonnen te geven, daar niet in wil toestemmen. Zij zullen er hun heele leven berouw van hebben; maar haast u, want ze zouden van idee kunnen veranderen.

Dit was de man dien ik bij Caliste had gevonden. Den volgenden dag was ik zeer vroeg bij haar; ik stelde haar in kennis van mijn ontstemming en ongeduld van gisteren. - Hoe nu! zeide ze, vind ge dat wat onprettig? Vroeger zag ik wel dat ge het niet kondt velen, wanneer ik wie dan ook bij mij had, zelfs geen werkman of vrouw; maar sinds eenigen tijd doet ge niet anders dan het jonkertje meebrengen, ik dacht dat het opzettelijk was om niet samen alleen te zijn. - Maar, zei ik, dat is een kind. - Hij ziet en hoort even goed als een ander, zeide ze. - En als ik hem niet meer meeneem, hernam ik, zult ge dan den man niet langer ontvangen aan wien ik mij gisteren ergerde? - Neem hem maar gerust mee, zei ze, maar ik kan den ander niet wegsturen, zoolang niemand grootere rechten op mij heeft dan mijn weldoener, die mij kennis met hem heeft laten maken en mij heeft verzocht hem goed te ontvangen. - Hij is verliefd op u, zei ik, na een tijdje met groote stappen door de kamer geloopen te hebben, hij heeft geen vader, hij zal misschien... Ik kon den zin niet afmaken. Caliste antwoordde niets; de man door wien ik van streek

was, werd aangediend en ik ging heen. Kort daarop kwam ik terug. Ik besloot, mij liever aan hem te wennen dan mij te laten verbannen uit mijn huis, want het was mijn huis. Ik kwam er nog vaker dan gewoonlijk en bleef er minder lang. Soms was zij alleen en dat was een buitenkans die mijn heele wezen verheugde. Het jongetje nam ik niet meer mee en na een paar dagen beklaagde hij zich daar bitter over. Op zekeren dag richtte hij in tegenwoordigheid van lady Betty zijn klachten tot mijn vader en smeekte dien, hem mee te nemen naar mistriss Caliste, daar ik hem niet meer daarheen meenam. Die naam en de manier waarop hij hem zegde deden mijn vader glimlachen met een mengeling van welwillendheid en verlegenheid. - Ik ga er zelf niet heen, zei hij tot sir Harry. - Wil uw zoon u niet mee er naartoe nemen? hernam het kind. O! als u daar een paar maal geweest was, zoudt u er elken dag terug gaan, net als hij. Daar ik mijn vader ontroerd en verteederd zag, stond ik op het punt mij aan zijn voeten te werpen; maar de aanwezigheid van lady Betty, of mijn kwaad gesternte, of liever mijn vervloekte zwakheid, hield me tegen. O! Caliste, hoeveel moediger dan ik zoudt gij geweest zijn! Gij zoudt deze kostbare gelegenheid hebben aangegrepen; gij zoudt iets gewaagd hebben en geslaagd zijn, en wij zouden samen een leven hebben gesleten, dat wij niet hebben kunnen leeren zonder elkaar te slijten. Terwijl ik onzeker, besluiteloos, dit eenige oogenblik liet ontvlieden, kwam er een boodschap namens Caliste, aan wie ik de klachten van sir Harry had overgebracht, om aan mylady te vragen of haar zoon bij haar kon komen dineeren. Het jongetje wachtte het antwoord niet af, hij snelde

op James toe om dien te omhelzen en verzocht hem, hem mee te nemen. Dien avond, den volgenden dag, de dagen daarna praatte hij zooveel over mijn vriendin, dat hij lady Betty ongeduldig maakte en nu werkelijk de belangstelling van mijn vader begon gaande te maken. Wie weet wat deze soort tusschenkomst niet had kunnen teweeg brengen? Maar mijn vader was genoodzaakt voor een paar dagen naar huis te gaan voor dringende zaken, en toen kon deze opwelling van goedgezindheid, nadat zij eenmaal was onderbroken, niet meer worden hernieuwd.

Sir Harry burgerde zich zoozeer in bij Caliste, dat ik haar met haar nieuwen aanbidder niet meer alleen aantrof. Hij was, naar ik veronderstel, evenzeer geërgerd over het kind als ik over hem. In deze aangelegenheid legde Caliste een behendigheid aan den dag en een voorraad aangeboren vernuft, geest en goedheid, waarvan ik niet gedroomd had dat ze ze had. Nu hij zich niet met haar kon onderhouden, wilde de inwoner van Norfolk dan tenminste dat zij hem, gelijk in Londen, met haar stem en haar clavecimbel bekoorde, en hij vroeg naar Fransche en Italiaansche wijsjes en opera-stukken; maar Caliste, die vond dat dit alles voor mij oude kost en voor het jongetje vervelend zou zijn en dat ik er trouwens weinig prijs op zou stellen nog tot het welslagen bij te dragen door haar als naar gewoonte te begeleiden, begon romances te bedenken waarvan zij de muziek maakte, welker woorden ze mij hielp maken, en die ze door het kind liet zingen en door mijn mededinger beoordeelen. Zij zong en speelde en parodieerde de aardige romance *Have jou seen my Hanna*, op een wijze die mij ontelbare keeren de tranen in de oogen deed komen. Zij wilde

ook dat wij sir Harry leerden teekenen, en om zich zonder onvriendelijkheid te kunnen onttrekken aan dat eeuwige muziekmaken, maakte ze dat ze eenige van die doeken van Rubens en Snijders in handen kreeg, waarop kinderen aan het spelen zijn met bloemenkransen; en nadat ze daar copieën van had gemaakt met hulp van een armen, zeer bekwamen schilder, dien het toeval op haar weg had gevoerd en wiens talent zij had ontdekt, hing zij daar haar kamer mee vol en ertusschen spaarde ze ruimte voor spiegeltafeltjes, waarop lampen van antieken vorm en porseleinen vazen moesten komen. Dit werk hield ons allemaal bezig en al was alleen het kind in zijn schik, toch vond iedereen het aardig. Daar ik zelf verbaasd was over het resultaat toen de woning op orde was en vond, dat ze nog nooit zooveel daadkracht en fantasie had ontplooid, was ik zoo wreed, haar te vragen of dit was om den heer M* zijn huis aangenamer te maken. - Ondankbare! zei ze. - Ja, riep ik, ge hebt gelijk, ik ben een ondankbare; maar wie zou dan ook zonder ergernis zien hoe begaafdheden, waarvan men niet meer alleen geniet, zich elken dag schitterender ontplooien? - Dat zal, zeide ze, wel hun zwanenzang zijn. Men hoorde aan de deur kloppen. - Daar krijgen we, zei kleine Harry, alsof hij iets achter haar woorden gezocht had, - onze eeuwige mijnheer uit Norfolk. Hij was het inderdaad.

Nog enkele dagen leidden we het zelfde leven, maar het was niet de bedoeling van mijn mededinger, Caliste altijd te deelen met een kind en mij. Op een ochtend kwam hij haar zeggen dat hij, afgaande op hetgeen hij door generaal D*en de menschen over haar had gehoord, maar vooral op

hetgeen hij daar zelf van zag, besloten had de neiging van zijn hart te volgen en haar zijn hand en fortuin aan te bieden. - Ik zal, zeide hij, een nauwkeurig onderzoek naar mijn zaken instellen, om u daarvan op de hoogte te kunnen brengen. Ik wil dat uw vriend, uw weldoener, wien ik het geluk dank u te kennen, met u samen nagaat en beoordeelt of mijn aanbod waard is, aanvaard te worden; maar wanneer u alles zult hebben nagegaan zult u, daarvoor bent u te edelmoedig, mij niet laten wachten op het antwoord met uw beslissing; en als ik u beiden tezamen zou aantreffen, zouden enkele oogenblikken voldoende zijn om over mijn lot te beslissen. - Ik wilde dat ik zelf uw aanbod meer waard was, zeide Caliste, even overstuur alsof ze zijn verklaring niet had verwacht; waarlijk, mijnheer, ik gevoel volkomen welk een eer ge mij aandoet. Ik zal bij mezelf nagaan of ik die moet aanvaarden, en na uw terugkeer zal ik mijn besluit spoedig genomen hebben. - Een uur hierna troffen sir Harry en ik haar zoo bleek, zoo anders dan gewoonlijk aan, dat het ons beangstte. Is het niet onbegrijpelijk, dat ik toen niet tot een besluit ben gekomen? Het is zeker dat ik maar een woord te zeggen had. Drie dagen bracht ik bijna van den ochtend tot den avond door bij Caliste met naar haar te kijken, te peinzen, te aarzelen, en ik zei niets tegen haar. Den dag voordat haar minnaar terug zou komen ging ik na den eten naar haar toe; ik ging alleen. Ik wist dat haar kamermeisje naar familie was, enkele mijlen van Bath, en eerst den volgenden ochtend terug zou komen. Caliste had een cassette vol edelsteentjes, cameeën en miniaturen die ze uit Italië had meegebracht of die mylord haar had gegeven. Zij liet ze

me zien en lette er op welke het meest in mijn smaak vielen. Ze deed een ring, dien mylord altijd had gedragen, aan mijn vinger en verzocht me hem te houden. Ze sprak bijna heelemaal niet tegen me. Ik was verbaasd over haar en ze leek me anders dan ze gewoonlijk was. Ze was vol liefkoozingen en leek me bedroefd en gelaten. - Hebt ge dien man niets beloofd? zei ik. - Niets, zeide ze, - en dat zijn de eenige woorden die ik in mijn herinnering heb kunnen terugvinden van een avond dien ik me honderd en honderd keer herinnerd heb. Maar mijn leven lang zal ik niet vergeten op welke manier wij afscheid namen. Ik keek op mijn horloge. - Wat! zei ik, het is al negen uur! en wilde heengaan. - Blijf, zeide ze. - Ik kan onmogelijk, zeide ik; mijn vader en lady Betty verwachten me. - Met hen zult ge nog zoo vaak eten! zeide ze. - Maar, zei ik, u eet toch niet meer? - Ik eet nog. - Ik krijg ijs. - Dat krijgt ge van mij ook (het was buitengewoon warm). Zij had bijna niets aan. Ze ging voor de deur staan waar ik op toeliep; ik kuste haar, waarbij ik haar een weinig van voor de deur wegtrok. - En ge zijt er dus niet van af te brengen, hier langs mij heen te komen, zeide ze. - Ge zijt wreed, zei ik, om zoo op mijn gevoel te werken! - Ik wreed! - Ik deed de deur open, ik ging heen, ze zag hoe ik heenging, en terwijl ze haar weer sloot hoorde ik haar zeggen: *het is afgeloopen*. Die woorden achtervolgden mij. Na ze honderd keerte hebben gehoord, ging ik een halfuur later terug om te vragen wat ze beteekenden. Ik vond haar deur op slot. Ze riep mij toe uit een vertrekje, dat aan den anderen kant van haar kamer lag, dat ze in het bad was gegaan en mij niet kon opendoen omdat ze niemand thuis had. - Maar, zei

ik, als u eens iets overkwam! - Er zal mij niets overkomen, zeide ze. - Is het wel zeker, zei ik, dat ge geen enkel somber voornemen hebt? - Heel zeker, antwoordde ze; bestaat er een andere wereld waar ik u zou terugvinden? Maar ik word verkouden en kan niet langer spreken. -

Ik keerde iets meer gerustgesteld naar huis terug, maar *het is afgeloopen* bleef mij door het hoofd spoken en zal daar nooit meer uit geraken, hoewel ik Caliste heb teruggezien. Den volgenden ochtend ging ik weer naar haar toe. Fanny zei, dat ze me niet kon ontvangen; en met me mee de straat op loopend zei ze: wat is er toch met mijn meesteres gebeurd? Welk verdriet heeft u haar gedaan? - Geen enkel, dat ik weet, zei ik. - Ik heb haar, zei ze weer, in een ongeloofelijken toestand aangetroffen. Ze is dezen nacht niet naar bed geweest... Maar ik durf hier niet langer te blijven. Als het uw schuld is, zult ge uw verdere leven geen rust meer hebben. Ze ging het huis weer binnen, ik verwijderde me zeer ongerust; een uur later kwam ik terug: Caliste was vertrokken. Men gaf mij de cassette van den vorigen dag en een brief, die hier volgt:

‘Toen ik u gisteren heb willen hierhouden, kon ik daar niet in slagen. Vandaag zend ik u weg en ge gehoorzaamt bij het eerste woord. Ik vertrek, om u wreedheden te besparen die de rest van uw leven zouden vergiftigen, zoo ge er eens toe zoudt komen, ze te gevoelen. Mij bespaar ik de kwelling, tot in bizonderheden getuige te zijn van een ongeluk en verlies, des te dieper gevoeld, omdat ik het recht niet heb het aan iemand te verwijten. Bewaar terwille van mij die kleinigheden die ge gisteren bewonderde;

ge kunt het met des te minder bezwaar, daar ik besloten heb mij het volledigste eigendom voor te behouden van alles wat ik van mylord of zijn oom verkregen heb.'

Hoe u te beschrijven, mevrouw, in welk een doffe neerslachtigheid ik verzonken bleef en tot wat al kinderachtige, belachelijke maar weinig duidelijke overwegingen mijn denken zich beperkte, als ware ik onbekwaam geworden tot elken gezonden kijk, tot elke redeneering? Was mijn ongevoeligheid een terugkeer van de stoornis die de dood van mijn broer in mijn geest had verwekt? Ik zou willen dat gij dit geloofde; hoe zult ge anders het geduld hebben verder te lezen? Vooral zou ik erin willen slagen het zelf te gelooven, of zou ik willen dat de herinnering aan dien dag vernietigd kon worden. Nog geen half uur geleden was ze vertrokken; waarom haar niet gevolgd? wat hield me terug? Indien geestelijke wezens getuigen zijn van onze gedachten, laten ze me dan zeggen wat me terughield. Ik ging zitten op de plaats waar Caliste had geschreven, ik nam haar pen, ik kuste die, ik schreide; ik geloof dat ik wilde schrijven; maar al spoedig gehinderd door de werkzaamheden waarmee men om mij heen doende was de meubels en kleeren van mijn vriendin op orde te brengen, ga ik het huis uit, ga buiten over het veld dwalen en mij vervolgens weer thuis opsluiten. Om één uur 's ochtends ga ik geheel gekleed naar bed; mijn broer, Caliste, honderden naargeestige droomgestalten komen mij overvallen; geheel met zweet bedekt word ik met een schok wakker; een weinig tot mezelf gekomen denk ik, dat ik Caliste zal gaan zeggen hoe ik den vorigen dag heb geleden en hoe ik

door mijn droomen ben verschrikt. Caliste? Zij is vertrokken; juist haar vertrek brengt me in dezen afschuwelijken toestand; Caliste is voor mij niet meer te bereiken, ze is niet meer van mij, ze is van een ander. Neen, ze is nog niet van een ander, en op het zelfde oogenblik roep ik, ren ik, vraag paarden; terwijl men ze voor mijn rijtuig spande ging ik haar personeel wakker maken en vragen of ze niets hadden gehoord van den heer M *. Ze zeiden dat hij 's avonds om acht uur was gekomen en zich om tien uur op weg naar Londen had begeven. Op hetzelfde oogenblik verwarde zich mijn geest, ik wilde mij het leven benemen, ik herkende de menschen en dingen niet meer, ik praatte mij voor dat Caliste dood was; een sterke aderlating was nauwelijks voldoende om mij tot mezelf te doen komen, en ik kwam bij kennis in de armen van mijn vader, die behalve de teederste zorgen voor mijn gezondheid ook deze had, zooveel mogelijk voor mij te verbergen in wat voor toestand ik mij had bevonden. Verwerpelijke voorzorg! Als hij bekend was geworden had het de menschen misschien afgeschrikt en niemand had deelgenoot willen worden van mijn lot.

Den volgenden dag bracht men mij een brief. Mijn vader, die mij geen oogenblik alleen liet, verzocht mij, dezen door hem te laten openen. - Ik moet eens zien, zeide hij, hoewel het te laat is, wat deze vrouw was. - Lees, zei ik, u zult stellig niets zien wat haar niet tot eer strekt.

‘Het is nu heel zeker dat gij me niet gevolgd hebt. Drie uur geleden had ik nog hoop. Op het oogenblik ben ik blij, te denken dat het niet mogelijk is dat gij komt,

daar hieruit alleen maar de ergste dingen zouden voortvloeien; maar ik zou een brief kunnen ontvangen. Er zijn oogenblikken dat ik mij nog met die hoop vlei. De gewoonte was zoo groot, en het is toch onmogelijk dat ge me haat, of dat ik voor u ben als een ander. Ik heb nog een uur vrijheid. Hoewel alles gereed is, kan ik mijn woord nog terugnemen; maar als ik niets van u hoor, zal ik mijn woord niet terugnemen. U wilde niet meer van mij weten, uw positie was, in mijn nabijheid, te eentonig; ge hebt er al lang genoeg van. Ik heb een laatste poging gedaan. Ik had bijna gedacht dat ge me zoudt tegenhouden of volgen. Ik zal mij niet beroemen op de andere beweegredenen die mogelijk mede hebben gegolden bij mijn besluit, ze zijn te vaag. Toch is het mijn bedoeling, in mijn nieuwen staat mijn rust en andermans geluk te zoeken, en mij zoo te gedragen dat gij niet over mij bloost. Adieu, het uur vliedt henen, en zoo dadelijk zal men mij komen zeggen dat het voorbij is; adieu, gij voor wien ik geen enkelen naam heb, adieu voor de laatste maal.'

De brief was met tranen bevlekt, die van mijn vader vielen op de sporen van die van Caliste, de mijne... Ik ken den brief uit mijn hoofd, maar ik kan hem niet meer lezen. Twee dagen later las lady Betty, die de courant in haar handen had, onder de rubriek huwelijken: *Charles M * of Norfolk*, with *Maria Sophia** Ja, zij las die woorden, ik moest ze hooren. Mijn hemel! met *Maria Sophia!*... Ik kan lady Betty niet beschuldigen van ongevoeligheid bij deze gelegenheid. Ik heb reden om te gelooven dat ze Caliste als een voor haar

soort fatsoenlijk meisje beschouwde, met wie ik geleefd had, die nog van me hield al hield ik niet meer van haar, en die, ziende dat ik te haren opzichte verkoeld was en dat ik nooit met haar zou trouwen, met leedwezen besloot in het huwelijk te treden, om op een behoorlijke wijze een eind eraan te maken. Lady Betty schreef mijn droefheid stellig alleen aan medelijden toe; want wel verre van haar mij kwalijk te nemen, kreeg ze er een beteren dunk van mijn hart door. Deze heele manier van oordeelen was zeer natuurlijk en week slechts van de waarheid af door schakeeringen die zij niet kon vermoeden.

Een week ging voorbij, in welken tijd het mij was of ik niet leefde. Onrustig, uit mijn doen, voortdurend rennend als had ik iets gezocht en niets vindend, zelfs niets zoekend, alleen willende vluchten voor mijzelf en achtereenvolgens alle dingen vluchten waar mijn blik op viel! Ach! mevrouw, wat een toestand! en moet ik ervaren dat er een nog smartelijker bestaat! Op een ochtend bij het ontbijt zei sir Harry, naar mij toekomend: - Ik zie dat u zoo treurig bent, ik ben altijd bang dat u ook weggaat. Ik ben op een idee gekomen. Ze spreken mama soms over hertrouwen, ik had liever dat u het was dan wie ook, die mijn vader werd; dan zoudt u bij mij blijven; of u zoudt mij meenemen als u heenging. Lady Betty glimlachte. Het leek of ze dacht dat haar zoon mij alleen maar op streek hielp om een voorstel te doen, waaraan ik sinds lang had gedacht. Ik antwoordde niets. Zij dacht dat het uit verlegenheid, uit schuchterheid was. Maar mijn zwijgen duurde te lang. Mijn vader nam het woord. - Dat is een heel goed idee, vriend Harry, zei hij, -en ik vertrouw dat vroeg of laat iedereen

zoo zal oordeelen. - Vroeg of laat! zei lady Betty. U houdt me voor preutscher dan ik ben. Ik zou niet zooveel tijd noodig hebben om een idee tot het mijne te maken dat u, evenals uw zoon en den mijne, aangenaam was. Mijn vader nam me bij de hand en bracht mij de kamer uit. - Wees niet boos, zei hij, dat ik overwegingen, die mij den doorslag leken te geven, niet heb kunnen achterstellen bij die, welke ik zwak vond. Ik ben misschien blind geweest, maar ik heb niet gedacht hard te zijn. Ik heb niets ter wereld zoo dierbaar als u. Maak u mijn liefde nu heelemaal waardig; ik had graag dit offer niet geëischt, maar nu het gedaan is, maak het nu verdienstelijk voor u en nuttig voor uw vader; betoon u een liefhebbenden en edelmoedigen zoon dooreen huwelijk te aanvaarden, dat ieder ander dan u aantrekkelijk zou lijken, en geef mij kleinzonen die mijn ouden dag boeien en vermaken en mij schadeloos stellen voor uw moeder, uw broer en u; want gij hebt nooit behoord en zult misschien nooit behooren aan uzelf, aan mij of aan de rede.

Ik kwam in de kamer terug. - Vergeef mijn geringe welsprekendheid, sprak ik tot mylady, ik verzeker u dat ik beter voel dan mij uitdruk. Als u mij ten aanzien van deze geschiedenis de grootste geheimhouding wilt beloven en toestaan dat ik een reis naar Parijs en Holland maak, dan vertrek ik morgen en kom binnen vier maanden terug om u te vragen voornemens, die voor mij zoo eervol en nuttig zijn, ten uitvoer te brengen. - Binnen vier maanden! zei mylady. Waartoe die geheimhouding, als ik vragen mag? Misschien om de gevoelens van die vrouw te ontzien? - Mijn beweegredenen doen er niet toe, zei ik, maar

slechts op die voorwaarde neem ik het op mij. - Wees niet boos, zei sir Harry, mama kent mistriss Calista niet. - Ik trouw met joù, lieve Harry, als ik met je moeder trouw, zei ik, hem een zoen gevend. Ik trouw wel degelijk ook met jou en ik beloof je liefde en trouw. - Mevrouw is te verstandige zeide mijn vader ernstig, om niet toe te stemmen in de geheimhouding, die ge wilt dat men in acht neemt; maar waarom zoudt gij niet in het geheim trouwen, eer ge, zoodra het u belieft na de plechtigheid, vertrekt. Op die wijze zal men niets vermoeden, en als er over iets gesproken zou worden, zou uw vertrek dat gerucht den kop indrukken. Ik begrijp wel hoe het komt dat ge lust hebt een jonggezellenreis te maken, dat wil zeggen een reis zonder vrouw. Er was sprake van, u met uw broer bij het verlaten der universiteit op reis te sturen, maar de oorlog maakte dat onmogelijk. Lady Betty was zoozeer tevredengesteld door de woorden van mijn vader, dat ze alles goedvond wat hij wilde, en ze vond het prettig dat we getrouwd zouden zijn vóór een bepaald bal, dat enkele dagen later gegeven zou worden. De dwaling waarin wij iedereen zouden zien verkeeren, zeide ze, zou ons, haar en mij, vermaken. Met welk een snelheid zag ik mij meegesleept! Ik kende lady Betty ongeveer vijf maanden. Ons huwelijk werd binnen het uur geopperd, besproken en gesloten. Sir Harry was zoo in zijn schik, dat ik moeite had mezelf voor te houden, dat hij zijn mond zou kunnen houden. Hij zei, dat vier maanden te lang waren om te kunnen zwijgen, maar dat hij zou zwijgen tot aan mijn vertrek, als ik beloofde, hem mee te nemen.

Ik trouwde dus en er lekte niets van uit, hoewel on-

gunstige wind en zeer stormachtig weer mijn vertrek enkele dagen vertraagden, welke het natuurlijker was te Bath dan te Harwich door te brengen. Toen de wind gedraaid was, vertrok ik en liet lady Betty zwanger achter. In vier maanden reisde ik de voornaamste steden van Holland, Vlaanderen en Brabant af; en behalve Parijs zag ik in Frankrijk Normandië en Bretagne. Ik reisde niet snel, om mijn reismakkertje, maar overal waar ik kwam bleef ik een beetje, en ik betreurde nergens, er niet langer te kunnen blijven. Ik was er zoo weinig voor in de stemming om in de uitgaande wereld te komen, al wat ik aan vrouwen zag gaf mij zoo weinig hoop dat ik over mijn verlies getroost zou kunnen worden, dat ik overal alleen maar op gebouwen, tooneelvertooningen, schilderijen en kunstenaars uit was. Als ik iets zag of hoorde wat mij aanstond keek ik om mij heen naar haar, met wie ik zoo lang gezien, en gehoord had, haar met wie ik alles had willen zien en hooren, die mij geholpen zou hebben met het vellen van een oordeel en mij dubbel zou hebben doen gevoelen. Honderden keeren nam ik de pen op om haar te schrijven, maar ik durfde niet te schrijven: en hoe had ik haar een dusdanigen brief gestuurd, dat ik er eenig plezier in gehad zou hebben, hem te schrijven en zij, hem te ontvangen!

Zonder den kleinen Harry zou ik in de dichtst bevolkte steden alleen hebben gestaan; met hem was ik niet volkomen eenzaam op de afgelegenste plaatsen. Hij hield van mij, hij was nooit lastig voor me, en ik had honderden middelen om hem over mistriss Calista te laten spreken, zonder zelf over haar te spreken. Wij keerden naar Engeland terug, eerst naar Bath, vandaar naar mijn vader en

tenslotte naar Londen, waar mijn huwelijk publiek werd, toen lady Betty den tijd gekomen achtte om zich te doen voorstellen aan het hof. Men had over mij en mijn broer gesproken als over een wonder van vriendschap; men had over mij gesproken als over een jongmensch dat belangwekkend was geworden door den hartstocht eener lieve vrouw; de vrienden van mijn vader hadden beweerd dat ik mij zou onderscheiden door mijn kennis en mijn talenten. Lieden met talent hadden hoog opgegeven van mijn smaak en mijn gevoeligheid voor de kunst welke zij beoefenden. Te Londen, in de uitgaande wereld, was er niets anders meer te zien dan een droefgeestige, zwijgzame man. Men was verwonderd over den hartstocht van Caliste en de keuze van lady Betty; en aangenomen dat de eerste over mij gevelde oordeelen niet heelemaal verkeerd waren, geef ik toe dat althans de laatste volkomen natuurlijk waren en ik trok er mij weinig van aan; maar lady Betty, die ontwaarde hoe het publiek oordeelde, nam dit oordeel allengs over en daar zij niet zooveel liefde vond als zij meende te verdienen, zocht zij, na zich een tijdje met groote heftigheid beklaagd te hebben, haar troost in een soort van geringschatting, welke zij aanwakkerde en in zichzelf prees. Ik achtte geen enkelen van haar indrukken onbillijk genoeg om er gekwetst door te kunnen zijn en hem te kunnen bestrijden. Ik zou trouwens niet geweten hebben hoe ik dat moest aanleggen en ik moet toegeven, dat ik daar geen belang genoeg in stelde om op dat punt zeer scherpzinnig of vindingrijk te worden, en nog minder om er door ontstemd te raken; zoodat zij alles deed wat ze wilde, en zij wilde behagen en schitteren in de uit-

gaande wereld, iets wat haar knap gezicht, haar innemendheid, en die bijdehandheid welke vrouwen altijd goed staat, haar zeer gemakkelijk maakten. Van een algemeene behaagzucht kwam zij tot een meer bizondere; want ik vind geen anderen naam voor hetgeen haar keus deed vallen op dien man uit het koninkrijk, met wien een vrouw het meest gevleid kon zijn te worden gezien, maar, althans, naar het mij toeleek, het minst geschikt om er een hartstocht voor op te vatten of aan in te geven. Ik wekte den schijn, niets te zien, en verzette mij tegen niets en na de geboorte van haar dochter gaf lady Betty zich zonder terughouding over aan alle vermaken waar de mode of haar smaak haar behagen in deden scheppen. Wat het jonkertje betreft, hij was tevreden over mij, want ik bemoeide mij bijna uitsluitend met hem; hij bleef me dan ook trouw; en het eenige echte verdriet dat zijn moeder mij heeft gedaan is, dat zij koppig wilde, dat hij te Westminster werd uitbesteed, toen wij na haar bevalling naar een buitenverblijf gingen.

Het was omstreeks dezen tijd dat mijn vader, die mij op zekeren dag nogal ver van het kasteel op de wandeling had meegenomen, openhartig met mij sprak over de levenswijze welke mylady begon te volgen, en mij vroeg of ik niet van zins was mij daartegen te verzetten voordat zij volkomen schandaal verwekte. Ik antwoordde dat het mij niet mogelijk was, aan mijn ander verdriet nog dit toe te voegen, iemand te kwellen die zich aan mij had gegeven met klaarblijkelijk grooter voordeel voor mij dan voor haar, en die, welbeschouwd, reden had om zich te beklagen. - Er is niemand, zei ik, wiens hart, gevoel van

eigenwaarde en activiteit niet eenig voedsel noodig heeft. Volksvrouwen hebben haar huiselijke zorgen en haar kinderen, waarmee zij genoodzaakt zijn zich veel te bemoeien; vrouwen van de wereld, wanneer ze geen man hebben voor wien ze alles zijn en die alles is voor haar, nemen haar toevlucht tot het spel, den minnehandel of groote vroomheid. Mylady houdt niet van het spel, zij is trouwens nog te jong om te spelen, zij is knap en ziet er aardig uit; wat er gebeurt is te natuurlijk om recht te geven zich erover te beklagen en raakt mij niet genoeg dat ik mij erover wil beklagen. Ik wil noch de stemming, noch het belachelijke van een jaloerschen echtgenoot over mij krijgen; als zij gevoelig, ernstig was, kortom, in staat naar mij te luisteren en me te gelooven, als er tusschen ons een werkelijke overeenkomst van aard bestond, dan zou ik misschien haar vriend worden en ik zou haar aansporen opzien en onbehoorlijkheid te vermijden om zich verdriet te besparen en het publiek niet van zich te vervreemden; maar daar zij niet naar mij zou luisteren, is het beter dat ik meer waardigheid in acht neem en niet laat blijken dat mijn toegeefelijkheid weloverwogen is. Zij zal eenige zijsprongen minder maken als zij in den waan verkeert, mij te bedriegen. Ik ken alles wat men mij zou kunnen vertellen over de onjuistheid die erin steekt, een onregelmatigen levenswandel te dulden; maar ik zou hem niet verhinderen tenzij ik mijn vrouw niet uit het oog verloor. Welnu, welke deskundige op het gebied van het gewetensonderzoek zou streng genoeg zijn, om mij een dergelijke taak voor te schrijven? Indien zij me voorgeschreven werd, zou ik weigeren mij aan haar te onderwerpen, ik zou mij door

alle deskundigen laten misprijzen en ik zou den man, die zou kunnen zeggen dat hij geen enkel misbruik duldt, hetzij in de behartiging van het landsbelang, zoo hij daar een leidende positie inneemt, hetzij in zijn huiselijk leven, zoo hij er een heeft, of in het gedrag zijner kinderen, zoo hij die heeft, hetzij tenslotte in dat van hemzelf, ik zou, zeg ik, dien man vragen, den eersten steen op mij te werpen.

Daar mijn vader mij zoo vastbesloten zag, antwoordde hij niets. Hij kwam tegemoet aan mijn bedoeling en leefde steeds in goede verstandhouding met lady Betty; en den weinigen tijd dat wij nog samen waren was er geen dag, dat hij me niet een of ander blijk gaf van zijn bizondere genegenheid voor mij. Ik herinner me, dat toen in dien tijd een bisschop, die familie was van lady Betty, met veel menschen bij mijn vader dineerde, hij van die bekende gemeenplaatsen begon te vertellen, half anecdotisch half moraliseerend, over het huwelijk, het huwelijksgezag etc. etc, die men grapjes van geestelijken zou kunnen noemen, welke van alle tijden zijn en die bij deze gelegenheid een speciaal doel konden hebben. Na dit oude onderwerp opnieuw te hebben laten uitputten zei ik, dat het de taak was van de wet en den godsdienst om de vrouwen in het gareel te houden, en dat er, als men dit den echtgenooten opdroeg, op zijn minst een vrijstelling noodig zou zijn voor menschen die het druk hadden, die dan te veel te doen zouden krijgen, en voor zachtaardige en trage lieden, die al te ongelukkig zouden zijn. - Als men voor *ons*, zei ik eenigszins gezwollen, niet zoo goed zou zijn die te geven, zou het huwelijk alleen nog maar geschikt zijn voor twistzoekers en stommelingen, voor Argus en voor

hen die heelemaal geen oogen zouden hebben. Lady Betty kreeg een kleur. Uit haar verbazing meende ik te begrijpen dat ze sinds lang van meening was, dat ik niet genoeg geest had om op die manier te spreken. Om op dit oogenblik wederom bij haar in de gunst te komen, zou ik wellicht niets anders noodig gehad hebben dan dat een of andere mooie vrouw een voorkeur voor mij aan den dag gelegd zou hebben. Een misverstand dat niet de moeite waard is, hier opgehaald te worden, deed mij dit vermoeden. Ofschoon het niet altijd zoo lijkt, moeten vrouwen in den grond groot vertrouwen in elkanders oordeel en smaak hebben. Een man is een koopwaar welke, terwijl ze bij haar van hand tot hand gaat, een tijdlang in prijs verhoogd wordt, totdat ze plotseling in een volkomen discrediet vervalt, dat gewoonlijk maar al te gemotiveerd is.

Tegen eind September keerde ik naar Londen terug om sir Harry te bezoeken. Ook hoopte ik dat, daar ik er de eenige van onze familie was, in een seizoen waarin de stad verlaten is, ik overal heen zou kunnen gaan zonder dat het de aandacht trok en eindelijk in een of ander koffiehuis, in een of andere kroeg, iemand zou aantreffen die mij bericht zou geven over Caliste. Het was een jaar en enkele dagen geleden dat wij uiteen waren. Als ik in geen van deze pogingen was geslaagd, zou ik naar generaal D *, of naar den ouden oom die haar zijn vermogen wilde nalaten, gegaan zijn. Ik kon niet meer leven zonder te weten wat zij deed, en de leegte die zij in mij had achter gelaten liet zich elken dag wreeder gevoelen. Het is verkeerd te denken, dat het den eersten tijd is, dat een echt verlies het meeste smart veroorzaakt. Het is dan net, of men nog niet heele-

maal zeker is van zijn ongeluk. Men weet niet volkomen dat er niets aan te doen is, en de aanvang van de wreedste scheiding is slechts als een afwezigheid. Maar wanneer de dagen, in hun opeenvolging, nimmer de persoon terugbrengen aan wie men behoefte heeft, dan lijkt het of ons ongeluk ons onophoudelijk wordt bevestigd, en elk oogenblik zegt men bij zichzelf: het is dus voorgoed!

Den dag na mijn komst te Londen ging ik, na den dag met mijn vriendje te hebben doorgebracht, 's avonds alleen naar de comedie, in de meening dat ik daar meer op mijn gemak zou mijmeren dan elders. Er waren weinig menschen, zelfs voor den tijd van het jaar, omdat het heel warm was en de hemel dreigde met onweer. Ik ging een loge binnen. Ik was verstrooid, ik denk langen tijd dat ik er alleen ben. Tenslotte zie ik een vrouw, het gezicht door een grooten hoed bedekt, die zich niet had omgedraaid toen ik was binnengekomen en verzonken scheen in de diepste gepeinzen. Het een of ander in haar gelaatstrekken deed mij aan Caliste denken; maar Caliste, door haar man meegenomen naar Norfolkshire en over wie niemand te Londen mij tot het midden van den zomer gesproken had, moest daar zoover vandaan zijn, dat die gedachte mij geen oogenblik bezig hield. Het stuk begint, het is toevallig *The fair penitent*. Ik uit een soort kreet van verbazing. De vrouw keert zich om: het was Caliste. U kunt zich onze verwondering, onze ontroering, onze vreugde voorstellen! want elk ander gevoel verdween op hetzelfde oogenblik om plaats te maken voor de blijdschap van het weerzien. Ik had mij niets meer te verwijten, ik had geen berouw meer, ik had geen vrouw meer, zij had geen man meer; wij

vonden elkander weer en konden, al ware het slechts voor een kwartier geweest, alleen maar dat voelen. Ze leek me wat bleek, en verwaarloosder, maar niettemin schooner dan ik haar ooit had gezien. - Welk een lotsbestiering, zeide ze, welk een geluk! Ik was naar ditzelfde stuk komen luisteren dat, op ditzelfde tooneel, over mijn leven besliste. Het is den eersten keer sinds dien dag dat ik hier kom. Ik had nooit den moed gehad er terug te komen; nu hebben andere dingen, waarom ik rouw, mij voor die soort schaamte ongevoelig gemaakt. Ik kwam mijn debuut weerzien en nadenken over mijn leven; en gij zijt het die me hier vindt, gij, het echte, het eenige belang van mijn leven, onophoudelijk het voorwerp van mijn gedachten, van mijn herinneringen, van mijn terugverlangen, gij dien ik niet hoopte ooit terug te zien. Geruimen tijd antwoordde ik niet. Geruimen tijd brachten wij door met elkaar aan te kijken, als wilde elk van beiden zich ervan overtuigen dat het wel degelijk de ander was. - Bent u het wel? zei ik eindelijk. Hoe is het mogelijk! u bent het heusch! Ik kwam hier zonder bedoeling, omdat ik niets anders te doen had; ik zou mij gelukkig hebben geacht als ik alleen maar nieuws over u had gehoord na honderden nasporingen, die ik van plan was te ondernemen, en ik vind u zelf, en alleen, en we zullen op zijn minst nog een paar uur het genoegen smaken dat wij vroeger op elk uur en elken dag hadden! Toen verzocht ik haar, erin toe te stemmen, dat wij alle twee het verhaal zouden doen van den tijd, sinds ons uiteengaan verstreken, om daarna elkaar beter te kunnen begrijpen en meer op ons gemak te spreken. Dat vond ze goed, ze zei dat ik moest beginnen en luisterde bijna

zonder mij in de rede te vallen; alleen wanneer ik mij beschuldigde, verontschuldigde ze me; wanneer ik over haar sprak, glimlachte ze met verteedering; wanneer ze zag dat ik ongelukkig was, keek ze me meelijdend aan. De geringe band dien zij tusschen lady Betty en mij ontwaarde, leek haar geen genoegen te doen, toch deed zij het niet voorkomen alsof het haar verdriet deed. - Ik zie, zei ze, dat ik nooit heelemaal door u versmaad of vergeten ben; dat is alles wat ik kon verlangen. Ik dank u daarvoor, en ik dank den hemel dat ik het heb mogen weten. Ook ik zal u het verhaal van dit droeve jaar vertellen. Ik zal u niet zeggen al wat ik voelde op den weg van Bath naar Londen, opspringend bij het minste gerucht dat ik achter mij hoorde, niet durvende kijken, uit vrees voor de zekerheid dat gij het niet waart; vervolgens, ondanks mijzelf op dit punt tot klaarheid gekomen, opnieuw hopend, opnieuw uit den droom geholpen... Genoeg: als gij niet alles voelt wat ik zou kunnen zeggen, zoudt ge het nooit begrijpen. Te Londen komend, vernam ik dat de oom van mijn vader enkele dagen geleden gestorven was en dat hij mij zijn bezit had nagelaten, hetwelk, na betaling van alle rechten, behalve zijn huis, dertigduizend pond bedroeg.

Deze gebeurtenis trof mij, hoewel de dood van een man van vierentachtig jaar te allen tijde minder verwonderlijk is dan zijn leven, en ik bespeurde een soort verdriet, waarvoor ik eenigen tijd noodig had om er de oorzaak van te ontwarren. Toch ontwarde ik haar. Ik had een verplichting te meer om mijn huwelijk niet te verbreken. Tevoren het oor te hebben geleend aan den heer M *, en hem te laten vallen op hetzelfde oogenblik dat ik iets te geven heb

in ruil voor een naam en eerbaren staat, leek mij bijna onmogelijk. Daaruit zou voor mij een soort van eerloosheid zijn voortgevloeid, waaraan ik nog niet gewend was. Hij kwam den volgenden dag en liet mij een staat van zijn bezittingen zien, even duidelijk als de bezittingen zelf, en een reeds geheel opgemaakt huwelijkscontract, waarbij hij mij driehonderd pond jaarlijks voor mijn levensonderhoud gaf en bovendien een weduwgift van vijfduizend pond. Hij wist niets van mijn erfenis; ik deelde het hem mede. Ik weigerde het jaargeld, maar verzocht dat ik, verondersteld dat het huwelijk tot stand zou komen, een zin dien ik onophoudelijk herhaalde, in het genot en het eigendom zou blijven van al wat ik had gekregen en nog zou kunnen krijgen uit de weldaden van lord L., en ik verzocht als volkomen vrij te worden beschouwd tot op het oogenblik dat ik in de kerk *ja* zou hebben gezegd. Ge ziet, mijnheer, zei ik, hoe onzeker ik mij gevoel; ik wensch dat, tot dan, mijn woorden om zoo te zeggen ongeldig worden geacht en dat ge me uw eerewoord geeft, mij geen enkel verwijt te maken als ik mijn woord terug neem een oogenblik voordat de plechtigheid geëindigd is. - Dat bezweer ik, antwoordde hij, voor het geval dat ge uit uzelf van gedachte verandert; maar als een ander zou komen om u van gedachte te doen veranderen, zou hij mij moeten dooden of ik hem. Een man die u zoo lang kent en niet in staat is geweest te doen wat ik doe, verdient niet, dat men hem boven mij de voorkeur geeft. Na deze uiting leek datgene, dat ik tot op dat oogenblik zoozeer had gewenscht, mij nog slechts hetgeen ter wereld het meeste te vreezen was. Hij kwam spoedig terug met het volgens mijn wensch ge-

wijzigde contract; maar hij gaf er mij vijfduizend guinjes in voor juweelen, meubels of schilderijen welke mij in vollen eigendom zouden toebehooren. De geestelijke was gewaarschuwd, de vergunning verkregen, de getuigen gevonden. Ik vroeg nog een uur eenzaamheid en vrijheid. Ik schreef u, ik gaf mijn brief aan den trouwen James. Er kwam er geen van u. Toen het uur verstreken was, gingen wij naar de kerk en werden wij getrouwd... Laat mij een oogenblik op mijn verhaal komen, zeide ze, en zij leek naar de spelers en de tooneel-Caliste te luisteren, die de tranen welke de om ons heen zittenden haar zagen storten nogal vanzelfsprekend maakten. Daarna hernam ze: - eenige dagen later, toen de zaken met betrekking tot de erfenis geregeld waren en mijn man in het bezit was gesteld van het buitengoed, nam hij mij mee naar zijn landerijen; de oom van lord L. had mij, toen ik afscheid van hem nam, laten beloven, hem elken keer dat hij het vroeg te komen opzoeken. Ik werd buitengewoon goed ontvangen in de landstreek waar ik zou gaan wonen. Bedienden, pachters, vrienden, buren, zelfs de deftigsten, of wie het meeste recht gehad zouden hebben dat te zijn, beijverden zich om mij op zijn best te verwelkomen, en het zou slechts van mij hebben afgehangen om te gelooven dat men mij alleen maar door gunstige geruchten kende. Voor den eersten keer kwam de twijfel bij mij op of uw vader zich niet had vergist, en of het wel zeker was dat ik de schande met mij meedroeg. Ik van mijn kant zag niets over het hoofd dat iemand genoegen kon doen of tegen verdrietelijkheden opwegen. Ik verviel weer in mijn oude gewoonte, mijn daden, woorden, stem, gebaren, en zelfs gezicht naar

andere menschen te regelen; en deze kwam mij zoozeer te stade dat ik durf beweren, dat de heer M * vier maanden lang geen onaangenaam oogenblik had. Uw naam kwam niet over mijn lippen; de kleeren die ik droeg, de muziek die ik speelde waren niet meer dezelfde als in Bath. Ik was twee personen, waarvan de eene alleen maar bezig was de andere te doen zwijgen en te verbergen. De liefde, want mijn man had een waren hartstocht voor mij, ondersteunde mijn pogingen met haar illusies: hij scheen te denken dat niemand mij zoo dierbaar was geweest als hij. Ongetwijfeld verdiende hij alles wat ik voor zijn geluk deed en had kunnen doen gedurende een lang leven, en zijn geluk heeft slechts vier maanden geduurd. Wij zaten aan tafel bij een van onze buren. Een man die uit Londen kwam, sprak over een huwelijk, dat reeds lang geleden was voltrokken, maar eerst sinds eenige dagen publiek geworden. Eerst herinnerde hij zich uw naam niet; tenslotte noemde hij u. Ik zei niets, maar ik viel flauw, en ik bleef twee uur volkomen buiten kennis. Allerlei allerverschrikkelijkste gebeurtenissen volgden elkaar gedurende eenige dagen op, en eindigden met een miskraam, welker gevolgen mij tallooze malen aan den rand van het graf brachten. Den heer M * zag ik bijna heelemaal niet. Een vrouw die mijn geschiedenis aanhoorde en den toestand beklaagde, waarin ik mij bevond, hield hem van mij verwijderd opdat ik zijn verdriet niet zou zien en zijn verwijten niet hooren; en tegelijkertijd liet ze niets ongedaan om hem te troosten en tot rust te brengen; zij deed meer. Ik had mij in mijn hoofd gezet dat ge in het geheim getrouwd waart voordat ik uit Bath vertrokken was; dat gij reeds verloofd waart

alvorens daar weer naar toe te gaan; dat ge mij het appartement van mijn mededingster in orde hadt laten maken, en dat ge van mij, van mijn ijver, mijn smaak bij het inrichten, mijn goede zorgen gebruik hadt gemaakt om haar het hof te maken; dat gij, toen ge mij uw ontstemming hadt laten blijken omdat ge den heer M * bij mij aantroft, reeds geëngageerd waart en misschien reeds getrouwd. Toen deze vrouw zag, dat ik voortdurend werd in beslag genomen door al die smartelijke veronderstellingen en honderd keer weer terugkwam op de hartbrekendste tooneelen die ik mij voorstelde, stelde zij zich, zonder mij dit te zeggen, op de hoogte van den indruk, dien mijn vertrek op u had gemaakt, het gedrag van uw vader, het tijdstip van uw huwelijk, dat van uw door het slechte weer vertraagde vertrek, uw houding tijdens uw reis en bij uw terugkomst. Zij verstond het, overal tot de kern door te dringen, uw personeel en sir Harry aan het praten te krijgen, en haar inlichtingen zijn zeer juist geweest, want wat ge mij zooeven verteld hebt beantwoordt daar volkomen aan. Ik was opgelucht, honderden keeren bedankte ik haar schreiende, terwijl ik haar handen kuste, die ik natmaakte met mijn tranen. Des nachts, alleen, zei ik bij mezelf: ik hoef hem tenminste niet te minachten, te haten; ik ben niet tot speelpop gemaakt door een samenzwering, een van tevoren bedacht verraad. Hij heeft niet gespeeld met mijn liefde en mijn verblinding. Ik was opgelucht. Ik herstelde voldoende om mijn gewone leven te hernemen en ik hoopte, door goede zorgen en attenties mijn man den afschuwelijken indruk te doen vergeten, dien hij gekregen had. Zoo ver heb ik het niet kunnen brengen. Een

verwijdering, zoo niet haat, was op de liefde gevolgd. Toch stelde hij nog belang in mij, de keeren dat een terugkeer van mijn ziekte mijn leven scheen te bedreigen; maar zoodra ik het beter maakte ontvluchtte hij zijn huis, en wanneer hij thuiskomend haar weervond, die het kort tevoren tot iets heerlijks voor hem maakte, zag ik hem opschrikken. Drie maanden lang heb ik gestreden tegen die ongelukkige stemming, en dat meer terwille van hem dan voor mijzelf. Daar ik steeds alleen was, of met die vrouw die mij had bijgestaan, onophoudelijk voor hem of zijn huis werkte, geen enkelen brief schreef en ontving, kwam het mij voor dat mijn verdriet, mijn vernedering, want al zijn vrienden hadden mij in den steek gelaten, hem moesten treffen; maar hij was onherroepelijk verbitterd. Er ontsnapte hem nimmer een woord van verwijt; zoodat ik nimmer gelegenheid kreeg, er een te zeggen te mijner verontschuldiging of rechtvaardiging. Een of twee maal wilde ik spreken, maar het was me onmogelijk, een enkel woord uit te brengen. Eindelijk, toen ik een brief had gekregen van den generaal, die mij vertelde dat hij ziek was en mij verzocht, hem alleen of met den heer M * te komen opzoeken, legde ik hem dien voor. - Ge kunt gaan, mevrouw, zei hij. Ik vertrok reeds den volgenden dag, en terwijl ik Fanny daar liet, om niet den indruk te geven dat ik het huis ontvluchtte of eruit verbannen was, zei ik haar dat zij mijn kasten en kistjes open moest laten en onder het bereik van ieders onderzoek; maar ik geloof niet dat men zich verwaardigd heeft, naar iets te kijken, of de minste vraag over mij te stellen. Aldus is zij naar Londen teruggekomen, die mylord zoozeer heeft liefgehad en die

gij eensliefhadt; en ik zie hoe ik hier op den dag van heden weer terug ben, ongelukkiger en verlatener dan toen ik op dit zelfde tooneel kwam spelen en bij niemand hoorde dan bij een moeder die mij voor geld verkocht.

Caliste schreide niet nadat ze haar verhaal gedaan had; zij scheen haar lot veeleer te overschouwen met een soort van verwondering gemengd met afschuw, dan met droefenis. Wat mij aangaat, ik bleef gedompeld in de duisterste gepeinzen. - Wees niet bedroefd, zei ze glimlachend; dat ben ik niet waard. Ik wist het wel, dat het einde niet gelukkig zou zijn, en ik heb zulke zoete oogenblikken gehad! Reeds alleen het genoegen u hier terug te vinden zou een eeuw van verdriet goedmaken. Wat ben ik in den grond anders dan een vrouw die onderhouden is geworden, en wie gij al te veel eer hebt aangedaan! En met kalme stem en uiterlijk vroeg zij mij, hoe het ging met sir Harry, en of hij aardig was met zijn zusje. Ik sprak haar over haar eigen gezondheid. - Ik ben niet goed in orde, zeide ze, en ik denk niet dat ik ooit beter word; maar ik voel dat het verdriet lang werk zal hebben om een goede constitutie volkomen te dooden. Wij spraken een weinig over de toekomst. Zou zij er goed aan doen, te probeeren om naar Norfolk terug te keeren, waarheen slechts haar plicht, zonder de minste neiging, de minste aantrekkingskracht, de minste hoop op geluk, haar zou doen gaan? Moest ze den oom van lord L. aanraden, haar mee te nemen om den winter in Frankrijk door te brengen? Indien zij en ik den winter te Londen zouden doorbrengen, zouden wij elkaar dan kunnen zien, zouden wij ons erbij neer kunnen leggen elkaar niet te zien? Toen het stuk uit was gingen wij naar

buiten zonder iets afgesproken te hebben, zonder te weten waar wij heengingen, zonder eraan te hebben gedacht van elkaar weg te gaan, elkaar weer te ontmoeten, samen te blijven. Het zien van James onttrok mij aan deze alvergetelheid. - Ah! James, riep ik. - Ah! mijnheer, bent u dat! Door welk toeval, welk geluk?... Wacht. Ik zal een rijtuig roepen inplaats van dezen draagstoel. James was het, die besliste dat ik nog eenige oogenblikken samen zou blijven met Caliste. Waar moet hij heen? vroeg hij haar. - Naar het St. James Park, zei ze, na me te hebben aangekeken. Laten we nog een oogenblik samenzijn, niemand zal het weten. Het is het eerste geheim dat James ooit voor mij heeft moeten bewaren; ik ben heel zeker dat hij het niet zal verraden, en als u wilt dat men niet de verhalen gelooft van hen, die ons misschien in den schouwburg gezien hebben, of dat men geen enkele aandacht schenkt aan die ontmoeting, keer dan vannacht of morgen terug naar het land; men zal denken dat het u heel onverschillig heeft gelaten, mij weer te zien, daar ge aanstonds van mij weggaat. Aldus brengt een beetje geluk de liefde voor de zedigheid, de bezorgdheid voor andermans rust in een edelmoedig en edel gemoed. Maar schrijf mij, voegde ze eraan toe, geef mij raad, vertel mij uw plannen. Er is thans geen enkel bezwaar tegen, dat ik van tijd tot tijd brieven van u krijg. Ik vond alles goed. Ik beloofde, te vertrekken en te schrijven. Wij kwamen aan den ingang van het park. Het was heel donker, en de donder begon te rommelen. - Zijt ge niet bang? zei ik. - Laat hij alleen maar mij dooden, zei ze, dan is alles goed. Maar als het beter is, niet te ver weg te gaan van den ingang en het rijtuig, laten wij dan

hier op een bank gaan zitten; en na een tijdje naar de lucht te hebben gekeken, zeize:-er wandelt vast niemand meer, niemand zal mij zien of hooren. - Zij sneed bijna op den tast een lok van mijn haren af, welke zij op haar boezem verborg, en haar beide armen om mij heen slaand, zeide ze: - Wat zullen we zonder elkaar beginnen? Over een halfuur zal ik weer zoo zijn als een jaar geleden, als een halfjaar geleden, als vanmorgen; wat zal ik beginnen als ik nog eenigen tijd te leven heb? Voelt ge ervoor dat we samen heengaan? Hebt ge niet genoeg gehoorzaamd aan uw vader? Hebt ge geen vrouw naar zijn keuze, en een kind? Laten wij onzen werkelijken band weer hervatten. Wien zullen we kwaad doen? mijn man haat me en wil niet meer met me leven; uw vrouw houdt niet meer van u!... Ach! antwoord niet, riep ze terwijl ze haar hand op mijn mond legde. Weiger het me niet, en stem ook niet toe. Tot nu toe ben ik alleen maar ongelukkig geweest, laat ik niet schuldig worden; ik zou mijn eigen misstap kunnen verdragen, maar niet den uwen; ik zou mij nooit vergeven u naar beneden te hebben gehaald! Ach! hoezeer ongelukkig ben ik, en hoezeer houd ik van u! Nooit is een man meer bemind geworden dan gij! - En, mij in een nauwe omhelzing omklemd houdende, vergoot ze een stroom van tranen. - Ik ben een ondankbare vrouw, zeide ze, een oogenblik later, ik ben een ondankbare vrouw om te zeggen dat ik ongelukkig ben; voor niets ter wereld zou ik het genoegen willen missen dat ik vandaag gesmaakt heb, dat ik nog op dit oogenblik heb. - De donder was vreeselijk geworden en het was of de lucht in lichterlaaie stond; Caliste scheen niets te zien en niets te hooren, maar James, die kwam aan-

rennen, riep haar toe: - om 's hemelswil, mevrouw, kom! daar hagelt het al. U bent zoo ziek geweest! En haar een arm gevend zoodra hij haar kon onderscheiden, trok hij haar mee naar het rijtuig, liet haar instappen en deed het portier dicht. Ik bleef alleen achter in de duisternis; ik heb haar nooit weergezien.

Den volgenden dag, zeer vroeg in den ochtend, vertrok ik weer naar het land. Mijn vader, verbaasd over mijn terugkeer en de ontreddering, waarin hij mij zag, stelde mij op vriendschappelijke wijze vragen. Hij had zich een recht op mijn vertrouwen verworven, ik vertelde hem alles. - In uw plaats, zei hij, maar dat is geen spreken voor een vader, in uw plaats weet ik niet wat ik zou doen. Laten wij, heeft ze gezegd, onzen werkelijken band weer hervatten. Heeft ze misschien gelijk? maar ze zou zelf niet willen... Het is maar een oogenblik van afdwaling geweest waar ze al gauw van terug is gekomen... Ik liep met groote stappen de galerij op en neer, waar wij ons bevonden. Mijn vader, over een tafel gebogen, leunde met zijn hoofd op zijn beide handen; menschen die wij hoorden komen maakten een eind aan deze vreemde situatie.

Mylady kwam terug van een jachtpartij; blijkbaar vreesde ze de een of andere moeilijkheid van mijn haastigen terugkeer, want toen ze me zag verschoot ze van kleur; maar ik liep haar en haar vrienden voorbij zonder iets tegen hen te zeggen. Ik had nog juist den tijd om mij voor het diner te kleeden, en ik verscheen aan tafel met mijn gewone houding. Alles wat ik zag, maakte mij duidelijk, dat mylady gelukkig was tijdens mijn afwezigheid en dat de onverwachte thuiskomsten van haar man haar wellicht

in het geheel niet schikten. Dit trok zoozeer de aandacht van mijn vader dat hij, toen we van tafel weggingen, tot mij zei, terwijl hij met evenveel verbittering als meelij mijn hand drukte: - waarom heeft het zoo moeten zijn dat ik u van Caliste afgenomen heb! Maar gij, waarom hebt ge me haar niet leeren kennen? Wie kon weten, wie kon gelooven, dat er zooveel verschil was tusschen de eene vrouw en de andere, en dat die andere u met een zoo waren en standvastigen hartstocht zou liefhebben? - Toen hij mij mijn kamer zag binnengaan volgde hij mij daarheen, en wij bleven langen tijd tegenover elkaar zitten zonder iets tegen elkaar te zeggen. Het geluid van een koets deed ons een blik werpen op de laan. Het was mylord **, de vader van het jongmensch met wien ge mij samenziet. Hij kwam aanstonds bij mij boven, en zei dadelijk: Laten we eens zien of ge me een grooten dienst kunt, en wilt, bewijzen. Ik heb een eenigen zoon, dien ik wou laten reizen. Hij is zeer jong; ik kan niet met hem meegaan, omdat mijn vrouw niet weg kan van haar vader en ze van ongerustheid en verdriet zou sterven als ze tegelijk haar zoon en haar man moest missen. Nogmaals: mijn zoon is zeer jong; toch stuur ik hem nog liever heel alleen op reis dan hem toe te vertrouwen aan wien dan ook anders dan u. Gij staat niet op al te besten voet met uw vrouw, gij zijt niet meer dan vier maanden buiten Engeland geweest; mijn zoon is een goed kind, de reiskosten zullen door ieder voor de helft betaald worden. Overweeg het eens. Nu ik u samen vind met uw vader, geef ik u beiden niet meer dan een kwartier om er over na te denken. Ik werp een blik op mijn vader; hij neemt me terzijde. - Beschouw dit, mijn zoon, zei hij,

als een hulp der Voorzienigheid tegen uw zwakheid en de mijne. Zij die, om zoo te zeggen, uit het huis van haar man is weggejaagd en te Londen een ouden man, haar weldoener, een verukkelijken tijd verschaft, zal in Londen kunnen blijven. Ik zal u verliezen, maar ik heb dat verdiend. Gij zult een dienst bewijzen aan een anderen vader en aan een jongmensch op wien men verwachtingen bouwt; dat zal een troost zijn dien ik zal trachten te gevoelen. - Ik zal gaan, zei ik, op mylord toekomende, maar op twee voorwaarden, die ik u zal zeggen wanneer ik even een luchtje heb geschept. - Ik ga er bij voorbaat mee accoord, zei hij, mijn hand drukkende, en ik dank u. De zaak is in kannen en kruiken. Mijn twee voorwaarden waren, de eene, dat wij met Italië zouden beginnen, opdat ik nog niets van mijn overwicht op den jongeman zou verloren hebben gedurende den tijd dat wij daar zouden vertoeven; de andere, dat ik na een jaar, hetzij tevreden of ontevreden over hem, van hem weg zou kunnen gaan op elk oogenblik dat ik zou willen, zonder zijn ouders te ontrieven. Dienzelfden nacht schreef ik Caliste al wat gebeurd was. Ik verlangde dat zij mij zou antwoorden en beloofde haar te blijven schrijven. - Laten wij, zei ik haar, ons niet een onschuldig genoegen ontzeggen, het eenige dat ons overblijft.

Ik vond dat wij over zee moesten reizen, om ook deze ervaring op te doen. Wij gingen te Plymouth aan boord; wij stapten te Lissabon aan wal. Vandaar gingen we over land naar Cadix, vervolgens over zee naar Messina, waar wij de afschuwelijke sporen der aardbeving zagen. Ik herinner mij, mevrouw, u dit alles tot in bizonderheden te hebben verteld, en gij weet hoe wij, na een jaar verblijf in

Italië, den berg St. Gothard overtrekkend, in Wallis de gletschers en de baden bezoekend en, uit Wallis komende, de zoutgroeven, elkaar bij het begin van den winter te Lausanne hebben ontmoet, waar enkele trekken van gelijkenis mij aan u deden hechten, waar uw huis een toevluchtsoord voor mij was en uw goede zorgen een troost voor mij waren. Ik moet u alleen nog over de ongelukkige Caliste spreken.

Ik ontving haar antwoord op mijn brief een oogenblik voor ik aan boord ging. Zij beklaagde haar lot, maar stemde in met mijn handelwijze en mijn reis en zond mij tallooze wenschen voor haar welslagen. Zij schreef ook aan mijn vader om hem te bedanken voor zijn meegevoel, en hem vergiffenis te vragen voor het verdriet waarvan zij de oorzaak was. De winter kwam. De oom van lord L. kwam zijn jicht niet goed te boven, en daarom besloot zij te Londen te blijven. Hij was zelfs een tijdlang vrij ernstig ziek, en vaak bracht zij haar dagen en halve nachten door met hem te verzorgen. Toen het beter met hem ging, wilde hij haar amuseeren en zichzelf opvroolijken, door het beste gezelschap van Londen, op het gebied van mannen, bij zich uit te noodigen. Dat gaf groote diners of soupers, vrij luidruchtig, waarna het spel vaak tot zeer laat in den nacht duurde, en hij was er op gesteld dat Caliste het gezelschap met haar tegenwoordigheid vereerde totdat het heenging. Andere keeren spoorde hij haar aan, de uitgaande wereld te bezoeken, waarbij hij haar verklaarde dat een zich volkomen terugtrekken haar den schijn zou geven, zich de ongenade van haar man op den hals te hebben gehaald, en dat hijzelf gunstiger over haar zou oordeelen als

hij vernam, dat zij zich durfde vertoonen en dat zij overal goed werd ontvangen. Al deze verschillende vermoeienissen waren teveel voor iemand wier gezondheid, na een hevigen schok te hebben gekregen, onophoudelijk werd ondermijnd door het verdriet (men vergeve mij dat ik het zeg met een soort van trots waar ik zwaar genoeg voor moet boeten), door het verdriet, de niet aflatende spijt, zonder mij te leven. Haar brieven, steeds vol van het teederste gevoel, lieten bij mij geen twijfel bestaan aan de onveranderlijke standvastigheid harer verknochtheid. Tegen het voorjaar schreef zij mij er een, die mij tegelijkertijd een groot genoegen en het pijnlijkste verdriet gaf.

'Ik was gisteren in de comedie,' luidde ze; 'ik had mij een plaats gereserveerd in dezelfde loge van September. Ik denk dat mijn goede geest op die plaats woont. Nauwelijks zat ik, of ik hoor een jonge stem uitroepen: - ah! daar is mijn lieve mistriss Calista! maar wat is ze mager geworden. Nu kunt u haar eens zien, mijnheer. Uw zoon heeft u nooit mee naar haar toe genomen, maar nu kunt u haar zien. - Degeen tegen wien hij sprak, was uw vader. Hij groette me op een manier die ik u niet kan beschrijven als ik wil, dat mijn oogen voor mij hun taak bij het schrijven vervullen; bovendien zou het moeilijk zijn, voor u weer te geven al wat zijn gelaatsuitdrukking mij vertelde over zijn braafheid, zijn genegenheid en zijn droefenis. - Maar wat hebt ge uitgevoerd, dat ge zoo mager zijt? zei sir Harry. - Zoo veel, vriendje! zei ik. Maar gij, gij zijt grooter geworden, ge ziet er uit of ge altijd heel zoet en heel gelukkig bent geweest. - Toch ben ik uiterst boos, antwoordde hij, dat

ik niet met onzen vriend in Italië ben, en het komt me voor dat ik meer recht had, bij hem te zijn, dan zijn neef; maar ik heb mama er altijd van verdacht, dat ze dat niet wilde, want zij ook was het, die absoluut wilde dat ik te Westminster werd uitbesteed; wat hem betreft, hij zou mij graag bij zich hebben gehouden, en bood zich aan mij al mijn lessen te geven, wat voor mij aangenamer geweest zou zijn dan de school van Westminster, en wij zouden vaak over u gesproken hebben. Het is zoo lang geleden dat ik u gezien heb, ik moet openhartig met u spreken! Kijk eens hier, ik heb vaak gedacht dat het feit, dat ik zooveel van u gehouden heb en zoo bedroefd was over uw vertrek, mij in het oog van mama niet veel goed heeft gedaan; maar ik zal er niet meer van zeggen, want zij kijkt naar me uit de loge aan den overkant en zij zou aan mijn uiterlijk kunnen raden wat ik zeg. - Ge kunt u de uitwerking van elk van zijn woorden voorstellen. Ik durfde om de blikken van lady Betty niet mijn toevlucht nemen tot mijn flacon en kon nauwelijks ademhalen. - Maar gij zijt tenminste niet bleek, zei sir Harry, en daarom hoop ik dat ge niet ziek zijt. - De zaak is dat ik rouge heb opgelegd, zei ik. - Maar dat deed u anderhalf jaar geleden niet. Tenslotte zei uw vader tegen hem, mij een beetje met rust te laten, en vroeg me eenige oogenblikken later, of ik iets van u gehoord had, en vertelde den inhoud van uw laatste brieven. Ik kon op mijn plaats blijven tot aan het einde van het eerste bedrijf; maar de voortdurend op mij gevestigde blikken van uw vrouw en hen met wie zij in gezelschap was, noodzaakten mij tenslotte, heen te gaan. Sir Harry snelde heen om mijn draagstoel te laten komen

en uw vader was zoo vriendelijk mij er heen te brengen.'

Tegen Juni schreef men haar ezelinnemelk voor. De generaal wilde dat ze die bij haar thuis zou gaan gebruiken, daar hij overwoog, dat het voldoende was dat zij zich zou vertoonen aan dien man, in wien hij zooveel hartstocht voor haar had waargenomen, om te maken dat hij weer de gevoelens zou koesteren, welke zij verdiende gaande te maken. - In zekeren zin ben ik het, zei hij, die u uitgehuwelijkt heb, ik zal u thuis brengen en we zullen zien, of men het zal wagen u daar slecht te ontvangen. - Caliste kreeg de vergunning om haar man te waarschuwen, maar niet om op zijn antwoord te wachten. Bij haar komst vond zij dezen brief:

'Mijnheer de generaal heeft volkomen gelijk, mevrouw, en ge doet er zeer goed aan, naar uw huis te komen. Tracht er uw gezondheid te herstellen, en wees er de volkomen meesteresse. Ik heb in dit opzicht de meest strikte orders gegeven, hoewel dat niet noodig was, want mijn bedienden zijn de uwe. Ik heb teveel van u gehouden en heb teveel achting voor u, om niet te denken dat ik nog gelukkig met u kan leven; maar op dit oogenblik is de indruk van het verdriet, dat ik gehad heb, nog te levendig, en mijns ondanks zou ik dit teveel laten zien. Ik ga, om te probeeren dit geheel kwijt te raken, een reis van een paar maanden maken, waarvan ik des te eerder een gunstig resultaat verwacht, omdat ik nog nooit mijn land ben uitgeweest. Gij kunt mij niet schrijven, daar ge niet weet naar welk adres gij me uw brieven moet zenden, maar ik zal u schrijven en men zal zien dat wij niet gebrouil-

leerd zijn. Vaarwel mevrouw; met de meeste oprechtheid wensch ik u een betere gezondheid toe en betreur ik, zooveel verdriet aan den dag te hebben gelegd over iets dat onafhankelijk van uw wil was en dat gij zooveel moeite hebt gedaan, goed te maken; maar mijn verdriet was toen te hevig. Bewijs veel vriendschap aan mistriss M *. Zij heeft het wel verdiend en ik doe haar thans recht wedervaren. Ik kon niet gelooven dat er in het geheel geen geheime briefwisseling, in het geheel geen contact had bestaan tusschen u en den gelukkigen man, aan wien uw hart zich had gegeven; hoezeer ze ook zei, dat uw verrastheid het bewees, ik wilde naar niets luisteren.'

Daar het vertrek van den heer M * meer indruk had gemaakt dan zijn orders, werd Caliste aanvankelijk vrij slecht ontvangen; maar haar beschermer sloeg zulk een hoogen toon aan en zij betoonde zich zoo zachtzinnig, ze was zoo goed, zoo liefdadig, zoo rechtvaardig, zoo edel, dat al spoedig iedereen aan haar voeten lag, zoowel de buren als het huispersoneel; en, iets ongewoons bij plattelandskennissen, hun discretie was even groot als hun goede zorgen, zoodat zij haar melk gebruikte met alle voorzorg en rust die in het vermogen stonden van de anderen. Zij schreef me dat ze haar een weinig goed deed, en dat men begon te vinden dat ze er beter uitzag. Maar midden in haar kuur werd de generaal ziek, de langdurige ziekte waaraan hij is gestorven. Zij moesten naar Londen terugkeeren; en de moeilijkheden, de nachtwaken, het verdriet deden een te hevigen en laatsten aanslag op Caliste's gezondheid. Haar gestadige vriend, haar gestadige bescher-

mer en weldoener gaf haar bij zijn sterven het kapitaal van zeshonderd pond jaargeld tegen drie procent, dat genomen moest worden uit zijn minst speculatieve bezit en volgens de schatting die ervan zou worden gemaakt door mannen van de wet.

Na zijn dood ging ze eerst wonen op haar huis te Whitehall, dat zij den vorigen winter reeds voor haar genoegen had laten opknappen. Zij ging door met daar de vrienden van lord L * en haar oom te ontvangen en begon opnieuw met zich elke week het genoegen te gunnen te luisteren naar de beste musici van Londen, dat wil vrijwel zeggen van Europa. Dat alles vernam ik van haarzelf. Zij schreef me ook, dat ze bij haar thuis een zangeres van de comedie had, die zich daar terug had getrokken en een tegenzin tegen het tooneel had gekregen, en dat ze haar het geld had gegeven, noodig om te trouwen met een musicus die een zeer braaf man was.

‘Ik profiteer zoowel van den een als van de ander,’ zeide ze, ‘om wat muziek te laten leeren aan weesjes, wien ik zelf leer werken, en die bij mij een vak leeren. Toen men mij zei, dat ik haar voorbereidde op het beroep van courtisane, heb ik erop gewezen dat ik ze heel arm en heel mooi uitzocht, wat, bij elkaar genomen en in een stad als Londen, tot een bijna zekeren en algeheelen val leidt, zonder dat een beetje te kunnen zingen iets aan het gevaar toevoegt, en ik heb het zelfs gewaagd te zeggen dat het welbeschouwd nog beter was, te beginnen en te eindigen als ik, dan de straten op en neer te loopen en te sterven in een ziekenhuis. Zij zingen de koren uit Esther

en Athalie, welke ik heb laten vertalen en waarvoor men prachtige muziek heeft geschreven, en men is bezig mij denzelfden dienst te bewijzen voor psalm honderddrie en honderdvier. Dat vermaakt mij en zij hebben geen enkele andere ontspanning.'

Al deze bizonderheden, dat zult gij toegeven, mevrouw, waren er niet naar, mij voor te bereiden op den afschuwelijken brief dien ik een week geleden ontving. Stuurt u hem mij terug, en moge hij mij tot mijn eigen dood niet meer verlaten.

'Zoo ooit, dan is het wel thans, mijn vriend, dat ik u kan zeggen *het is afgeloopen*. Ja, het is voor altijd afgeloopen. Ik moet u voor eeuwig vaarwel zeggen. Ik zal u niet vertellen door welke kenteekenen ik gewaarschuwd ben dat het einde nadert; het zou me alleen maar nutteloos vermoeien, maar het is heel zeker dat ik u niet bedrieg en dat ik mijzelf niet bedrieg. Uw vader is mij gisteren komen opzoeken; ik was ten zeerste getroffen door deze vriendelijkheid. Hij zei: - als in het voorjaar, mevrouw, als in het voorjaar... (hij kon het niet over zich verkrijgen er aan toe te voegen: u nog in leven bent) zal ik u zelf meenemen naar de Provence, Nice of Italië. Mijn zoon is op het oogenblik in Zwitserland, ik zal hem schrijven ons vooruit te gaan. - Het is te laat, mijnheer, zei ik, maar daarom ben ik niet minder getroffen door uw vriendelijkheid. - Hij heeft er niets aan toegevoegd, maar dat was om mij te sparen, want hij voelde vele dingen welke hij geneigd zou zijn geweest te zeggen. Ik heb hem nieuws gevraagd over uw dochtertje, hij zei dat ze het goed maakte en dat hij

haar al naar mij toegestuurd zou hebben als ze een beetje op u leek; maar hoewel ze pas anderhalf jaar oud is, kan men reeds zien dat ze op haar moeder zal lijken. Ik heb hem verzocht sir Harry naar mij toe te sturen en hem gezegd, dat ik hem door diens handen iets zou schenken, dat ik hem niet zelf durfde geven. Hij zei dat hij met genoegen uit mijn handen alles zou aanvaarden wat ik hem zou willen geven; daarop heb ik hem uw portret geschonken, dat ge me uit Italië hebt gestuurd; ik zal sir Harry de copie geven welke ik ervan heb gemaakt, maar dat wat ge me het eerst hebt gegeven zal ik behouden en zeggen dat men het u na mijn dood moet ter hand stellen.

Ik heb u niet gelukkig gemaakt en ik laat u ongelukkig achter, en ik, - ik sterf; toch kan ik er mijzelf niet toe brengen te wenschen, dat ik u niet had leeren kennen; verondersteld dat ik mij dingen te verwijten zou hebben, dan kan ik dat niet; maar af en toe is het laatste oogenblik, dat ik u gezien heb, mij weer voor den geest gekomen en ik was bang dat er een zekere goddelooze stoutmoedigheid gelegen heeft in dat volkomen vergeten van het gevaar dat u of mij kon bedreigen. Dat is het misschien, wat men noemt den hemel verzoeken; maar kan een atoom, een beetje stof den Almachtige verzoeken? kan het hem denken? en aangenomen dat men in een oogenblik van verdwazing God en zijn oordeel voor niets zou kunnen tellen, zou God daar wrevel over kunnen gevoelen? Indien ik u niettemin beleedigd heb, vader en heer der wereld, dan vraag ik u vergiffenis voor mij en voor hem, wien ik hetzelfde vergeten, hetzelfde waanzinnige en overmoedige gevoel van veiligheid ingaf. Vaarwel, mijn vriend; schrijf mij

dat ge mijn brief ontvangen hebt. Slechts die enkele woorden; het ziet er weinig naar uit dat ze me nog in leven zullen vinden; maar als ik lang genoeg leef om ze te ontvangen, zal ik nog eens het genoegen hebben uw handschrift te zien.'

Sinds dien brief, mevrouw, heb ik niets ontvangen. Het is te laat, zij heeft gezegd: het is te laat. Ach! ik ongelukkige, ik heb altijd gewacht tot het te laat was en mijn vader heeft gedaan als ik. Waarom heeft zij niet van een anderen man gehouden en die een anderen vader had? ze zou zijn blijven leven, ze zou niet sterven van verdriet.

Brief V

Mevrouw,

Ik heb nog geen brief ontvangen. Er zijn oogenblikken dat ik meen, nog te kunnen hopen. Maar neen, dat is niet waar. Ik hoop niet meer. Ik beschouw haar reeds als gestorven, en ik heb verdriet. Ik had mij aan haar ziekte gewend zoo als aan haar wijsheid, zoo als aan het feit dat ik haar vriend was. Ik geloofde niet dat zij zou trouwen; ik heb niet geloofd dat zij kon sterven, en ik moet verdragen wat ik niet den moed had te voorzien. Voordat de laatste slag gevallen is, of tenminste zoolang ik het niet weet, zal ik van hetgeen mij aan koelbloedigheid overblijft, gebruik maken om u iets te vertellen dat misschien niets beteekent, maar dat ik, naar het mij voorkomt, verplicht ben u te zeggen. Al een paar dagen, geheel verdiept in mijn herinneringen, welke de geschiedenis die ik u heb verhaald alle als dingen van nu deed schijnen, sprak ik tegen niemand meer, zelfs niet tegen mylord. Vanmorgen heb ik zijn hand

gedrukt toen hij kwam vragen hoe ik geslapen had, en in plaats van te antwoorden, heb ik gezegd: - jongeman, als ge ooit belangstelling opwekt in het gemoed van een waarlijk teedere en gevoelige vrouw en ge voelt in het uwe niet, dat ge al haar teederheid, al haar opofferingen zult kunnen vergoeden, ga dan van haar weg, maak dat ze u vergeet, of wees ervan overtuigd, dat gij haar blootstelt aan eindeloos ongeluk en uzelf aan afschuwelijk en eeuwig berouw. - Hij bleef peinzend bij mij en vroeg mij een uur later, mij in herinnering brengend wat ik eens had gezegd over de verschillende redenen, welke uw dochter kon hebben om niet meer met ons in een soort van afzondering te leven, of ik dacht dat zij genegenheid voor iemand gevoelde. Ik antwoordde, dat ik dat vermoed had. Hij vroeg me of hij het was. Ik antwoordde, dat ik dat soms geloofd had. - Als dat zoo is, zei hij, dan is het heel jammer dat mejuffrouw Cécile een meisje van goeden huize is, want op mijn leeftijd te trouwen, daaraan valt niet te denken. - Nogmaals, dat beteekent niets. Ik heb nooit iets dergelijks gezegd of gedacht; te allen tijde zou ik aan Caliste de voorkeur hebben gegeven boven mijn vrijheid, als aan een kroon; en toch, wat heb ik voor haar gedaan? Vaak heeft men alles gedaan voor haar, voor wie men dacht niets te zullen doen.

Brief VI

Welk belang kunt gij stellen, mevrouw, in het lot van den man die, het is waar, de ongelukkigste man ter wereld is, maar die zijn ongeluk het meest verdient! Ik zie mijzelf

onophoudelijk terug in het verleden, zonder mij te kunnen begrijpen. Ik weet niet of alle ongelukkigen, die geleidelijk afgezakt zijn van de plaats waarop het lot hen had gesteld, als ik zijn; in dat geval beklaag ik ze zeer. Nooit heeft het schavot, waarop Karel I stierf, mij zooveel deernis voor hem ingeboezemd als de vergelijking, die ik vandaag gemaakt heb tusschen hem en mij. Het schijnt mij toe dat ik niets gedaan heb van hetgeen natuurlijk zou zijn geweest dat ik deed. Ik had met haar moeten trouwen zonder een toestemming te vragen welke ik niet noodig had. Ik had moeten verhinderen dat zij beloofde, dat zij zonder die toestemming niet met mij zou trouwen. Als honderden pogingen mijn vader niet hadden kunnen doen zwichten, had ik haar tot mijn maîtresse moeten maken, en voor haar en mij mijn vrouw, toen heel haar hart het ondanks haarzelf vroeg en ik dit zag ondanks haar woorden. Ik had haar moeten begrijpen toen zij mij, na iedereen te hebben weggezonden, wilde verhinderen van haar heen te gaan. Bij haar teruggekomen, had ik haar deur moeten openbreken; den dag daarop, haar dwingen, mij weer te zien, of althans haar naijlen wanneer zij me ontsnapt was. Ik moest vrij blijven en haar niet het verdriet aandoen, te gelooven dat ik haar plaats van te voren had afgestaan, dat zij verraden was of dat zij vergeten was. Toen ik haar had weergevonden, had ik niet meer van haar weg moeten gaan en op zijn minst even dienstvaardig, even ijverig zijn als haar getrouwe James; misschien had ik haar niet alleen uit dien koets laten komen; misschien zou James mij bij haar verstopt hebben; misschien had ik haar met hem samen kunnen dienen: ik was in het huis van haar weldoener aan

iedereen onbekend. En dit najaar nog, en dezen winter... Ik wist dat haar man haar ontvlucht was; waarom ging ik niet, inplaats van bij uw haard van haar te droomen, met haar samen haar beschermer verplegen, haar verdriet verlichten, haar waakstonden met haar deelen; haar zoo streelen en vertroetelen dat zij in leven bleef, of haar tenminste, als vergoeding voor een zoo langdurigen en teederen hartstocht, het genoegen doen dat ze mij bij haar sterven ziet, dat zij ziet dat ze geen gevoelloozen automaat had liefgehad en dat ik, al had ik haar dan niet kunnen liefhebben zooals ze het verdiende, haar zou kunnen beweenen? Maar het is te laat, ook mijn berouw is te laat gekomen en zij kent het niet. Zij heeft het niet gekend, moet ik zeggen; het is wel noodig ten leste den moed te hebben, te gelooven dat zij dood is; als de hoop op eenigerlei wijze herleefd was, dan zou zij den indruk van haar brief willen verzachten; want zij, zij wist te beminnen. Zoo ben ik dus nu alleen op de aarde. Wat van mij hield is niet meer. Ik was zonder moed om dit verlies te voorkomen; ik ben zonder kracht om het te verdragen.

Brief VII

Mevrouw,

Daar ik gehoord heb dat gij van plan zijt morgen te vertrekken, wilde ik de eer hebben u vandaag te gaan bezoeken om u, zoowel als mejuffrouw Cécile, een voorspoedige reis te wenschen en u te zeggen dat het leed, u te zien vertrekken, slechts verzacht wordt door de vaste hoop die ik koester, u beiden weer te zien; maar ik kan niet heengaan van mijn bloedverwant: de indruk, dien een

vanmorgen ontvangen brief op hem gemaakt heeft is zoo hevig, dat de heer Tissot mij volstrekt verboden heeft hem alleen te laten, evenals zijn knecht. Degeen, die den brief heeft gebracht, laat hem ook niet alleen, maar hij is bijna even bedroefd als hij, en ik denk dat hij eerder zichzelf zou dooden, dan hem niet te verhinderen zich te dooden. Ik smeek u, mevrouw, te mijnen aanzien de vriendelijke gevoelens te blijven koesteren, welker waarde ik misschien nog meer heb gevoeld dan gij gedacht hebt, en mijn erkentelijkheid voor welke slechts tegelijk met mijn leven een einde zal nemen.

Ik heb de eer te zijn, enz.

Edouard *

Brief VIII

Zij, die zooveel van u hield, is eergisteren in den avond gestorven. Deze wijze van haar aan te duiden, is geen verwijt dat ik haar doe: ik had haar sinds lang vergeven, en in den grond had zij mij niet beleedigd. Het is waar dat zij mij haar hart niet geopend had; en ik weet niet, of ze dat had moeten doen, en het is niet heel zeker dat ik, wanneer zij het voor mij geopend zou hebben, niet met haar getrouwd was, want ik hield hartstochtelijk van haar. Het is de beminnenswaardigste, en ik kan daaraan toevoegen in mijn oogen en voor mijn hart de eenige beminnenswaardige vrouw die ik gekend heb. Al heeft ze mij niet gewaarschuwd, zij heeft mij ook niet bedrogen, maar ik heb mijzelf bedrogen. Gij waart niet met haar getrouwd; was het te gelooven dat zij, terwijl zij van u hield, niet in staat of

bereid was geweest, u te doen besluiten om met haar te trouwen? Gij weet ongetwijfeld hoe ik wreedelijk uit den droom ben geholpen; en hoewel ik er thans berouw over heb dat ik zooveel wrok en verdriet heb laten blijken, kan ik zelfs heden nog niet verbaasd erover zijn dat ik, - waar tegelijk de overtuiging, door haar bemind te zijn en de hoop, een kind te krijgen waarvan zij de moeder ware geweest, voor mij verloren gingen, - tekort ben geschoten in gematigdheid. Het is gelukkig heel zeker dat niet dit haar gedood heeft. Stellig ben ik het niet, die de oorzaak ben van haar dood, en hoewel ik jaloersch op u geweest ben, ben ik op het oogenblik nog liever in mijn plaats dan in de uwe. Niets bewijst echter, dat gij u verwijten hebt te maken, en ik verzoek u, mijn woorden niet in dien zin op te vatten. Gij zoudt mij, en terecht, onrechtvaardig en vrijpostig zoowel als wreed vinden, want ik veronderstel dat gij zeer bedroefd zijt.

Denzelfden dag dat mistriss M * u haar laatsten brief schreef, schreef ze mij om mij te verzoeken, naar haar toe te gaan. Ik ging zonder een oogenblik tijd te verliezen; ik vond haar huis als dat van iemand die het goed maakt, en haarzelf oogenschijnlijk vrij goed, behalve haar magerte. Ik was zeer in mijn schik, dat ik haar kon zeggen, dat zij, naar het mij wilde voorkomen, er niet zoo slecht aan toe was als zij meende; maar zij, glimlachend, zeide dat ik misleid was door een weinig rouge dat zij des ochtends altijd oplegde en dat reeds Fanny eenige tranen en James eenige zuchten bespaard had. Des avonds zag ik de meisjes die zij laat opvoeden; ze zongen en zij begeleidde ze op het orgel; het was een treffende muziek en ongeveer zoo als ik wel

in Italië in sommige kerken heb gehoord. Den volgenden ochtend zongen ze andere liederen van den zelfden aard; deze muziek beëindigde en begon den dag. Vervolgens las mistriss M * mij haar testament voor en verzocht me, als ik wilde dat zij er iets in veranderde, haar dit vrijuit te zeggen; maar ik vond er niets in te veranderen. Ze geeft haar bezit aan de armen, op de volgende manier. De helft, dat het kapitaal is van driehonderd pond rente, zal altijddurend in handen zijn van de burgemeesters van Londen, om drie jongetjes, elk jaar onttrokken aan het vondelingenhuis, het vak van loods, timmerman of schrijnwerker te laten leeren. Het eerste van deze beroepen, zegt ze, zal door den moedigste gekozen worden, het tweede door den sterkste, het derde door den handigste. De andere helft van haar bezit zal in handen komen van de bisschoppen van Londen, die elk jaar twee meisjes zullen moeten onttrekken aan het Magdalena-hospitaal en ze deelgenoot doen worden van welgestelde koopvrouwen, waarbij ze aan elk honderdvijftig pond geven om in het handelsbedrijf te steken, waarin men ze doet deelnemen; zij beveelt deze stichting aan in de vroomheid en goedheid van den bisschop, zijn vrouw en zijn vrouwelijke bloedverwanten. Op de vijfduizend pond die ik haar ten geschenke had gegeven, heeft zij slechts willen beschikken over duizend ten gunste van Fanny en vijfhonderd ten gunste van James; toch is het bezit van haar oom, dat zij mij bij het huwelijk heeft ingebracht, op zijn minst vijfendertigduizend pond.

Ze heeft mij verzocht, Fanny te behouden en zei, dat ik daarmee evengoed haar zou eeren, als een meisje, dat

die eer verdiende en dat, daar zij nooit anders dan voor behoorlijke dingen had gediend, niet van het tegendeel moest worden verdacht. Zij geeft haar kleeren en juweelen aan mistriss ** van Norfolk, haar huis te Bath en al wat er in is aan sir Harry B. Zij wil dat, wanneer haar begrafenis betaald is, haar baar geld en het restant van haar inkomen van dit jaar in gelijke porties verdeeld worden over de meisjes, en het personeel dat zij behalve James en Fanny had. Na zich ervan te hebben overtuigd dat er in dit testament niets was dat mij verdriet deed, of dat in strijd was met de wet, heeft ze me laten beloven, evenals twee of drie vrienden van lord L. en haar oom, ervoor te zorgen dat het nauwkeurig zou worden uitgevoerd. Daarna is ze voortgegaan met het leiden van haar gewone leven, zooveel als haar krachten, die elken dag verminderden, het haar vergunden, en wij hebben meer samen gepraat dan wij ooit te voren hadden gedaan. Waarlijk, mijnheer, ik zou alles ter wereld ervoor hebben gegeven om haar te behouden, haar in leven te houden, al was het in den toestand waarin ik haar zag, en de rest van mijn dagen met haar door te brengen.

Veel menschen wilden niet gelooven, dat ze zoo ziek was als zij was, en men ging door met haar, gelijk men den heelen winter gedaan had, vele stukken in verzen, welke aan haar waren opgedragen, soms onder den naam Caliste, soms onder dien van Aspasia, toe te zenden; maar zij las ze niet meer. Op zekeren dag sprak ik met haar over het genoegen dat ze wel moest smaken, nu ze zag dat iedereen haar achtte; zij verzekerde me dat, terwijl ze vroeger zeer gevoelig was geweest voor verachting, zij het nooit was

geworden voor achting. - Mijn beoordeelaars, zeide ze, zijn maar mannen en vrouwen, dat wil zeggen dat, wat ik zelf ben, en ik ken mij veel beter dan zij mij kennen. De eenige uitingen van lof, die mij plezier hebben gedaan, zijn die van den oom van lord L. Hij hield van me naar den maatstaf van iemand die zoo was als men, volgens hem, behoorde te zijn, en als hij zijn meening had moeten herzien zou hem dat veel moeite hebben gekost. Hij had in zekeren zin behoefte eraan, dat ik leefde, en behoefte eraan mij te achten.

Er is nooit bij haar gewaakt. Ik zou graag in haar kamer geslapen hebben, maar ze zei dat dit haar zou hinderen. Het bed van Fanny was van het hare alleen maar gescheiden door een beschot, dat zonder moeite en zonder geluid openging; bij de minste beweging werd Fanny wakker en gaf haar meesteres te drinken. De laatste nachten nam ik haar plaats in; niet dat ze erover klaagde te dikwijls gewekt te worden, maar omdat de arme meid die zoo verzwakte stem, dien zoo korten adem niet meer kon hooren zonder in tranen uit te barsten. Mij deed dat stellig niet minder verdriet dan haar; maar ik beheerschte me beter. Eergisteren, hoewel mistriss benauwder en onrustiger was dan tevoren, wilde zij als gewoonlijk haar Woensdagsch concert hebben; maar zij kon niet aan het clavecimbel gaan zitten. Zij liet stukken uitvoeren van den *Messiah* van Handel, van een *Miserere* dat men haar uit Italië had gezonden en van het *Stabat Mater* van Pergolese. In een pauze nam ze een ring van haar vinger en gaf mij hem. Daarna liet ze James roepen, gaf hem een doosje dat zij uit haar zak had gehaald en zei: - breng het zelf naar hem

toe, en blijf, als het kan, in zijn dienst: dat is de betrekking en zeg hem dat, James, waarnaar ik langen tijd voor mijzelf verlangd heb. Ik zou er genoegen mee genomen hebben. Na eenige oogenblikken haar handen gevouwen en haar oogen ten hemel geslagen te hebben, is zij weggezakt in haar stoel en heeft haar oogen gesloten. Daar ik zag dat ze zeer zwak was, heb ik haar gevraagd of zij wilde dat ik de muziek liet ophouden; zij gaf mij een teeken van niet en heeft nog de kracht gevonden, mij te bedanken voor wat ze mijn vriendelijkheid noemde. Toen het stuk uit was zijn de musici op hun teenen heengegaan, in de meening dat zij sliep; maar haar oogen waren voor altijd gesloten.

Aldus was het einde van uw Caliste, sommigen zullen zeggen als een heidin, anderen als een heilige; maar de jammerkreten van haar dienaren, het geschrei der armen, de ontsteltenis van de heele buurt en de smart van een echtgenoot die meende, dat hij zich te beklagen had, zeggen beter dan woorden, wat zij was.

Door mij te dwingen, mijnheer, u dit zoo droevige verhaal te vertellen, heb ik in zekeren zin gemeend haar zin te doen en haar te gehoorzamen; om dezelfde beweegreden, denzelfden teederen eerbied voor haar nagedachtenis, zweer ik, al kan ik u ook geen vriendschap beloven, althans elk gevoel van haat af.